

2005

Kulturna revija

Letnik XXXIX • Številka 1-2

Meddobje

ENTRESIGLO

M E D D O B J E

Splošno kulturna revija

Entresiglo

Revista de cultura general

Letnik/Año XXXIX.

2005

Št./Nº 1-2

Izdaja SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA - Propietario: Acción Cultural Eslovena

Ramón L. Falcón 4158, (1407) Buenos Aires, Argentina.

Uredništvo/Directores: TONE MIZERIT (tehnični urednik), DR. JOŽE RANT,
MARIJAN EILETZ, VINKO RODE, BRANKO REBOZOV.

LEV DETELA, urednik za Evropo.

Lektorica: Milena Ahčín

Zunanja oprema: Irena Žužek

Oblikovanje in računalniški prelom: Monika Urbanija-Koprivnikar

Letno izhajata dve dvojni številki. Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji.
Spisi s psevdonimom se objavljajo, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime.
Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 182. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan 08-2005

Registro Nacional de la Propiedad Intelectual Nº 259299.

Tisk tiskarne / impreso en: Editorial Báraga del Centro Misional Báraga,
Colón 2544, (1826) Remedios de Escalada, Buenos Aires, Argentina.

IZHAJANJE MEDDOBJA DENARNO PODPIRA MINISTRSTVO ZA KULTURO
REPUBLIKE SLOVENIJE.

UVODNIK:

- TONE MIZERIT (Arg.) 3

POEZIJA:

- LEV DETELA (Avstrija): BALADA KRESNE NOČI 5
ALEŠ GOŠAR (Arg.): SAUDADES, ZA NAŠO MIZO, IZ KORCA
VODE, MINUTA DVOMA, TIHI DIALOG 11
GREGOR PAPEŽ (Arg.): PIEDRAS/KAMENJE, EL PASADO/
PRETEKLOST 15
DAMIJAN AHLIN (Arg.): AMOR DE OTOÑO/JESENSKA
LJUBEZEN, CONFUSO/ZMEDEN, EN VIDA/V ŽIVLJENJU,
NATURALMENTE/NARAVNO 19
ANDREA FLORENCIA RUSSO (Avstralija): ¿DÓNDE
ESTÁS?/ KJE SI?, RAYUELA/RISTANC 22

PROZA

- MARIJAN EILETZ (Arg.): NE BO JUTRI BREZ VČERAJ 26
ALEŠ GOŠAR (Arg.): NEKAJ O VIŽMARJAH 32
MARTIN LEVC (Arg.): DEKELCAM 37

DIPLOMSKA NALOGA:

- JOŽI VOVK (Slo.): SLOVENSKA GLASBENA KULTURA IN
NJEN VPLIV NA OHRANJANJE ETNIČNE IDENTITETE
MED SLOVENCİ V ARGENTINI 40

SPOMINI

- MARIJAN SCHIFFRER (Arg.): ODLOMKI IZ DNEVNIKA 1943-
1945 77
ZORKO SIMČIČ (Slo.): ČLOVEK, KI NI ŽIVEL, AMPAK, KI JE
SAMO UMRL V TUJINI 105

ESEJI IN RAZPRAVE

- FRANCE PIBERNIK (Slo.): POGLED POLITIČNE EMIGRACIJE
NA EDVARDA KOCBEKA 111
VINKO RODE (Arg.): OB BRANJU KOCBEKOVIH DNEVNI-
KOV 1947/48/49 IN 50 127
JOŽE RANT (Arg.): SPLOŠNO O NAŠEM SPOZNAJHU 135

MNENJA

- JOŽE RANT (Arg.): ANKETA O "SLOVENSKEM DOMOBRANSTVU" BORISA MLAKARJA 149

OCENE KNJIG

- JOŽE RANT (Arg.): DR. TAMARA GRIESSER PEČAR: "RAZDVOJENI NAROD - SLOVENIJA 1941-1945" 153

UMETNIŠKA PRILOGA:

- JOŽE VODLAN (USA)

TONE MIZERIT

ŠE ŽIVIMO, ŠE USTVARJAMO

Maja petinštiridesetega. Tedaj se je začelo. Svet je vriskal ob povratku miru, Slovenija pa je dohodila svoj križev pot. Zavezniške vojske iz vzhoda in zahoda so potrdile revolucijo in kompartijo in jima določile mesto v slovenskem svetu. Domovina je ostala za reko beguncev, ki so na severu in na zahodu iskali življenja in svobode, medtem ko je druga reka, reka krvi zalila usta izdanih. Preživele ubežnike so v tujini čakala leta stiske v begunskih taborišč in nato pot čez ocean v nove domovine.

Mesto ob Sladkem morju je v svoj objem sprejelo brezdomce. Nudilo jim je delo in dom. Južne noči so v srebrni mesečini razlivala sanje o novem življenju, nič manj slovenskem kot ono, pod Triglavom. Rodile so se skupnosti, bogoslužje je zvenelo v domači besedi, učitelji so organizirali šole in pevovodji zборе, rasli so družbeni domovi, časnikarji so izdajali svoja glasila ... Nemirni duh ustvarjalcev pa je našel skupni imenovalac: Slovenska kulturna akcija.

»Slovenski čudež v Argentini« je oznaka, ki vsebuje vse to življenje in delo, žrtve, darovanje, veselje in trpljenje. Suhe številke ne morejo ponazoriti tolikih utripov, a presenečajo in znanstveno dokazujejo, da je SPE poseben primer, ki mu ni mogoče najti enakega v slovenski zgodovini, in mu težko najdemo podobnega na svetovnem odru. V ponos pa nam je predvsem delo na kulturnem polju, ki predstavlja tudi nepogrešljiv prispevek slovenskemu kulturnemu prostoru.

Že samo do leta 1987 je Marjan Pertot v posebni študiji zabeležil 545 različnih knjižnih publikacij in 74 periodičnih. Do konca lanskega leta, ko je ob petdesetletnici SKA izšel jubilejni Zbornik, je naša ustanova sama naštela 181 knjižnih izdaj. Pa še kulturno informativni bilten »Glas«; pa morje drobnega tiska. Težko je ugotoviti koliko kulturnih večerov, predavanj, koncertov,

dramskih predstav in likovnih razstav se je nakopičilo v teku petdesetih let. A vse to je pogled nazaj, zavest in veselje ob storjenem. In pogled naprej?

Važno je, da se delo, gibanje, akcija ne ustavi. Zaskrbljeni, s tesnobo v srcu, smo v novi uredniški zasedbi zastavili ta letnik Meddobja. Vemo, da slovenska beseda po šestdesetih letih izseljenstva peša. Skupnost je še vedno izredno aktivna. Domovi nudijo krov pestremu družabnemu življenju, število otrok v šolskih tečajih je še vedno visoko, mladina sodeluje v skupnosti in njihove organizacije so aktivne ...

A vendar. Naša četrta generacija sicer osvaja slovenske besede, a število in kakovost teh ne vzbuja upanja na nove literarne bisere. Koliko časa bomo še vzdržali? In sploh: kakšen smisel ima v takih okoliščinah edina splošno kulturna revija, ki izhaja izven slovenskega etničnega ozemlja?

Dela je še ogromno in poslanstvo neizbežno. Še vedno nas je nekaj, ki moremo ustvarjati v tekoči slovenski besedi. Samo mi lahko beležimo slovensko ustvarjalnost na različnih področjih tudi v argentinskem svetu. Slovenska ustvarjalnost v španskem jeziku najde prostor in prevode v naši reviji. Nenehno odkrivamo še nepoznane stvaritve emigrantskega duha, ki morajo zagledati luč v tiskani obliki. Vrsta diplomskih nalog v Sloveniji piše zgodovino naše emigracije; kje naj bodo tiskane če ne v Meddobju? Likovne stvaritve slovenskih umetnikov po vsem svetu se zrcalijo v naših umetniških prilogah. Naj vse to preneha zaradi jezikovne šibkosti?

Po šestdesetih letih emigracije in zlatem jubileju SKA stopamo v nov letnik. Še živimo, še ustvarjamo v veselju in upanju. Ne vemo, koliko časa še, in tudi ni važno. Od številke do številke, iz leta v leto, z božjim blagoslovom za Slovenijo.

LEV DETELA

BALADA KRESNE NOČI

*Zvezde, daljne zvezde, kot omama,
mimo cest, ljudi beže
skozi tihi čas predano
v noči ljubeč dotik.*

*Vse bolj je noč.
In mesec se predrami.
Zrcali v beli vodi
svoj obraz.*

*Kot svetlo čudo,
kot blažena milina,
prši čez svet
njegov temnikasti lesket.*

*Ga gleda mehka trava
pod neba svetiščem,
kako žari v neskončnost
obredno čist in blag.*

*Si misli: To je bela milost
v času izven časa.
Neslišno jo poljubi z žarki
svetlo bitje, da je srečna.*

*Ob reki, med šuštenjem travnih bilk,
sedi dekle v naročju nočnih ptic.
Zazre se daleč v daljav višave,
kjer cvete meseca bleščeči sij.*

Ob njej so same trave in zelišča,
zrak je od mesečine že pijan,
a ona dvigne glavo v svit iz zvezd,
začuti zlatosvetli mesečev pogled.

Ve, da stoji nad njo svetla in čist,
ko stopa radostno skoz praprot v vodo.
Prežet z lepoto njenega telesa
jo boža s svilnatim polnočnim leskom.

»Oh, beli mesec nad goro,
ti svetla luč, ki presladko
mi v dušo sije zasanjano!
Kdaj prideš, da vzameš me v nebo?«

Nedostopni silak sredi tihe noči
jo prebudi z radostjo pričakovanja.
Hoče, da luč vrh neba še bolj zagori
in postaneta skupen nesmrten plamen.

Oblije jo z žarki med vzkliki nočnih ptic,
ko se zažene globoko v senčno reko
in potopi na dno, med drobne kamne,
in splava k bregu v blagi vonj cvetlic.

Njegovo hrepenenje kresnonočno
se druži s šumom vode mimobežne,
giblje se z vetrom v nemi mesečini,
rosi prevzeto pod neba obokom.

Objel bi jo z milino svojih luči,
preljubo žensko spodaj na trdem svetu,
vendar ne more, zgoraj, previsoko,
premrzel kamen, nemi pesek, skala.

Bi rad spustil na zemljo se brezmejno,
bi božal rad jo strastno v tihi travi,
jo ljubil kot mladenič v zanosu,
vendar je mrtev ostroroben kamen.

Bi rad se zgrudil k belim prsim žene,
vendar ne more brez živega telesa
doseči sreče, tople kakor pesem,
nesrečni mrtvec vrh neba v niču.

Tako lebdi samotno v trudnem lesku.
Pod njim je noč kot solza ob slovesu.
Nemočen kroži nad strastmi sveta.
Ne najde steze do ženskega srca.

Na travi se dekle zravna ponosno,
privzdigne si lase, jih boža z roko.
V mladostni radosti se ji pretaka kri,
ko se obleče in domov hiti.

Kot nežna srna teče čez mračine,
dviguje krilo, si želi bližine
pogumnega, ki bi jo vzel v naročje
in ljubil v hitrih sunkih brez oddiha.

Na hišnem pragu se zasuka, dvigne roke
k mesecu nad vnetljivo kožo zemlje.
Zapre oči in se umakne med hodnike,
pod sivim oknom se utrujeno nasmehne...

Spet pride dan, za njim večer,
ki v srcih prebudi nemir.
V ženski zavriska gozd kot čvrst srnjak,
na jasi se predramita praprot in mah.

Mesec dvigne oko, ko nemirno hiti proti vodi
in se kot ljubka uganka prikaže ob bregu
med temnim mahom in rožnimi grmi,
obžarjena s težko modrino kresne ljubezni.

Nad njo so same zvezde. In mesec kakor plamen,
poslan od zgoraj z neznanega območja.
Prežeta s svežim sojem rezkega odbleska
zadrgeta, ko jo poboža krhki žarek.

Kot sanja se poganja s prožnimi nogami
v ranljivo nemost kamna na nebes oboku.
Tiho kot klic, ki ga ne slišiš,
toži mesec, ko se približa k produ.

Ščip svojih žarkov ji drži kot roko
nad glavo, ko nesrečen po nebu kroži.
Polzi nad njo s poljubi iz svetlobe,
ko skozi noč počasi stopa v vodo.

»Ne smel bi ljubiti, brezkrvni norec,
ženske tam spodaj v zemlje živih krogih,
ker sem le sij sam sebi brez človeka,
zaklet v nič brezčasno brez odziva.«

Zgubljeno išče smisel svoji duši,
izmučen oš ljubezni in od sanj.
Bi rad prijazno jo poklical po imenu,
vendar ostaja nemo plah in sam.

Nad njim je kres zvezda v brezbrežnih zankah,
napovedujoč usodo, lepo, kruto, črno,
pršeč po tirih brez konca in brez kraja,
zamolkli rebus, hladen, brez odmeva.

»Sem le peščen odsev med bliski neskončnosti,
bleda luč v megli, sebi v breme v gluhi noči,
mrtvi plamen sem, ki kliče zaman,
da prišel je čas iti življenju naproti!«

Nad njo so daljne zvezde kot omama,
bežeče mimo mest v noči ljubeč dotik.
Prežeta s čarom polnočnega bleska
stoji pod mesecem zvesto kot nevesta.

»Oh, ljubo bitje nad goro,
ne joči bridko mi v temo!
Postoj pri meni presladko,
me nežno vzemi v nebo!«

Dve solzi ji padeta čez lice,
ker mesec nič ne odgovori.
Ob njej so le vešče in kresnice,
mamljivi ples kresne noči.

V vetru ji zašumi rdeče krilo,
ko pred svitom domov zbeži.
Zdi se ji, da jo je sreča zapustila.
Nad gozdom mesec brezmočno lebdi.

Nesrečno šepa skozi noč
po svojem višavskem krogu,
vzdihuje, kliče na pomoč,
se pritožuje Bogu.

»Pomagaj mi iz stiske te,
spremeni me v človeka,
da ljubil bom izvoljenko,
dokler se čas mi ne izteče!«

Nesmrtnost mi je zdaj odveč!
Prinaša le nesrečo!
Daj mi telo do konca dni,
ki me bo združilo z ljudmi!«

Zabliska se skrivnostni duh
Iz strašnega vesolja:
»Kar hočeš zdaj, je le napuh
brez pravega razloga!

Grešiti hočeš kot ljudje,
čepprav si brez življenja!
Umrl bi rad za to dekle
v ljubezni in trpljenju!

Nesrečni stvar! Poglej v nebo,
razpri oči v vesolje!
Tam tvoj je dom večno – lepo,
to tvoja so nebesa!»

Že pride večer in z njim nemir.
Dekle hiti k tihi vodi.
Visoko na nebu mesec srep
med oblaki žalostno brodi.

V zelenkasto svilo zavit
pada zrak med tesne mračine,
čez gluhe nočne daljine
trepeče rumenkasti ščip.

Nad zemljo visi ostri svod neba.
Čez gozd je razlito neslišno grmenje.
Bele poti je zasula tema
podlega črnega čarovnika.

Sapa noči zašumi v dehtečem zraku.
Skovir se rezko oglasi v začaranem mraku.
Ženska k strugi odbeži s prehitrimi koraki.
Mesec čudno zažari iz brezbriznih oblakov.

Zasliši da'jno zvenenje sveta in bežeče divje živali,
vendar vidi le ljubo dekle globoko v večerni goščavi.
Iz jeklene višine prileti k njej s šopom zlate svetlobe,
ko dvigne glavo v okno sanj sredi razkodrane vode.

Trudno blešči nad skrivnostmi bolečega šelestenja,
ko po slapovih noči frfota njegova kresnica hrepenenja.
Zdi se mu, da je odprla oči in bo vsak čas v nebo poletela,
vendar ve, da je to le sen kresne noči,
daleč od trpke resnice življenja!

(Prva varianta)

Dunaj, Središče ob Dravi, 2004 / 2005

ALEŠ GOŠAR

SAUDADES

(Z dušo in krvjo v eksilu)

*Lepih, zdravih, belih lic,
 ki jih orosi srebrna rosa,
 in v očeh sijaj modric,
 ko se z modrim nebom kosa,
 plavih las prameni zlati
 in od vetra valoviti
 so obstret postavi vitki,
 kot je ni na rožni trati;
 in pod bluzo komaj vidni
 dve zagrneni oblini
 so od sonca presijani
 beli, kopasti oblaki
 v svoji nedoseženi višini,*

*Taka, lahko je devica,
 kot bi šla po rosi bosa,
 stopala po cesti blatni
 v sončni luči po nevihti.
 Ko se krilo ji ovilo
 z vetrom ob svilene boke
 cvetje je s pomladne loke
 glavice v pozdrav nagnilo.
 Šla po cesti je pred mano
 pozibaje se previdno,
 da bi ravnotežja v meni
 ne zlomilo njeno krilo.*

*In tedaj se poigralo
sonce je z gladino luže:
ko se za oblak je skrilo,
ji zrcalo je razbilo;
mene z blatom poškopilo
ker iskal sem jo z očmi
in je v stran zašlo stopalo.*

*Ko se spet je prismejalo
izza cunjastih oblakov,
je njo poškopilo z zlatom,
ki je lahkih šla korakov
in pomlad nosila v krilu,
da je srcu bilo ljubše
smelo in hitreje biti
kot že zdavnaj naravnano ...
in povsod drugod hoditi,
ne pa le po cesti blatni
s tipajočimi koraki,
z dušo in krvjo v eksilu.*

ZA NAŠO MIZO

*Kako je lep na sredi mize
rumenkast cvet v lončeni vazi;
krog nje tajinstveni obrazi
mojih otrok – kot Monalize.*

*Svetlih oči, lepi, lepo umiti
se zdi mi, da so v našem paradizu,
in ko slovensko sliši jih moliti,
še Kristus manj trpi na križu.*

*Skoz oknine zavese se svetlika
nedeljsko jutro iz prejšnje dobe,
preblisne kot, prežene skrb, tegobe:
to je vsakdanji čudež moje žene.*

*To je vsakdanji čudež: kot nobene,
z domače mize luč svetinj
- Boga, otrok in dobre žene -
rumeno sije iz davnin.*

IZ KORCA VODE

*Napil bi iz korca se svobode
kot žejna zemlja vseh slovenskih vod,
potem bi golorok, kot včasih, legel
v kopicu naših trav lepot.*

*Po zraku brezskrbno pršele
rumene pike pridnih bi čebel,
vijolice bi spet pritajeno zvenele
v orkester barv, ki spremlja ga klavir.*

*V obljubljen raj pa, ki ga ni nikjer,
kot nekdanj vse bi sanje čudne
cel božji dan veselo spele, da trudne
spet domov bi priletele na večer.*

*Napil se iz korca bom svobode
kot mrzle, čiste, dobre vode
na tleh neizmerne Argentine,
ko iz srca mi trga korenine.*

MINUTA DVOMA

*Moj Bog, moj Bog – ali si v meni spočel
svojih načrtov in misli nasprotje;
nisi več vedel, kje pot si začel,
pa si iz mene naredil križpotje?*

*Nisi vedel, kako bi ogenj z ledom otajal,
pa si zamišljen kot večnost postajal,
in si prekrizal na meni poljub in udarec
mislil, da mlad sem, ko bil sem že starec.*

*Ko v sebe si dvomil, si vero mi dal,
ljubiti bi moral, pa gnev si iskal?
Rdeče pobarval mi kri, kot s karminom,
da trezno bi hodil, pojil si me z vinom.*

*Če pa si v meni zares to spočel,
česar si bal se, kar nisi hotel,
kakšno boš sodbo nad mano izrekel,
saj še živel bom, ko čas mi bo stekel!*

TIHI DIALOG

*»Današnji dan je kakor dnevi vsi,
čez strop nebesni so oblaki šli.«
Povedala mi nisi teh besed,
očitek resen bil ti je v očeh.*

*Poglej, kako sem čuden: med ljudmi
sem čisto sam, če tebe ni.
V pelinu grenkem kakor cvet zardiš
ko s smehom mi samoto oškropiš.*

*Za vso dobroto tvojo, kaj ti dam?
Brezskrbno se z roko v laseh igram,
še bolj kot prej sem vase zavozlan.*

*Še bolj kot prej sem iz srca ti vdan
in, ker povedati ne morem z usti,
srce neslišno prosi te: odpusti!*

GREGOR PAPEŽ

LAS PIEDRAS

*Las piedras son una expresión del río,
las piedras son el corazón del agua,
todos saben que nacen de noche cuando nadie mira
y que durante toda su vida están en movimiento.
Las piedras viajan continuamente
van de un lado al otro sin dar explicaciones,
las piedras aman el color,
nadie ha estado tanto tiempo sobre la Tierra
como las piedras.
Ellas son los habitantes más antiguos,
por eso son duras
y hablan poco, sólo lo esencial quizá,
sólo cuando les preguntan.
Necesitan imperiosamente de otros,
quizá por eso están llenas de sabiduría,
necesitan que el caminante las haga rodar por la ladera,
su ritmo es el de los siglos y no el de los años,
es el del ancho mundo y no el de la cercanía,
y en algo se parecen a las flores:
hablan de amor sin palabras,
escriben en los muros nuestras sombras,
en las campanas lentas se encuentran
para que la tarde llegue a su destino.*

KAMENJE

Kamenje je izraz reke,
 kamenje je srce vode,
 vsi vedo, da se rodijo ponoči, ko nihče ne gleda,
 in da se neprestano gibljejo.
 Kamenje nenehno potuje,
 gre od ene strani na drugo brez vsakršnega razlaganja,
 kamenje ljubi barvo,
 nihče ni bil toliko časa na Zemlji
 kot kamenje.
 Kamni so najstarejši prebivalci
 in so zaradi tega trdi,
 in govorijo malo, morda samo bistveno,
 samo kadar jih kdo kaj vpraša.
 Nujno potrebujejo druge.
 Morda so zato polni modrosti,
 potrebujejo, da jih mimoidoči zakotalijo po bregu,
 njih ritem je od stoletij, ne od let,
 je od širnega sveta, ne od bližine,
 in v nečem so podobni rožam:
 govorijo o ljubezni brez besed,
 po zidovih rišejo naše sence,
 bivajo v mehkih zvonovih,
 tako da večer dospe na svoj cilj.

(Prevedel Branko Rebozov)

EL PASADO*

Los autos en la avenida, el ruido de los motores,
las nubes en algún lugar,
las aguas del río cerca,
rastros del pasado
entre las piedras que hablan junto al río
y aunque el pasado sea lo único que permanece
y en él el dolor es dolor
y la verdad es verdad, como un animal sin ojos tendido al sol,
el pasado es lo único que cambia siempre —
y viajé una vez más a buscar en él
lo que aún vive cuando todo desaparece,
lo que queda
y aún cambia.

Puede el recuerdo de un nombre
desaparecer tras los universos distintos del atrás y el adelante,
puede la vida borrar los caminos trazados
y construir otros
y los olvidos construir otros olvidos,
pero aquello que queda de los que se fueron
es lo que queda de mí
y lo que el tiempo borrará de ellos
es lo que borrará de mí.

Parado junto a las piedras del río
aún hay voces en ellas. Nosotros
somos la savia de la piedra.
En los recuerdos casuales,
en las palabras sin importancia,
el eco de lo que ya no era se deslizó
entre los mares de piedra del invierno
y recé por la paz de ellos,
los que yo conocí,
los hombres de buena voluntad.

* Avtorjeva pripomba:

Ta poezija govori o domobrancih in naših ljudeh.

PRETEKLOST

*Avtomobili na aveniji, motorjev ropotanje,
 tam nekje oblaki,
 vodé v bližnji reki,
 sledí preteklosti med kamenjem,
 ki ob reki govori,
 in čeprav edino preteklost ostaja,
 kot brezoka žival, zleknjena na soncu
 —bol je v njej bol in resnica je resnica—
 je le preteklost, ki se neprestano spreminja.
 In sem znova šel iskat v preteklost
 kar je še živega, potem ko vse izgine,
 kar ostaja in se še spreminja.
 Spomin na neko ime lahko izgine
 za drugačnimi svetovi —za nazaj in za naprej—
 življenje lahko izbriše začrtane poti
 ter zgradi nove,
 pozabe morejo povzročiti nove pozabe;
 a kar ostane od onih, ki so odšli,
 je isto kar ostane od mene —
 in kar bo čas izbrisal od njihovega
 je tudi kar bo od mojega izbrisal.
 Stojé ob kamenju v reki
 slišim njihove glasove. Mi
 smo sok kamenja.
 V slučajnih spominih,
 v nepomembnih besedah
 je zdrsél odmev —česar že ni več—
 med morje zimskega kamenja.
 In sem molil za njihov pokoj
 za tiste, ki sem jih poznal,
 za ljudi dobre volje.*

(Prevedel Vinko Rode)

DAMIJAN AHLIN *

(Prevedel Branko Rebozov)

AMOR DE OTOÑO

Es noche de otoño
y de brillo celestial,
él viste su retoño
con miles de hojas que
acarician tu andar...

Aquel árbol desnudo,
te sonrojas al pasar,
acompaña la dulce
tibia brisa de tu ser
deseado, menudo...

La esbelta esfinge,
heroína terrestre,
eres Hera, sagrada
mujer, ángel, la llama...

Aquella alma eres,
que hace mi corazón
florecer, no seas cruel,
mi lira, sin ti, muere.

JESENSKA LJUBEZEN

Noč je jesenska
in nebeško sije,
on je oblečen v svoje brstje
s tisoči listov,
ki božajo tvojo hojo...

Tisto golo drevo,
zardiš, ko greš mimo,
spremlja hladno sapo tvoje biti
zaželjene, drobne...

Vitka sfinga,
zemeljska junakinja,
Hera si, sveta
ženska, angel, plamen...

Tista duša si,
ki srcu mojemu
odpira cvet, ne bodi kruta,
brez tebe umrje moja lira.

* Opomba: Meddobje objavlja prvičrat te prvence mladega pesnika, ki si je že dvakrat osvojil četrto in sedmo mesto na literarnih natečajih za mlade pesnike za Buenos Aires mesto in za njegovo Provincio in objavo pesmi v 9. ANTOLOGIA de POETAS ter v 10. Torrente Nacional de Poesía (Edit. baobab). Pesmi so boječi vstopi v poezijo s pristnimi obetujočimi znamenji za prihodnost. (B.R.)

CONFUSO

De la infancia,
sonidos que abrazan la inocencia,
si vives, no sucumbes,
si construyes, creces,
si amas, amor, placeres,
si te detienes, empobreces;

De la vejez,
olvidose el agua de aquel pez,
donde el hombre juzga al hombre,
donde la luna suelta su lumbre,
donde el mal ríe del pobre,
donde no hay el amor,
no existe el universo,
no existe nadie...

EN VIDA

Solitario
hombre, de raíz noble,
gran sueño del añejo roble,
es, proyecto de antaño.

Privado
de playas, hechizo de mar,
mariposa al viento, has de olvidar,
de amar y ser amado.

Sueño...
será de trigo o nogal?
de algodón o agua de azahar?
suspendido en el olvido.

Póstumo
ni luces, ni lagrimas al pasar,
solo flores apagan mi pesar,
eternamente, dormido.

ZMEDEN

*Iz otroštva
glasovi, ki objemajo nedolžnost,
ne izgubiš se, če živiš,
rasteš, če gradiš,
če se ustaviš, obubožaš,
če ljubiš, srečo uživaš.*

*Iz starosti,
voda je na tisto ribo pozabila,
kjer človeku sodi človek,
kjer luna siplje svojo luč,
kjer se zlo človeku smeje,
kjer ni ljubezni, ni veselja,
ni nikogar.*

V ŽIVLJENJU

*Samoten
človek žlahtne korenine,
hrasta starega veliki sen,
je davnosti zamisel.*

*Oropan
obal, čar morja,
metulj v vetru boš pozabil,
ljubiti in biti ljubljen..*

*Sanje...
bodo iz pšenice ali oreha?
Iz bombaža ali iz oranževe vode,
ki visi v pozabi?*

*Poslednji,
ne luči, ne solz odhoda,
samo rože utešijo mojo bol,
večno zaspalemu.*

NATURALMENTE

Aguarda! El arrabal!
 Parado en el vacío, te estremeces...
 y... el sol te apuñala con su brillo...
 y... finalmente...
 Sí! el tan natural,
 clima primaveral, entregose con creces...
 y... cual gorrión, tomas vuelo, solo,
 Alegrementemente...!

NARAVNO

Postoj! Predmestje!
Stoječega v praznini te prevzame...
in ... sonce te prebode s svojim bliščem
in ... vendar že enkrat ...
Da! Tako naraven
pomladanski dan se je s preobilico predal
in ... kot vrabec poletiš, veselo
sam ...!

ANDREA FLORENCIA RUSSO*

(Poslovenil Vinko Rode)

¿DÓNDE ESTÁS?

¿Dónde estás que te siento cerca?
como si me acariciaras con esos dedos gordos.
Que no te pertenecen más.
Te sirvieron mientras estabas en ese cuerpo condenado
a ser absorbido por la gravedad,
por la tierra
que nos reclama día a día,
en cada segundo, en cada latido de tu corazón
de esta vida.

Te fuiste pero te quedaste
con los panqueques
con las madrugadas de te y miel
y en el aire, donde la gravedad
no existe y estás,
esta vez, para quedarte
conmigo,
con el abuelo, con el tío,
con todos tus hijos.

Y en el río, te veo esta noche
aun de día
como me dijiste, te espero ahí
para mirar a los pájaros volar,
oir a los gatitos maullar: Miau, miau!
y volver a la cama y hablar,
y después dormir un sueño
largo de primavera
y en eterno amor, despertar.

* Opomba: Andrea Florencia Russo, ki živi v Avstraliji, je vnukinja pred kratkim umrle Tilke Kunčič. Gornji pesmi je napisala kot poklon na grob svoji babici.

KJE SI?

*Kje vendar si, ko te čutim tako blizu?
Kot da bi me božala z debelimi prsti.
Niso več tvoji.
Dokler si bila utelešena so ti služili.
Telo pa je obsojeno, da ga posrka težnost;
zemlja –
ki nas kliče dan za dnem,
vsako sekundo,
ob vsakem udarcu srca
tega življenja.*

*Odšla si, vendar si ostala!
S palačinkami,
ob zori s čajem in medom.
V zraku lebdiš, kjer ni težnosti.
Tokrat boš ostala pri meni;
z dedkom in stricem,
z vsemi svojimi otroki.*

*Nocoj te vidim na reki,
ko je še dan;
tam te čakam –
kot si mi naročila:
gledam, kako letajo ptički,
poslušam, kako mijavkajo mucki
mijav, mijav!
Nato greva spet v posteljo
in klepetava, klepetava.
Potem pa dolgo sanjati
sen o pomladi –
ter se prebuditi
v večni ljubezni.*

RAYUELA

Pisa, pisuela,
abui, abuela
"cuaterna, chincuína",
tóbola eslovena!

En el campo, los chicos juegan
a las bolitas
en la tierra negra
con tornillos
con nombre y todo.
Dignidad de apellido
a pesar del exilio
desolación y pobreza.

Raya, rayuela
abui, abuela
la nena sortea
1, 2,
y tira la piedra
3, 4
en el jardín crecen
redondas ciruelas.

Abuela, abuela
con "catorras"
y "perras"
puré de "aspirin",
pan, jamón
y dulces caramelos...
Y tus erre, tus erres
de barco y de guerra.
De lejana Eslovenia.

Pisa, pisuela
raya, rayuela
5, 6
7, 8
hasta el cielo salta
y en el cielo queda.

RISTANC

*Stopi, stópiva,
babi, babica,
kvaterna, činkvin –
slovenska tombola!*

*Na polju se igrajo
otroci in frnikole,
na črni zemlji
z vijaki, z imeni.
Ponos na priimek –
kljub izgnanstvu,
zapuščeni in uboštvu!*

*Ristanc riševa
babi, babica:
punčka poskoči
prvo, drugo,
in vrže kamenček
tri, štiri;
na vrtu zorijo
okrogle marelice.*

*Babi, babica,
psičke in papige,
piré iz aspirina,
kruh in slanina
pa sladki bombončki ...
Ah, tvoje »erre« in »erre«,
pa vojna in ladja.
Iz daljne Slovenije!*

*Igra, igrlica,
ristanc pleševa:
pet, šest,
sedem, osem,
do nebes skočiva.
In v nebesih ostane.*

Los chicos aún juegan,
mientras la tarde cae
y se asoma serena
una noche eterna.

Es tarde;
dormí,
descansá, abuela
hoy, yo te cuido
hasta que sueños
y despacito se apague la vela.

*Ko se večerí
se otroci še igrajo
in spokojna pogleda
tiha noč iz večnosti.*

*Pozno je; spi,
počivaj, babica,
danes bom nate pazila
dokler ne zasanjaš -
ter prav počasi ne ugasne sveča.*

NE BO JUTRI BREZ VČERAJ

Morda je bilo to, kar bom povedal, nekoč že zapisano, morda bo nekdo drug, ki je o tem kaj vedel, še kaj dodal in dopolnil, lahko pa tudi, da ne živi več nobena priča, ki bi mogla potrditi ta dogodek. A morda se celó to sploh nikoli ni zgodilo in je vse nastalo le v moji domišljiji, ker sem tako močno želel, da bi se ta zgodba tako iztekla, kot sem jo sedaj, po mnogih, mnogih letih premišljanj in sanj zapisal.

Takrat v medvojnih letih so se stvari čudno sukale, nerazumljive so se zdele včasih, vsak po svoje smo jih razlagali. Po hribih in gozdovih naše dežele slovenske so se klatili čudni vitezi bojevniki, v smešnih oblekah in z nenavadnimi pokrivali. Med seboj so v glavnem govorili le, kadar so se razhudili. Takrat so bruhnili ognjene plazove in grom in tresk je bila njihova govorica, tako čudna je bila in odvratna, pa vendar nam je postala takrat hudo razumljiva in grenko prepričljiva. To je bila govorica čarodejev nove alkimije, ki so delali svojevrstne poizkuse s človeškimi dušami, ki so jih mnoge uspavali v moraste sanjske privide in jim nadomestili staro realnost. Ta nova govorica je postala tako vsakdanja kakor sonce in dež, veselje in žalost, kletvica in molitev.

Takrat sta se nekega pomladnega dne v letu 1944 srečala dva mlada fanta na hribu Orlica nad Pišecami, na zelo slučajen in čuden način. Oba sta si bila po videzu zelo podobna, v civilni obleki, pa s puško v roki in z nekaj granatami za pasom. Bila sta oba v službi visokih idealov različnih oblasti, ki so gospodovale v gozdovih. Eden je bil Lučo, študent iz Novega

mesta, po poklicu partizanski kurir. Drugi je bil Miro, študent iz Polzele v Savinjski dolini, po poklicu četniški kurir, pod domobranskim okriljem. Oba sta opravljala isti posel: prenašala sta pošto in povelja med Dolenjsko in Štajersko, eden za partizane, drugi za četnike. To je bilo sila nevarno v tistih časih, a fanta sta bila dobro izvežbana v svojem poslu, pa korajžna in navdušena.

Hodila sta ponoči, po znanih stezah in prehodih, vozila se in bredla preko rek in potokov, a podnevi sta počivala v goščah, v varnih skrivališčih. Nista vedela drug za drugega in slučaj je nanesel, da sta isto jutro končala nočni pohod in stikala za skrivališčem v istem bukovem gozdu na Orlici, da se odpočijeta in malo opomoreta. Naslednjo noč naj bi oba že prispela vsak na svoj cilj. Partizan Lučo je šel v smeri proti Dolenjski, četnik Miro pa proti severu, na Štajersko. Dan se je kazal lep, fanta sta bila videti utrujena, a srečna in zadovoljna in sta oba veselo požvižgavala blizu Srednjega vrha in iskala vsak svoj primeren grm, ko sta skoraj trčila drug v drugega. Imela sta podobno gverilsko šolo in navodila, zato sta bila v hipu vsak za svojo bukviyo, potem pa tisti »kdo si« in »kaj si ti?« in nato primerni zlagani odgovori, ki so ju končno pripeljali do resnice, do tiste ločnice med plavimi (ali belimi) in rdečimi, se pravi med zakletimi sovražniki, za katero se je že spodobilo nekoga fentati. Nato se je začelo tisto zmerjanje, pol slovensko in pol srbsko, dokler se eden od njiju ni skorajžil in poslal strel v grmovje, na kar je dobil dvojni odgovor in potem je to nabijanje s puškami trajalo nekaj minut. Nazadnje se je obema hkrati zazdelo že smešno in Miro zatuli:

»Nehaj streljati, hudič!«

»Nehaj ti, baraba!«

In po kratkem molku spet:

»Koliko vas je?«

»Cela brigada, pa vas?«

»Cel bataljon!«

»Baraba, lažeš!«

»Kaj pa ti, ali misliš, da boš ti mene za nos?«

Spet je nastal molk in nato je Miro spet povzel besedo:

»Ti, poslušaj! Če si sam in če se upaš, pokaži se! Obljubim ti, da ne bom streljal!«

»In ti, ali se boš kar skrival za bukvijo? Ali misliš, da sem bedak? Če se delaš junaka, pa pokaži in skoči ven iz gošče!«

»Dobro, pa se dajva raje zmeniti med obema. Štel bom do tri in oba skočiva ven! Kaj praviš?«

»Drži!« mu je brž odgovoril Lučo in začel naprej šteti kot da bi hotel ohraniti iniciativo. »Ena, dva, tri« in fanta sta skočila na svetlo. Najprej sta se drug drugega ogledovala, nezaupljivo in radovedno. Puški sta držala obrnjeni proti tlom in se začela počasi pomikati bliže.

»Ali si kurir?« je predrzno vprašal Miro, ko sta si bila kaka dva metra narazen in se ustavila, da se do konca pomenita.

»Si na glavo padel? Le kako si moraš kaj takega misliti? Pa tudi če bi bil, ali misliš, da bi jaz tebi to povedal?« mu je zasmehljivo vrgel v obraz Lučo.

»No, saj na to sem računal in ti si mi sam že takorekoč odgovoril. Nehajva se hecati! Saj veva, kaj sva in za koga delava. Še celo podobno sva oblečena, za božjo voljo. Pravzaprav, kako malo domišljije imajo naši šefi, da se še pri oblekah kopiramo! Sploh pa ne vem, za kaj morava hoditi oborožena. Če te zajamejo nasprotniki ali pa Nemci, je zelo malo možnosti, da bi se s tole flinto pa s tremi granatami izmazal. Če te pa dobijo popolnoma v civilu, brez orožja, imaš pa le še cel kup možnosti, da se jim nalažeš. To mojo teorijo sem že večkrat predlagal v našem štabu, pa so me vedno grdo pogledali. Bodi tiho in pazi, kaj čvekaš, so mi rekli.«

»Ti, pa veš, da to ni slaba ideja. Tudi sam sem o tem razmišljal, a tega si nisem upal našim predlagati. Kadar so oficirji slabe volje, so nevarni kot gadje. Bolje je pustiti jih na miru.«

»Vidiš, in takole sva se midva zrukala, pa še fasal bi jo lahko kdo od naju, in to od svojega rojaka!«

Po teh Mirovih besedah je nastal molk, prehudo je zinil, naravnost v rano je sunil. Le zakaj se mi rojaki tolčemo med seboj, je hotel reči. Lučo je molče strmel nekam v vrhove visokih bukev in lahko prikimal, kot bi mu odobral. Nato je počasi izrekel:

»Ali ni to pravzaprav neko prekletstvo? Včasih ne vem, komu naj verjamem. Imaš sorodnike, imaš prijatelje, vsak ima

kaj svojega za bregom. Najhuje pa je to, da si nihče ne upa govoriti. Kako lepo je bilo še pred par leti, ko smo se o vsem lahko pomenili!»

»Vidiš, kako se danes piše ta zgodovina?« mu je pritrdil Miro, »danes je komanda taka, da se moramo streljati, pobijati, uničevati se. Ne vem, kako se bo to končalo. Ali boste morali vi vse nas pobiti ali bomo pa mi to napravili, ne vem. Gabi se mi vse to. Za vsem tem vidim le eno strastno igro, neko coprnijo, ki si jo je izmislil kaj jaz vem kateri čarovnik in nas vse začaral. Nazadnje se pa Nemci bohotijo in delajo iz tega profit«

Lučo je z nekako grenkobo ugotavljal : »Večkrat premišlujem o tem, kako čudno nas učijo graditi našo prihodnost, kot da bi bilo edino važno to, kar nam obljublajo, da morda nekoč bo in za kar se moramo boriti. Obenem pa pozabljamo na sedanost, na kruto prekleto vsakdanost, ki zanje ni važna, vse je treba žrtvovati za tisto sladko, a skrivnostno zamaskirano prihodnost...«

Miro je kar nadaljeval s podobnim modrovanjem: »....in po drugi strani iz te zapravljene sedanosti tudi ne ostane ničesar vrednega za našo zgodovino, katero je pravzaprav tudi treba graditi, saj brez njene trdne podlage ne more nič dobrega ostati za bodočnost....«

»....saj to je tisto, kar me žre,« je dejal Lučo, »ko gledam, kako nas vsak dan z neznansko nujo ženejo stran od vsakdanje realnosti, ki jo mečemo v pozabo, v nič. A meni je jasno, da za jutri ne bo nič ostalo, če ne bomo ohranjali našega včera....«

Prijatelja kurirja sta se medtem zavalila v goščavo in si pripravila počivališče. Malico sta si bratsko razdelila in se začela pripravljati na počitek. Niti malo nista pomislila na svoje varstvo, saj sta bila dva korenjaka skupaj. Krošnje bukev so se pozibavale v vetru in šumele, da nista slišala pasjega laježa iz doline in brnenja vojaškega kamiona, ki se je počasi bližal. Ko se je nemški ovčar besno zagnal proti grmovju njunega gnezda, sta osupla skočila pokonci in zagrabila za puške, a že prepozno. Pred sabo sta zagledala celo desetino Nemcev, ki so naperjali vanju svoje brzostrelke in vpili na ves glas: »Predajte se, banditi!. Takoj na tla in puške stran!«

Nemci so ju zvezana peljali na Bizeljsko v svoj kvartir. Njuno streljanje ju je izdalo in poslali so patroljo pogledat, kaj se na Orlici dogaja. Policijski poročnik je bil ves iz sebe od presenečenja, da je zagrabil dva »bandita«, pa še kurirja obenem, kar pravzaprav ni bilo težko uganiti. V začetku je imel sicer težave z Mirojem, ki je trdil, da ni bandit, temveč četnik, za kar pa je dobil nekaj grdih brc. Fanta sta tajila kolikor sta mogla in prenašala batine in grožnje. Vedela sta, da je njuna usoda zapečatenena, a izdati nista hotela ničesar, kaj šele omenjati kako pošto. Nemec ni bil nikak začetnik in je kaj kmalu začel iskati pošto v njuni opremi. Pri Lučotu je kmalu našel v podlogi na ramenih droben sveženj papirja z navodili in zemljevidi, pri Mirotu je pa tudi odkril v dvojni podlogi torbe skrito pošto z navodili in poročili. Fanta sta bila izgubljena. Nekaj batin sta še dobila, ker bi morala povedati, kje naj pošto oddata, pa sta prisegala, da jo morata pustiti na gotovem kraju in sama ne vesta, kdo in kdaj jo bo prišel iskat. Nemcu je bilo kmalu zadosti in, ko je njegov zapisnikar končal s poročilom, je istočasno zatulil:

»Oba bandita sta obsojena na ustrelitev, ki se mora takoj izvršiti!«

Zvezali so jima noge s kratko verigo, da sta se komaj premikala, ko so se v spremstvu enega samega vojaka z brzostrelko podali v breg proti neki jasi. Oba sta nosila vsak svojo lopato in tam na jasi jima je vojak začrtal kvadrat, kjer naj kopljeta.

Težavno je bilo to delo za naša dva borca, oba še razbolela od udarcev, pa sta stiskala zobe in ustnice in nemo začela kopati njuno skupno jamico. Počasi sta kopala in začela med sabo govoriti.

»Vidiš, Miro«, je rekel Lučo, »pa bova tako skupaj končala to vojno! Nikdar si tega ne bi mislil. Včasih sem si želel pasti v borbi kot junak, sedaj bom pa streljan skupaj z belogardistom in izdajalcem, katerega bi pravzaprav moral jaz prej ustreliti!«

»Prav imaš Lučo, tudi jaz sem se zmotil. Oba sva se vdala sanjarjenju o bratovski ljubezni in narodni složnosti, pa s tem izdala vsak svoje ideale in svojo prisego. Le kakšna mehkužna strahopetca sva končno midva! Sram naju je lahko. Samo to upam, da nihče nikoli ne bo našel najinega groba!«

»Res je to. Pravzaprav je strašna krivica, da bo naju oba ustrelil najin skupni sovražnik, ko bi se vendar midva morala že prej pobiti. A poslušaj me, imava še eno možnost, da rešiva

vsak svojo čast. Zbežati itak ne moreva več, lahko pa midva sama napraviva eksekucijo drug drugega. Ne dopustiva užitka temu Švabu, da bo podrl kar dva Slovenca. Ko bova skopala jamo, se zmeniva, štejeva do tri in si z lopatama razbija glavi.«

Lučo je tako resno izdelal načrt te »avtoeksekucije«, da se je moral kar nasmehnuti, ko si je predstavljal obraz za ta užitek opeharjenega Nemca. Miro ga je nemo poslušal in sprva mrmraje pritrjeval, potem pa začel na glas razglabljati:

»Ideja je sicer odlična, naravnost genialna. Škoda, da je ne bo kdo filmal. Ampak navsezadnje bova midva umrla kot bratomorilca. Ali ni tako?«

Tudi Lučotu se je začel majati njegov herojski načrt. Med obema se je namreč med tem začela javljati neka skupna zavest, nekaj, kar leži na dnu vsake vojaške duše, kamor ne seže nobeno vojaško povelje, nobena še tako stroga vojaška disciplina pridobljena na vzgojnih ali prevzgojnih tečajih, danes in nekoč, tukaj in kjerkoli na svetu. Nekaj, kar nobena politična ali ideološka šola ne predvideva, da je človek najprej človek in da so poleg privzgojenega sovražstva in mržnje do nekih »drugačnih« ljudi vendar močnejši še drugi tokovi, ki prodirajo skozi tanke in nevidne pretoke med srcem in dušo.

»Imaš prav, Miro, ubijalca pa ne smeva biti!«

»Vidiš Lučo, takole na tem skrivnem koncu Slovenije končujeta dva nepomembna fantiča svojo vojsko, pa ne veva zadosti trdno, komu naj ta žrtev služi. Bogve, če se bo kdo spomnil na naju? Ali bo kdo kdaj pisal o naju?«

»Morda se bo kdo našel, ki bo raziskal ta grob in najino skupno usodo.....če pa ne, si bo moral nekdo izmisliti to zgodbo, da bo ostalo za vselej zapisano.....«

Fanta sta končala svojo jamo in Nemec jo je presodil kot zadostno. Postavil ju je prednjo, tesno drug ob drugega in pomeril. Fanta sta se nemo prekrizala, Lučo pa je zakričal:

»Stisniva si roke, Miro, za zmeraj!«

»Pa zavriskajva iz srca, Lučo!«

In odjeknil je njun prešerni vrisk, ki se je pomešal s treskom rafala iz brzostrelke. Dvoje oklepajočih se teles se je počasi zvrnilo v jamo in se med seboj oblilo s krvjo, z eno in isto krvjo.

NEKAJ O VIŽMARJAH

Kdorkoli me v pogovoru preseneti in mi omeni, da ne ve, kje leži ta prelepa vas, ga začudeno pogledam in si mislim: kako malo splošne kulture ima ta človek! Vižmarje so vendar zemljepisno središče Slovenije. Če ne čisto natančno, pa vsaj zelo približno; in če niti približno niso, pa bi v resnici take morale biti. Govorim, seveda, o tistih Vižmarjah, kjer se je moj spomin ustavil leta 1941, se tjakaj povrnil za trenutek spet leta 1945 in se potem za vedno odmaknil. Ampak to ni res: še danes se mi zdi iz teh argentinskih daljav, čeprav mi vid že peša, da se svet še vedno vrti okoli zemeljske osi, ki bo vsajena tam nekje na vižmarskemrodu.

Vižmarski prod je res nekaj posebnega – bil. Vse drugo kot pa Cankarjeva enajsta šola pod mostom! Tamkaj smo vižmarski otroci hodili v vrtec pedagoške zablode, ki so se skotile v časih moje mladosti – tam smo prvokrat pogledali v abecedo življenja; pa bi se skoraj prenaglil in celo rekel, da smo tamkaj pokukali na vrto glave višine visokih šol.

Vižmarje so posajene, kot sem rekel, na peščena tla savskega proda. Učenjaki bodo najbrž rekli, da je davno nekoč, pred tisočletji, po savski dolini drsel ledeniški plaz, ki je Vižmarcem odnesel kupe črne, rodovitne prsti, tako da danes vižmarskim kmetom ni treba orati orne zemlje, ker je pač ni. Pač pa je na območju Vižmarij posejana vrsta gramoznih jam, odkoder se potem zidajo, najbrž, vse bolj zgrajene stavbe po Slovenskem. Tudi slavni škofovi Zavodi svetega Stanislava so zrasi dobesečno iz vižmarskega proda. In tam še tudi vedno stojé, čeprav vedó potem nepoučene veličine povedati, da je škof Jeglič, potem ko so mu v Ljubljani pokazali vrata, nesel Zavode v Šentvid. To so seveda take zgodovinske krilatice, ki jih je dosti; ta sama pa seveda Vižmarjam krati ugled, pa tudi óži vižmarske meje. (Naš ata je venomer pravil, da stojijo Zavodi na vižmarskem svetu in so ga Vižmarci podarili škofu).

Vižmarje so namreč, po veljavnosti in po velikosti, največja vas v šentviški občini; vse druge vasi so potisnjene na rob Vižmarij in živé in obstojajo tako rekoč iz Vižmarij. Naj jih nekaj naštejemo, saj vendar vižmarski blišč osvetluje tudi njih dobra imena: za vhod v Vižmarje služi Šentvid s Podgoro. Tam so Vižmarci postavili farno cerkev svetega Vida in, da bi se ta svetnik ne čutil podložnega, kar za svetnika ne bi bila velika čast, so mu podarili firkelj zemlje. Ker pa je že stara navada, da gresta cerkev in šola vedno vštric, so ob ponižni grič vižmarskega hriba postavili še mogočno poslopje osnovne in meščanske šole. Vižmarci so seveda v tej šoli imeli svoje predpravice za doseglo resne in slikovite izobrazbe, vendar se teh pravic – razen nekaterih redkih izjem, ki jih osebno poznam – niso poslužili. Ko so si namreč leta 1941 nemški nacisti prišli ogledat vižmarsko vas, so se bahavi Vižmarci – bahavost je tudi vižmarska last – podvzivali in na lastno pest, brez navdiha od zgoraj, okinčali svoje hišice s kljukastim križem. Bila je ena sama izjema, ki jo tudi poznam: n a š a vila, ki je sicer zrasla iz bajte, pa prav od tedaj nosi to plemiško ime. Človek bi rekel, da je vsega »tistega« kriv vižmarski peščeni prod: v pesek pač drevje hrastovih in podobnih vrst svojih korenin ne more globoko in varno zasidrati – nekaj takega se godi tudi v Vižmarjah. Takrat torej – leta 1941 – se mi je zamajala vera v poslanstvo Vižmarcev; razen ene izjeme, ki jo tudi poznam.

Da ne pozabim vasic, nanizanih Vižmarjem vštric: na drugi strani glavne ceste, ki pelje v tako opevani gorenjski paradíž in seveda vodi čez Vižmarje, na pobočju vižmarskega hriba čepé Guncije. Tam je doma slavni rod Gošarjev. Za Guncijami se stiska Dvor in proti medenskemu klancu se nagibajo Stanežiče s skromno, z apnom pobeljeno cerkvico – ne vem, katerega svetnika že – vem samo to, da so ga šli Vižmarci enkrat na leto v procesiji pogledat in počastit. Za Stanežičami stoji v savskem grlu vižmarska predstraža Medno (z visečo brvjo na desnem bregu Save, ki so jo verjetno financirali Vižmarci, in ji dovolili, da se je oprijela nasprotnega brega). Mednu ob boku, vendar čez Savo že, in pod skalnatim Turncem ošabne Grmade leži vasica Vikrče, skupaj z razvalinami smledniškega gradu v ozadju, ki pa ne vem, če so bile sprejete v vižmarski fevd.

Če gremo potem po desnem bregu Save navzdol, bomo našli prav na breg porinjeni Brod, ki si je od Vižmarij izprosil nekaj lastninske pravice. Potem pa pride tacenski, takrat železni most, na katerega lahkó od šmarnogorske cerkvice Matere

Božje pri lepem vremenu dol pljuneš, če si pač packa, in je to bil verjetno tudi nagib, da so svoj most Vižmarci svoječasno prepustili tacenskemu imenu. Šmarne gore, ki Vižmarcem zapira pogled na sever, Vižmarci niso postavili, pač pa tja gor rada hodi cela Ljubljana gledat zviška dol na Vižmarce: Grad jim ni na zadostni višini!

Morda kdo ne bo verjel, vendar imajo Vižmarje tudi svojo črno piko, pa se tukaj ne bom z njo bahal in je ne bom opeval. Bo že prišel čas, ko bom tudi to izjemo, ki potrdi pravilo, lahko primerno povzdignil.

Da imajo Vižmarje dolgo zgodovino, o tem ne more biti nobenega dvoma; nimajo pa svojih zgodovinarjev. Vižmarci pač še vedno verjamejo, da se dobro blago samo hvali. Prav zaradi tega boste v letopisih slovenskega prebujenja našli prav malo hvale in slave o slavnem vižmarskem oziroma vseslovenskem taboru, ki smo ga Vižmarci priredili Slovencem v vižmarskih Hrastičih. Hrastiči so ledinsko ime za en predel Vélikih Vižmarij. (Kot če bi danes rekel Ramos Mejía z ozirom na Gran Buenos Aires). Za tisto priložnost so Vižmarci gostom postregli z lepimi, naravnimi kulisami. Z glavne ceste, takrat še polne lepega, belega prahu, ki ga avtomobilska kolesa še niso pršila po zraku, so v prozornem popoldnevu nad črnikasto prevleko medenskega gozdiča lahko zrlí ožarjene vrhove triglavskih strmin; ob Šmarni gori, ki je nudila prijetno zatišje tisočglavi množici, pa so škrbljale nebo umetniško nazobčane Kamniške planine. Taborni prostor je mejil zeleni trak savskih valov – ko bi se Čop kopal na vižmarskem produ, bi se drugače zavrtela njegova usoda! – hrbet pa je slovenskim rodoljubom stražil stolp svetega Vida, ki je tudi poskrbel za veličastno godbo s svojimi deset ali večtonskimi zvonovi. Kakršenkoli anahronizem, ki bi v tej čudoviti povesti skušal omajati skladnost naših trditev, vam pač ne bo mogel kratiti umetniškega užitka, ki so ga Vižmarci pripravili svojim rojakom. Iz tistih časov je znano tudi to, da se je na Koširjevem trgu okoli ute, kamor je (prej ali pozneje) hodil sanjarit dolenjski Francé, doma iz Retij, takrat trlo slovenskega ljudstva.

Kaj vse bi še lahko povedal o Vižmarjah in Vižmarcih. Če pustim slavne in pomembne dogodke ob strani, bi lahko popoprál tele skrite strani mojega domotožja s to ali ono dogodbico, ki bi jo na drugi ravni lahko krstili za anekdoto. Kakšna so bila vižmarska dekleta na sploh, ne bi vedel povedati.

Vem samó to, da sem bil v osnovni šoli z njimi skoraj vedno v bojnem razmerju, ampak takrat so bilá še otroci. Iz dveh ali treh generacij pred menoj pa sem slišal tole, tudi resnično, pripoved:

Kot vsi izobrazenci vemo, je vižmarsko polje ulomljeno na dvoje. Prepogib je speljan po nekdanjem davnem bregu ledeniške Save, dokler se ni le-ta stisnila v današnje razjedene bregove. Dolina, ki jo je ujedla takratna Sava (če že ni bilo natančno takó, pa si táko razlago lahko umišljamo), je zdaj seveda nižja od višinskega svetá vižmarske vasi. Breg, ki ju deli in se vleče od medenske soteske čez vse Vižmarje pa še doli proti Savljam, Klečam in Ježici, je dal priložnost, da so se Vižmarci ponašali s hudim klancem, katerega vrh so postavili prav blizu naše hiše (zdaj že ne vile), spodnji izpeljek pa ob občinsko »šterno« (zdaj vodnjak poimenovano). Tja so Vižmarke hodile prat svoje in svojih otrok perilo. Na tem klancu smo se vižmarski otroci, posebno pozimi, ko je zelo drselo, priučili marsikakšne laške ali hrvaške kletvice. Ne vem, ali so bili vižmarski ali pa tujerodni konji, ki so bili kujavi in takó težkó obloženih voz niso mogli speljati navkreber. Zato so jih vozniki spodbujali z besedami, ki so bile nam, otrokom, doma prepovedane. Zapomnili smo se jih pa dobro in s tem smo imeli že tudi prvi vpogled v še druge svetovne jezike. S tega klanca sem pobral tudi prve napotke k »skandinavskemu izvoru Slovencev«, ko sem poslušal »bistagar-je« in »higot-e« razburjenih »furarjev«.

Da ne bom izgubil rdeče nitke obljubljenе dogodbice: kot rečeno, je imel ta, na dolgo razpotegnjeni breg sredi Vižmarij, že od nekdanj prijetno nalogo razbijati drugače enolično življenje Vižmarcev; prav posebno vižmarskih otrok, ki smo doživljali na njega strminah vsakovrstne zimske in spomladansko-poletne avanture. Današnji argentinski bariloški hribi niso nič v primeri s temi vižmarskimi krtinami. Bariloških hribov sicer še ne poznam, pa vem, da je tako!

Zgodilo se je pa takole: »Bila je huda zima in sneg je škripal pod nogami«. Sneg pa ni samo škripal, ampak nabralo se ga je čez meter visoko. Na zgornjem koncu vižmarskega klanca (na njegovem levem boku, če pogledamo navzdol) je stala domačija (recimo da) Komanovih in ena od Komanovih znamenitosti je bila domača hči Manca. V tistem času znamenita samó še med čenčami, ki so krožile v ozkem okvirju sicer velike vasi, pozneje pa je zaslovela celó na straneh leposlovja, če seveda

humoristična zvrst spada na umetniško področje. Na spodnjem koncu klanca, nizdol pod Komanovim, pa je stalo skromno bivališče njenega soseda, menda že tedaj priletnega Jerneja. Manca, navihano in nabrito dekle, je pravkar stopilo iz gorke kuhinje v mrzli jutranji hlad, ko zagleda Jerneja, ki si je v globokem, južnem snegu utiral pot do svoje sanitetne pritikline. Take, ki so v tistih časih stale same zase na prostem in so bile krive, da si je marsikdo v nočnih urah, na hitro in nalahno oblečen, nakopal revmatizma. Jernej je torej šel po opravkih, ki jih je vedno opravljal sam. Mislim, da se razumemo! (Oprosti, kolega Pavle, za tole izposojeno frazo). Črna pika sosedovega Jerneja v tisti snežni, neomadeževani belini se je trudoma pomikala k zaželenemu cilju in ta odmerek časa je Manca spretno izkoristila in, če hočete, izrabila. Kot vemó, iz snežne kepe južnega snega se rada večja kepa naredi, iz večje pridna Manca celo snežno klado postori in jo zvali na brega rob. Potem z očmi pomeri in – ustrelji. In tisti, težki plaz snega po hitrem zdrsu butne v trhle, preperele deske revne koč. Iz nje in njenih podrtij čez čas Jernej se sramežljivo mota.

To je ena izmed redkih zgodbic, ki je smela priti v ušesa radovednega fantiča. Ko bi se moje srečno življenje med strehami vižmarskih hiš razpotegnilo za nekaj let, bi lahko iz vižmarske zgodovine izbrskal kaj več in za večji užitek. Takó pa mi je ostal samó še lep in truden spomin in – vižmarska kri!

30. maja 1981

MARTIN LEVC

DEKELCAM

Svetlo, sončno jutro v mestu. Skoraj mirno jutro! Kakor da bi se meščani ogibali hrupa iz spoštovanja do lepote, ki vstaja po ulicah. Le tu pa tam se zasliši ropot vozila; zdaj pa zdaj premoti tišino zaspani pogovor debelih gospodinj na vogalu. Sicer pa jutro že prehaja v dokaj vroč dan.

Oblečen sedim na postelji in omahovaje stresam glavo; zatrjujem si, da je nemogoče. Dobre volje sem, živó mi stoji pred očmi vsa stvar, pa vendar je tako lepo, da se mi zdi neverjetno. »Kakor nasmeh sreče«, si ponavljam v zadovoljstvu.

- - -

Prej sem hodil v dve različni pekarni po kruh, ker sta enako oddaljeni. Sedaj hodim v eno. Spočetka se nisem dobro zavedal zakaj; potem sem spoznal; danes jasno spoznal.

Ono dekle je pred kratkim nastopilo službo prodajalke, je ... ono dekle je ... kaj bi dejal ... ni lepo; - bogme, je lepo -, vendar kaj ima pravzaprav ono dekle ... da, je lepo, pa še nekaj ima, ki je kot nasmeh sreče.

Pa kot sem dejal, saj se niti dobro zavedal nisem do danes; nisem hotel verjeti.

Pač sem priznaval: »Fletna« je! In sem odhajal domov in sem pozabil.

Toda danes, jojme danes! - Sedaj sedim na postelji in se sam sebi smejem od zadovoljstva. Z glavo stresam kakor konj kadar je spočit in bi rad dirjal, pa zatrjujem si, da je skoraj nemogoče, zato ker je tako lepo.

Danes ... No ja, danes je sončno jutro. In še nekaj je danes ... Sam Bog ve kaj je še danes! Saj kar ne morem na dan z besedo, ker se bojim, da bi se mi vse razdrlo. Da bi se potem klavrno kremžil, in še sonce, ki sedaj tako prijazno sveti, bi se hudomušno kremžilo.

Saj ste že uganili, kaj je bilo danes.

Mirno je bilo po ulicah; le tu pa tam sta motili jutranjo tišino dve sosedni s svojim zaspanim pogovorom.

Kot navadno me je mati poslala po kruh.

Nič hudega sluteč sem se napotil v pekarno. In mislil sem spotoma, kot sleherni dan, da je jutro lépo. Saj dokler je človek mlad je vse lépo! – In ko sem vstopil sem znova potrdil, kot po navadi, svoje dognanje: »Fletna je!« – In sem čakal v vrsti.

Moj Bog, zakaj nisem tedaj zbežal! Še je bilo čas!

Pa mladič, »nič hudega sluteč«, sem bil dobre volje, sem bil nasmejan, da, nasmejan. In seveda, jaz nasmejan – ona nasmejana, pa čisto jutro in mladi srci; in tu naju imate. Nisva mogla odmakniti pogledov. Nesrečnež, sem pozabil po kaj sem prišel. Stala sva tam, drug drugemu blaženo nasmejana. Šele ko je njo dregnila gospodinja, sem prišel k sebi. Dobro da sem znal na pamet kaj moram prinesiti.

In seveda, s tem je bilo vse končano. Kaj naj bi se bilo še zgodilo?

- - -

Hudirja je bilo vse končano! Šele začelo se je.

Kar pogledjte me! Na postelji sedim, naprej in nazaj se nagibam, kakor bi se gugal, pa silim v te misli kakor obseden. – Še več! Skrbno obnavljam oni nasmeh pred seboj, da mi ne uide. Pa kaj pravim »obnavljam«! O norec! Saj se še ni prekinil oni pogled! Saj je še tu pred mano oni nasmeh! In sedaj imam čas, da ga natanko vsega razberem, vsega užijem. Pa sama sva!

- Kako ti je ime, ki imaš nasmeh kakor pomlad?

Toda ona nič ne govori, le smehlja se, vdano – lepo se smehlja.

- Povej mi, zakaj so tvoje oči tako lepe, pa ob istem času tako skrivnostne? Zakaj se smehljaš?

In ona molči, in je še lepša in še skrivnostnejša.

- Govori, dekle, ni mar to ljubezen?

Tedaj se na glas zasmije in zbeži.

Tako pridem k sebi in zatrjujem: »Nasmeh kakor nasmeh mladosti! Kakor bi se človeku nasmejalo dolgo življenje, ki ga ima pred seboj! Nasmejalo z dobrohotnim, upa polnim nasmehom.

In potem zabingljam z nogami in se sklanjam z životom naprej, kakor bi se močno smejal, in zopet ne morem verjeti, da je res: potem celo pomislim kaj sploh naj bi bilo res, kot da bi dvomil. – Vmes pa vedno živo vidim pred seboj skrivnostno nasmejani obraz.

- - -

Z materjo govorim vedno otroško odkrito. Skoraj naivno. Mi zelo dobro dene ona nedolžna prepuščenost, ona slepa vera, ono brezmejno zaupanje v njene besede.

Stopil sem k njej in brez ovinkov vprašal:

- Mati, ali je ljubezen grešna?

- Ni grešna, sinko.

- Kaj pa ljubezen, tako, na hitro?

- Ni grešna!

- Kaj pa ljubezen z domačinkami?

- Ni grešna!

- In priporočljiva?

Tukaj je mati postala in me strogo pogledala.

- Kaj imaš, Janez?

Vendar jaz se nisem dal premotiti.

- Odgovorite, mati, je priporočljiva?

- Ni priporočljiva, sem trdno dobil v odgovor. »Kaj pa naša dekleta?«

- In če tako na hitro pride?

- Nič!

- In če je težnja premočna?

- Nič!

- In če človek nikdar ne vidi domačega dekleta!

- Nič!, so bili kratki odgovori. »Bodi pameten!«

Po tem nisem imel ničesar več izvedeti. Umaknil sem se v svojo sobo ter se zatopil v misli. Sedaj se je oni lepi nasmejani obraz smehljal vprašujoče. »Kaj ti je fantič? Kaj tako premišljaš?«

Zamahnil sem z roko, ker sedaj sem bil razdvojen. Začel sem se hudovati, sam nisem vedel nad kom.

»Kdo mi bo pri tem ukazoval? Kaj pa morem zato, če se naša dekleta skrivajo?

Prišla mi je na misel ona starodavna narodna, katero je rodoljubni fajmošter zložil za potrebe svojega časa:

*»Dečve ve štmane
poštene Kranjice,
ne tolk' pobožnost',
da b' ostale samice.«*

SLOVENSKA GLASBENA KULTURA IN NJEN VPLIV NA OHRANJANJE ETNIČNE IDENTITETE MED SLOVENC V ARGENTINI

Ta naloga je bila predstavljena na Fakulteti za Družbene vede Univerze v Ljubljani – leto 2004. Mentor: doc. dr. Karmen Šterk; somentor: dr. Zvone Žigon. Delo je prejelo drugo nagrado tretjega nagradnega natečaja za diplomska, magistrska in doktorska dela Urada Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu.

Naloga je izredno obširna. Poleg predgovora in uvoda vsebuje še poglavja kot Osnovni pojmi, Slovenski izseljenci, Slovensko izseljevanje v Argentino, Glasbeno življenje Slovencev v Argentini ter zaključek; nato pa še Vire in literaturo ter razne Priloge. V naši reviji objavljamo samo četrti del, ki se specifično nanaša na glasbeno življenje Slovencev v Argentini.

4. GLASBENO ŽIVLJENJE SLOVENCEV V ARGENTINI

4.1 Nosilci glasbenega življenja

V nadaljevanju bom predstavila glavne nosilce glasbenega življenja v Argentini. Naj opozorim, da je podatkov o prvem in drugem valu izseljencev le malo in jih je težko pridobiti, saj sta prvi generaciji v izumiranju. Glede na to bom več pozornosti namenila SPE, ki se je dodobra organizirala tudi na glasbenem področju in je še danes zelo živa.

4.1.1 Prvi val izseljencev – sreda 19. stol. do začetka 20. stol.

V poglavju o društveni organiziranosti tega vala izseljencev sem že navedla težke življenjske pogoje, ki so botrovali tudi

manjšemu kulturnemu ustvarjanju. Na področju organiziranega glasbenega delovanja nisem našla nobenih podatkov.

4.1.2 *Drugi val izseljencev – med vojnama*

Kulturno življenje Slovencev v Argentini se začne po prvi svetovni vojni. Kmalu po prihodu v Argentino so naši izseljenci začeli ustanavljati že omenjena razna **kulturnoprosvetna društva**. V njih se je dogajalo večinoma tudi vse glasbeno življenje. Le malo je bilo proslav, zabav in drugih slovesnosti, ki bi minile brez slovenske pesmi. Za to so poskrbeli uspešni pevski zbori, manjše vokalne zasedbe, pevski in instrumentalni solisti, glasba je spremljala folklorne skupine, popularne so bile tudi godbe na pihala in harmonikaši, ki so nemalokrat popestrili plesne večere.

France Kurinčič ob 40-letnici slovenske naselbine v Argentini piše: *»Brez pevskih zborov si ne moremo misliti uspešnega kulturnega delovanja slovenskih društev. Lepa pesem je ključ do srca, jezik, ki je vsem razumljiv, je most med narodi (France Bevk). Dokler bo živela slovenska pesem med izseljenci bodo živela kulturna društva in bo ostal živ spomin na domovino prednikov.«* (Koledar ... 1964:222)

Za razliko od povojne politične emigracije se ta društva na splošno niso dosti zanimala za cerkev in versko življenje. Izjema je delovanje slovenskega duhovnika Janeza Hladnika, ki je z ustanovitvijo cerkvenega pevskega zbora med Prekmurci botroval tudi ustanovitvi društva. Zgodilo pa se je, da so farani cerkve sv. Antona, Prosvetno društvo 2, ki je imelo prostore blizu farne cerkve, zaprosili, da naj bi njihov zbor pri eni nedeljski maši prepeval v slovenskem jeziku. Vodja te fare je to odločno odklonil. Prepričevanje, da Bog razume tudi slovensko ni nič pomagalo. Mnogo teh Slovencev tako ni šlo več v cerkev. *»Razočarani in užaljeni so nekateri šli drugam, drugi pa v gledališče in kino.«* (Koledar ... 1954:73)

Seveda pa imajo zelo pomembno vlogo pri ohranjanju etnične identitete tudi šole. Ko so izseljenci začutili potrebo, da svoje otroke vzgajajo v slovenskem duhu, je s strani staršev prišla pobuda za ustanovitev osnovne šole. Prvi pouk v slovenščini je obiskovalo 25 otrok, ki so imeli na urniku tudi glasbeno vzgojo pod vodstvom zborovodje Cirila Jekšeta. Ko je bil narejen dom Gospodarskega podpornega društva Slovencev v Villa Devoto, so pod svojo streho vzeli tudi šolo. Pouk je prevzela

učiteljica Emilija Bajt, ki je vodila tudi otroški zbor. Ko so prišle v Argentino šolske sestre, so priskočile na pomoč pri poučevanju. Slovensko šolo v kraju San Lorenzo (blizu Rosaria) je vodila sestra Alfonza Tratnik, ki je osnovala tudi pevski zbor in lutkovno gledališče.

Vse to pedagoško delo se je lepo razvijalo do razpustitve društev. Po tem so naslednje generacije otrok zrasle brez možnosti pouka v slovenščini. Ko so prišli časi obnovitve pedagoškega dela, pa skupnost ni več imela strokovnega človeka, ki bi tečaj lahko vodil. Kljub hladnim odnosom so se obrnili na povojno politično emigracijo in prosili Tineta Debeljaka mlajšega, da bi prevzel pouk. Na koncu je priskočila na pomoč Slovenska izseljenska matica, ki je v Argentino poslala usposobljeno profesorico. Vse to je obrodilo sadove in danes pripadniki tretje generacije slovenskih izseljencev prihajajo v Slovenijo na tečaje slovenske poletne šole. (glej Koledar ... 1991:187-190)

4.1.3 Tretji val izseljencev: slovenska politična emigracija

Ena najbolj razvitih vej kulturnoprosvetnega dela v Sloveniji je bilo in je še vedno zborovsko petje. Ko so morali domobranci in njihove družine bežati na tuje, so s seboj v begunstvo ponesli slovensko pesem. Zametki razvejanega glasbenega življenja argentinske skupnosti, kot sem že omenila v poglavju o organiziranosti SPE, segajo v begunska taborišča Avstrije in Italije. Zaveda se, da je potrebno nadaljevati s kulturnim, političnim in verskim življenjem, je botrovala tudi nadaljevanju glasbenih dejavnosti. Med nosilci glasbene tradicije bom v nadaljevanju izpostavila cerkev, šole, SKA, slovenske medije in krajevne domove.

4.1.3.1 Cerkev

Slovenski duhovniki so imeli odločilno vlogo pri oblikovanju SPE v Argentini. Okrog njih so se Slovenci začeli zbirati pri prvih slovenskih mašah, kjer so prepevali slovenske pesmi in brali mašna besedila v slovenščini. Družinsko življenje izseljencev je bilo pogosto močno povezano s prazniki v cerkvenem letu, o čemer govori tudi Marko Fink: *»Mi smo vedno peli doma. Predvsem pa se spomnim, da smo za božič ali pa za veliko noč prepevali po celo uro ali uro in pol. Bili smo skupaj kot družina pred jaslicami. Tu gredo moji spomini v kasnejše čase, ko sem to tudi bolj doživoval to mistiko božiča. Bil sem star sedem let, ko smo se preselili v novo*

hišo. To je bila zame kar velika prelomnica in se spomnim teh družinskih scen ob jaslicah. Lepi spomini so to.« (Priloga B)

Prve mesece bivanja so se izseljenci zbirali v cerkvi salezijanskega zavoda sv. Frančiška Saleškega na ulici Belgrano. Ljudje so se pri mašah zbirali v tolikšnem številu, da so, ko so odhajali iz cerkve, ustavili tramvajski in drugi promet. To je trajalo več mesecev, vsako nedeljo. Ta pojav je zbudil zanimanje in kmalu so v cerkev (bolj iz radovednosti kot iz pobožnosti) začeli prihajati Argentinci. Med njimi so bili tako ljubitelji lepe pesmi kot tudi glasbeniki, ki jih je zanimala slovenska cerkvena glasba. Prvi »korovski« pevci (zbralo se je 40 članov) so v dvorani župnijske cerkve svete Julije septembra leta 1948 na občnem zboru ustanovili pevsko društvo, ki se je v veliki meri rodilo iz Emigrantskega pevskega zbora. Na drugem občnem zboru februarja 1949 pa so sklenili, da naj se društvo imenuje po našem svetovno znanem glasbenem klasiku Jakobu Gallusu. Zbor je s svojim izvajanjem latinskih maš ob velikih praznikih med strokovnjaki vzbudil veliko začudenje in so se zanj kmalu začeli zanimati. (glej Škulj, 1995:535)

S povečanjem števila novih priseljencev so se oblikovale krajevne skupnosti. V Argentini ni pravih slovenskih župnij, a z leti so se ob sodelovanju z lokalno cerkvijo vendarle uredila slovenska verska središča v Buenos Airesu (San Martin, Lanus, Ramos Mejia, San Justo, Florida), Mendoza, Cordoba in Mar del Plata). Vsaka od teh nekakšnih župnij ima tudi svoj cerkveni pevski zbor, ki prepeva pri mašah, še posebej pa obogatijo bogoslužje ob prazničnih mašah (božič, velika noč ipd.), blagoslovitvah novih pridobitev za skupnost in podobno. V te namene še posebej gojijo slovensko cerkveno pesem in tudi svetno petje za nastopanje na raznih prireditvah. S temi verskimi središči sovpadajo tudi slovenski domovi, ki prirejajo razne proslave in druge prireditve, na katerih nastopajo tudi ti pevski zbori. (glej Žigon, 2001:107)

4.1.3.2 Slovenski domovi in društva

O tem, kako se je SPE organizirala preko društev, sem pisala že v predhodnem poglavju. Na tej točki bom sedaj izpostavila njihovo vlogo v glasbenem življenju SPE.

Slovenska pesem in glasba nasploh imata vedno pomembno mesto predvsem na različnih proslavah in narodnostnih prireditvah slovenske skupnosti. Te so simbolna dejanja utrjevanja

etnične pripadnosti. Osrednjega pomena sta zastava in himna. Vse pomembnejše prireditve SPE so se navadno začele s petjem himne. Mnogokrat so s spoštovanjem do dežele, ki jih je sprejela, zapeli argentinsko himno. Navadno pa je bila v ospredju slovenska himna, ki se je s časom spreminjala. Najprej je bila *Hej, Slovenci*, nato *Naprej, zastava slave*, ki jo je zamenjala Prešernova *Zdravljica*. Ob raznih priložnostih pa so se pojavljale tudi druge himnične skladbe: *Oče, mati, bratje in sestre* in *Slovenija v svetu*. Še do nedavnega so bile te prireditve vsebinsko obrnjene v preteklost, danes pa se bolj čuti skrb za prihodnost. Če so v preteklosti posebej izstopale politične vsebine, danes prevladujejo izključno kulturne teme. Vsak nastop, špalir narodnih noš, govori, recitacije, pevski zbori in drugi glasbeniki so vnaprej natančno določeni. Ker imajo domovi primerne prostore, imajo glasbeniki tu vaje. Odri dvoran pa pogosto gostijo razne glasbene prireditve. (glej Žigon, 2001:108)

Med društvi, ki se posebej angažirajo na področju negovanja in posredovanja slovenske glasbene kulture sta gotovo Slovenska fantovska zveza (SFZ) in Slovenska dekleška organizacija (SDO). S sodelovanjem že vrsto let pripravljata mladinski glasbeni festival, na katerem pokažejo svoje znanje mladi glasbeniki. Načelno so bili ti festivali vsako leto in sicer enkrat na leto, dva pa sta bila zunaj tega reda. Nekaj let pred nizom pa je bil mladinski pevski koncert (1967). Na njem je nastopilo s slovenskim programom okrog 140 mladih pevcev. Prvemu rednemu festivalu pesmi in glasbe v dvorani Slovenske hiše leta 1970 je nato sledila vrsta razgibanih večerov ob slovenski glasbi. Če bi se lotila podrobnejše analize teh več kot tridesetih festivalov, bi bilo materiala še za eno diplomsko nalogo. Tako naj samo poudarim, da so vsako leto festival pripravili mladi ljudje, ki jim ni bilo vseeno za slovensko pesem in melodije, pa tudi ne za druženje s slovenskimi vrstniki. Gotovo je ta festival motivacija za ustvarjanje in povezovanje slovenskih mladih glasbenikov v Argentini.

Na koncu naj omenim že omenjeno društvo z imenom Slovenski pevski zbor Gallus, ki je deloval povsem samostojno in neodvisno od Društva Slovencev oziroma Zedinjene Slovenije. Od samega prihoda SPE v Argentino je bila ta skupina pevcev jedro kvalitetnega zborovskega petja, ki je negovala na svojih koncertih slovensko ljudsko in umetno pesem. Več o tem žarišču glasbene življenja pa v nadaljevanju.

4.1.3.3 Šole

Slovensko pesem prepevajo tudi v slovenskih šolah. Prvi so s poučevanjem verouka leta 1948 začeli duhovniki. Na pomoč so jim naslednje leto priskočili izobraženci, učitelji, ki so poučevali slovenski jezik, slovensko zgodovino, zemljepis in petje. V take šolske tečaje je bilo leta 1949 vključenih 107 do 140 otrok. Leta 1950 se je učenje poenotilo. 149 otrok, razdeljenih v mlajšo in starejšo skupino, je v takem šolskem tečaju gojilo tudi petje. V ta program je bilo leta 1964 vključenih 729 učencev, število je do leta 1989 padlo na 403 sobotne osnovnošolce. Njihovo število je v devetdesetih letih prejšnjega stoletja zopet naraščalo in krepko preseгло število 500 učencev. Nekatere krajevne šole so delovale le nekaj časa. Vseh šol, ki so delovale med SPE je bilo 24, leta 1997 pa je na področju Buenos Airesa delovalo 6 šol, v notranjosti države še štiri, dobro pa so se razvili tudi trije tečaji za špansko govoreče. (glej Žigon, 2001:99-102)

Med učenjem slovenskega jezika, slovnice in književnosti, verouka, slovenskega zemljepisa in zgodovine je pomembno mesto imelo tudi petje. Zanimivo je opažanje, da v slovenski sobotni šoli pred začetkom pouka dvigujejo zastavo, pojejo slovensko himno in tudi molijo. (glej Žigon, 2001:146) Še posebej lahko mladi to svojo narodno zavest in pripadnost pokažejo preko sodelovanja in sooblikovanja številnih prireditev v krajevnih domovih in šolah.

Med šolskimi zbori gotovo najbolj izstopa otroški zbor iz Slovenske vasi, ki ga je vodila Zdenka Virant - Janova. Ta zbor je po svojih koncertih in dveh ploščah znan v slovenski buenos-aireski skupnosti, saj so večkrat peli pred širšo javnostjo. Zanimivo je tudi dejstvo, da je bil to vedno zelo številen zbor, ki je v najboljših letih štel tudi do šestdeset mladih grl. (glej Mislej, 1995:220)

Gospod Marko Bajuk se spominja šolskega zbora v Mendози, ki ga je vodil njegov stric Božidar Bajuk z naslednjimi besedami:

»Preden smo šli domov smo imeli še eno uro petja. Peli smo samo slovenske pesmi, predvsem otroške. Jaz se sedaj ne spomnim prav vseh, na primer ... Zakriviljeno palico v roki, Regiment po cesti gre, Marička sedi na kamenu ... take stare, znane. Nič teh sodobnih, ker teh stric ni imel. Imel je prijatelje, znance, dopisoval si je s gospo Zmago Kumer, če se ne motim tudi s prof. Toporišičem, sem pozabil na njihova imena ... in na tak način je dobil kakšen notni material ali literarna dela. Zraven nam je govoril razne zgodbe, na

primer kako so peš hodili na Sveto Katarino, na Šmarno Goro, pa še kaj ... pa kaj so vse prepevali, pa kaj so vse videli, pa kdo je kje živel ... Vse je povezal: zgodovino, občutke, literaturo in pesem. Oni so tam živeli, kot da bi bili tukaj. Tiste ure, ko smo bili doma ali pa v domu, je bilo kot da bi bili v Sloveniji.» (Priloga C)

Poleg prepevanja slovenskih pesmi so se lotevali tudi uprizarjanja glasbenih iger, na primer učenci slovenskih šol so večkrat uprizorili igro Kresniček, ki jo je uglasbil Radovan Gobec, tudi igro Mlada Breda ipd.

SPE se je kmalu zavedela pomena srednješolskega izobraževanja in vzgoje. Mladi se v tem obdobju srečujejo s krizo identitete, tudi etnične. Leta 1961 je bil v Buenos Airesu uradno ustanovljen petleten srednješolski tečaj, ki je dve leti kasneje dobil ime Srednješolski tečaj ravnatelja Marka Bajuka (skladatelj, zborovodja in začetnik slovenskega šolstva v SPE). Po nekoliko spremenjenem učnem načrtu je tečaj v prvem letniku leta 1969 vseboval poleg verouka in dveh ur slovenščine tudi petje. Leta 1980 so petje opustili, saj naj bi bilo tega dovolj po krajevnih domovih. Ponovno pa je slovenska pesem našla prostor med učnimi predmeti leta 1993. V Mendozi imajo svojo dveletno obliko srednješolskega izobraževanja, ki ni vključen v Srednješolski tečaj ravnatelja Marka Bajuka. Velika motivacija mladih za obiskovanje tečajev je obisk Slovenije, domovine staršev. Sedaj že nekaj let v Sloveniji gostimo mlade, pripadnike druge in tretje izseljenske generacije, ki v Sloveniji pojejo, plešejo in govorijo slovensko. To so vidni rezultati dela SPE, ki je uspela ohraniti slovensko identiteto na tujem. (glej Žigon, 2001: 103-104)

4.1.3.4 Slovenski mediji

Najštevilčnejša in najbolj razširjena dejavnost na tem področju je gotovo tisk. Izseljenski tisk ima, podobno kot že prej omenjene oblike organiziranja SPE, korenine v begunskih taboriščih. Ta pomembna dejavnost se je nadaljevala tudi po prihodu v Argentino. Vsebinsko lahko tisk SPE delimo na: publikacije Društva Slovencev oziroma Zedinjene Slovenije, tisk SKA, slovenski pastoralni tisk ter izdajateljsko dejavnost različnih drugih ustanov. Časopisi, tedniki in tudi revije so poročale o dogodkih v Argentini, v skupnosti in Sloveniji. V teh publikacijah lahko zasledimo tudi informacije o kulturnih prireditvah, poročila in ocene koncertov.

Najbolj dejavna na področju glasbe je bila gotovo Slovenska kulturna akcija in si zato zasluži posebno poglavje. Več o njeni izdajateljski dejavnosti in glasbenem odseku bom pisala v nadaljevanju. Zanimivo pa je, da je imela revija *Duhovno življenje* v prvih letih svojega izhajanja tudi notne priloge. Španski skladatelj P. Miguel Bertomeu je bil navdušen občudovalec slovenske pesmi in je za slovenski cerkveni zbor v Buenos Airesu zložil štiri pesmi. Prvi dve imata trijezično besedilo: slovensko, kasteljansko in katalonsko, tretja pa je latinska. Leto kasneje je urednik revije David Doktorič objavil svojo pesem Naša bo! V kasnejših letih je bilo objavljenih več člankov o cerkveni glasbi. Dragocene so tudi glasbene novice v rubriki Med nami v Argentini, saj nam pomagajo sestaviti dobro podobo o glasbenem življenju v Argentini. (glej Mislej, 1995:197-200)

Slovenske narodne in narodnozabavne pesmi pa je v obliki notnega zapisa med izseljence prinašal tudi *Slovenski izseljenski koledar*, ki ga izdaja Slovenska izseljenska matica. Navadno so to pesmi z domoljubno vsebino.

Več pozornosti na področju glasbe in njenem pomenu za ohranjanje etnične identitete med Slovenci v Argentini pa velja nameniti radiu, saj ta prinaša slovensko pesem v domove naših izseljencev. Medvojni izseljenci in prva generacija političnih emigrantov niso imeli možnosti poslušanja slovenskih radijskih oddaj. Vsi tudi niso imeli radijskega sprejemnika. Daleč od doma pa so si tisti, ki so imeli na policah radio, vseeno najraje vrteli slovenske plošče. G. Marko Bajuk pravi, da so doma v Mendози imeli plošče Avsenika, Dovžana, Slovenskega okteta, Slakov in drugih, ki so jih poslale tete iz Slovenije (Priloga C). Gospod Marko Fink pa se takole spominja poslušanja glasbe preko radia:

»Doma smo imeli samo en star magnetofon, ki je imel tudi radio. Naredil ga je očetov stari prijatelj, ki se je amatersko ukvarjal z elektroniko, ogrodje mu je pa naredil mizar. In če tistega radia ne bi bilo, ne vem, če bi bil jaz danes pevec. Najprej smo seveda stalno poslušali radio, ker plošč na začetku nismo imeli. V glavnem pa sem preko tega radia spoznaval velike simfonije in oratorije in sem kot fantek tudi "dirigiral" pred radijem in delal z ojačevalcem forte in piane ali pa posnemal operne pevce. Ja, ta radio je meni veliko dal. Potem pa sem si, ko sem že imel svoj prvi denar v žepu, lahko kdaj privoščil kakšno ploščo. Doma smo imeli predvsem plošče, ki jih je v sklopu Slovenske kulturne akcije posnel kvartet Fink v Argentini. Ena od teh plošč je bila posvečena Slomškovim pesmim, kjer smo sodelovali tudi otroci, predvsem moje sestre in sestrične.

Kasneje, pri mojih osemnajstih letih, smo pa dobili prvo ploščo iz Slovenije. Bila je srednjega formata in na njej je bil ansambel Dobri znanci, pri katerem je drugi glas pel mamin brat, stric Jože Kovač, med drugimi tudi tisto "Šumijo gozdovi domači ...« (Priloga B)

Kmalu pa so prebivalci Buenos Airesa lahko poslušali nekaj desetnih slovenskih oddaj na radijskih postajah El Pueblo in Excelsior, ki jih je organiziral g. Miloš Stare. Od leta 1970 do leta 1983 so izseljenci lahko enkrat tedensko na argentinskem radiu poslušali slovensko oddajo »Radijska ura«. Oddaja je prinašala vabila na prireditve SPE, na obletnice slovenskih domov, priložnostne misli o posameznih praznikih ter seveda slovensko glasbo različnih zvrsti. Veliko težav z radijskimi postajami, napovedovalci in urniki je imela oddaja *Tukaj svobodna Slovenija*, ki je tudi kmalu prenehala oddajati.

Leta 1988 je Alberto Čuk ustanovil zasebni radio z radijsko uro *Slovenski kotichek*. Program je predvsem kulturno-informacijske narave in ga poslušajo tako pripadniki predvojne kot povojne emigracije. Po smrti Alberta Čuka se je oddaja preimenovala in nosi ime *Okence v Slovenijo*. Urednik Mirko Vasle pravi, da jih posluša večina slovenske skupnosti. Oddaja prinaša razne novice in predvaja le slovensko glasbo, predvsem narodno-zabavnega značaja. Zanimivo je, da dve tretjini poslušalcev niso Slovenci. Pravi, da so se tudi Argentinci vključili v oddajo predvsem zaradi glasbe in dvojezičnosti. (glej Žigon, 2001:96-97 in Priloga E)

Ime *Slovenski kotichek* sedaj nosi oddaja Maria Bogataja. Oddaja, ki je bila v preteklosti na radijskem programu kar vsak dan med 20. in 21. uro, je danes na programu le še enkrat na teden. Poslušalce okraja San Justo razveseljuje z novicami iz Slovenije, reportažami o lepotah Slovenije in nepogrešljivo slovensko glasbo. Vsako soboto od 14. do 15. ure je na sporedu slovenska oddaja *Nov korak*. Ob nedeljah pa se oglašča radio *Slovenija, moja ljubezen*.

4.1.3.5 Slovenska kulturna akcija

Na glasbenem področju je zelo dejavna Slovenska kulturna akcija in zato ji bom namenila nekaj več pozornosti.

Slovenska kulturna akcija (SKA) je bila ustanovljena leta 1954 v Buenos Airesu. To je najpomembnejša izseljenska kulturna organizacija, ki je bila ustanovljena z namenom, da »pospešuje

in posreduje kulturne stvaritve, zlasti slovenske. Pri tem ji je vodilo najvišja kakovost, ki je dosegljiva.« (Papež, 1994:1). Trudili so se za tesno povezanost vseh izseljenskih kulturnikov, ki živijo in delajo po vsem svetu, ne le v Argentini. Ustanovljena je bila brez privoljenja Društva Slovencev, ki pa je kasneje popustilo, tako da je prišlo do sodelovanja.

Glavna naloga je bilo založništvo: izdajanje slovenskih knjig, izdajanje revije *Vrednote* in revije *Meddobje*, pomembno vlogo pa je imel tudi mesečni list *Glas Slovenske kulturne akcije*, ki je izčrpno poročal o slovenskem kulturnem delu v tujini. (glej Mislej, 1995:5) Poleg izdajateljske dejavnosti so že na prvem sestanku izpostavili pomen prirejanja kvalitetnih kulturnih večerov (gledališke predstave, komorni večeri, recitali ipd). Ob ustanovitvi se je pokazala potreba po razdelitvi delovnih področij in tako so ustanovili teološki, filozofski, literarni, likovni, naravoslovni, družbeni, zgodovinski in glasbeni odsek. Pesem se je oglasila že po prvem ustanovnem sestanku in je ohranila svoje mesto do danes. V nadaljevanju bom svojo pozornost usmerila ravno na glasbeno dejavnost SKA, ki je seveda poleg drugih dejavnosti pripomogla k ustvarjanju in širjenju slovenskih kulturnih vrednot.

Izdajateljska dejavnost je veljala tudi za glasbeno področje. Ob 160. obletnici rojstva misijonarskega škofa je SKA izdala oratorij *Irenej Friderik Baraga za soliste, zbor in klavir* skladatelja Alojzija Geržiniča na besedilo Tineta Debeljaka. Krstno izvedbo je ta oratorij doživel v Buenos Airesu ob prvi obletnici smrti škofa dr. Gregorija Rožmana leta 1960, v izvedbi SPZ Gallus in solistov. V šestdesetih letih je sledila izdaja LP plošče *Kvarteta Fink*, na kateri so skladbe in priredbe Alojzija Geržiniča (to je njegova prva avtorska plošča). Ta plošča je še posebej dragocena, ker nam prinaša nove skladbe in ker je ohranila zvočno podobo Kvarteta Finkovih, ki je takrat veljal za enega najbolj kvalitetnih glasbenih sestavov. Leta 1988 je SKA izdala izbor slovenskih narodnih pesmi v priredbi Marka Bajuka z naslovom *Še bomo peli*. Bajukova pesmarica vsebuje tudi bogat opis dela in življenja Marka Bajuka, misli o slovenski ljudski pesmi in o slovenskem petju v Mendози. (glej Papež, 1994:111-113)

V revijah *Vrednote* in *Meddobje* je izšlo nekaj razprav, pogovorov, člankov in ocen, ki zadevajo glasbo. Vsaka številka *Meddobja* je prinesla tudi umetniško prilogo z reprodukcijo neke

likovne stvaritve, le ena priloga je bila glasbena, ko je objavila Škuljevo *Občutje za bariton solo, mešani zbor in orgle* na besedilo Vincencije Breznik z naslovom Sveti večer. (glej Papež, 1994:126)

SKA je ves čas svojega delovanja prirejala tako imenovane kulturne večere, ki so jih pripravljali različni odseki. Glasbene večere je v prvih letih pripravljajl vodja glasbenega odseka Alojzij Geržinič. A ni šlo le za koncerte. Pomagali so si tudi s poslušanjem plošč in predvajanjem filmov glasbene vsebine. Na večerih komorne glasbe je največkrat nastopil že omenjeni Kvartet Finkovih, ki je žel mnoga priznanja. Velikokrat so slovenske samospelve poustvarjali slovenski pevski solisti: Franja Golobova, Božidar Fink, Vinko Klemenčič, Marija Fink - Geržiničeva, Janez Vasle, Bernarda in Marko Fink, Marko Bajuk in drugi. Poleg vokalnih solistov so na koncertnih odrih SKA stali tudi instrumentalni solisti: pianistka Ančica Kralj, violinist Alojzij Šonc, organistka Anica Arnškova, pianist Anton Soler - Biljenski in drugi. Seveda so v koncertni sezoni peli tudi slovenski zbori. Na koncu bi želela opozoriti, da so bili vsi ti glasbeniki priznani tudi izven slovenske skupnosti in so vrhunsko poustvarjali dela svetovnih umetnikov in v še večji meri slovenskih avtorjev.

4.2 Glasbeni sestavi

Slovenska izseljenska skupnost v Argentini se je močno povezovala na podlagi razvite kulturne dejavnosti. Med gledališkimi, recitatorskimi skupinami imajo gotovo posebno mesto tudi glasbene skupine. Vsa glasbena dejavnost se je začela v pevskih zboreh, ki so rodili kasneje tudi pevske soliste, spodbudili instrumentaliste k dejavnejšemu povezovanju in nastopanju. Tako je z utrditvijo skupnosti nastala vrsta bolj ali manj uspešnih glasbenih sestavov, ki so vedno namenjali največ pozornosti slovenski glasbi. Povsem natančne podatke o ustanovitvi in delovanju vseh pevskih sestavov bi lahko pridobila le s terenskim delom v Argentini. Veliko spominov na prve zasedbe, ki so prepevale slovensko v Argentini pa je verjetno umrlo z njihovimi pevci. Tako pa bom v nadaljevanju podala bolj grob oris, ki sem ga dobila s pomočjo dosegljive literature in pogovorov, ki pa mislim, vseeno poda precej stvarno podobo o glasbenih skupinah med Slovenci v Argentini.

4.2.1 Pevski zbori in manjše vokalne skupine

Lahko rečemo, da je slovenska pesem prišla v Argentino istočasno kot prvi slovenski izseljenci. Dr. Julij Savelli pravi, da se je ljubezen do petja izražala v »družinskem krogu, njegovem podaljšku – šoli, v družabnem in verskem življenju in končno v sistematični gojitvi pevske umetnosti v pevskih zborih in študiju glasbe«. (Mislej, 1995:200) Že v domovini je bila ena najbolj razvitih vej kulturnoprosvetnega dela zborovsko petje. Ko so šli Slovenci po svetu, so s seboj ponesli tudi slovensko pesem.

Začetek institucionalnega gojenja slovenske kulture sem zasledila v odseku Slovenija pri JNO. Kljub maloštevilnim članom je to društvo imelo razvejano mrežo dejavnosti in med njimi so gojili tudi »slovensko kulturo v glavnem preko glasbe«. (Mislej, 1995:20) Tu še prav posebej izpostavljajo zborovske narodne pesmi. V kasnejših letih se je društveno življenje še bolj razvilo. Nastajali so slovenski domovi in s tem slovenski pevski zbori. Brez zadržkov lahko rečem, da je imel vsak dom najmanj en pevski zbor.

V zapisih Cirila Krena sem prebrala, da so se moške vedno dobivali ob nedeljah in prepevali. Na ta srečanja v kraju La Paternal je hodil tudi glasbenik in zborovodja Ciril Jekše, ki je tu slišal mnogo dobrih pevcev, ki so leta 1925 zapeli kot prvi slovenski zbor, a se ni nikoli javno predstavil.

Zgodnjih časov prihoda v Argentino se Franc Štoka spominja takole: »Že kmalu v začetku so borna stanovanja primorskih izseljencev postala sedeži številnih krožkov, kjer so se naši ljudje družili kot pevci in politični diskutanti. Med mladimi slovenskimi izseljenci je kmalu dozorel sklep, da ustanovijo napredno društvo, v katerem bi zaživela slovenska kultura in prosveta, kar bi jim pomagalo reševati tudi njihova socialna vprašanja, pred katerimi so se znašli ob prihodu v Argentino in jim sami niso bili kos.« (Koledar ... 1966:199)

Nastalo je že prej omenjeno prvo slovensko kulturno društvo Ljudski oder. Med njegove glavne dejavnosti so ob ustanovitvi leta 1925 zapisali tako mešani pevski zbor, dramsko skupino, sledila je ustanovitev tamburaškega zboru in s prostovoljnimi prispevki rojakov so osnovali tudi godbo na pihala. (glej Koledar ... 1966:199) V zboru so prepevali Vipavci, Kraševci, Goričani in Brici. V letih 1935-1945 je bil zbor na visoki umetniški ravni in je nastopal tudi v argentinski javnosti. Pelo je nad 40 pevcev in pevk, ki so se tudi iz oddaljenih krajev vozili na vaje. Zbor so v teh letih vodili: Jože Samec, Jakob Krebelj, Jože Samec ml., Ciril Jekše, Ubald Vrabec, Rudolf Kubik in Nestor Škof.

Domačo besedo so mladini skušali posredovati tudi preko mladinskega zbora. Po letu 1925 je bilo tako ustanovljeno mnogo zborov v mestu Buenos Aires kot tudi v notranjosti Argentine. (glej Koledar ... 1966:201,205)

Zaradi oddaljenosti od prostorov Ljudskega odra so Slovenci v Saavedri ustanovili društvo Ivan Cankar. Ko je prišel med njihovo sredo Bernard Cibic, je postal njihov pevovodja. »Z velikim veseljem je zbiral pevce med tamkajšnjimi primorskimi Slovenci. Kmalu je začel nastopati mešani zbor društva Ivan Cankar. Bil je njegov pevovodja ves čas, dokler je društvo obstajalo. Vse pesmi so lepe, nam je govoril. Najraje je pa učil Gregorčičeve.« (Koledar ... 1968:214) To društvo si je vedno štel v čast, da je prvo organiziralo mladinski pevski zbor, ki ga je v začetku vodil Oskar Cesare, 17-letni fant. Zborček je nastopal tudi po drugih slovenskih odrih v Buenos Airesu. S tem je dal pobudo tudi drugim društvom, da so začela organizirati mladinske pevске zборе. (glej Koledar ... 1968:215)

V kraju La Paternal sta dva učitelja iz Gorice, Rajko Rajer in Rudolf Leban, ustanovila Pevsko društvo Primorje. Imeli so dva zbora, moškega in mešanega, ki sta delovala do leta 1928, ko je društvo prenehalo delovati. (glej Koledar ... 1983:145)

Ko se v La Paternalu ustanovi Slovensko prosvetno društvo 1 (1929), mesto pevovodje do leta 1932 prevzame Ciril Jekše, ko ga nadomesti Franc Trebše. V tem društvu je bilo več izobražencev, kar je bilo odločilnega pomena za poznejši razvoj te skupnosti na kulturnem področju. Leto kasneje je ustanovljena nekakšna podružnica, Slovensko prosvetno društvo 2, v Parque de los Patricios. V njihovi sredi sta delovala mešani in zelo uspešni moški zbor, ki si je pod vodstvom Franca Trebšeta zaslužil tudi zlato medaljo Argentinskega glasbenega konservatorija. (glej Koledar ... 1972:195-198)

Počasi so Slovenci začeli zapuščati najete sobe v La Paternalu in kupovati parcele, posebno v kraju Villa Devoto. Med že dokaj številnimi rojaki v tem kraju je začel delovati pevski zbor pod vodstvom Franca Trebšeta. Zbor je imel prve nastope na festivalih društva Prosvete na Paternalu, kasneje so ustanovili svoje podporno društvo. Tako je bilo Slovensko podporno društvo v Villi Devoto v Buenos Airesu med bolj aktivnimi kulturnoprosvetnimi društvi. Konec petdesetih in začetek šestdesetih let je na visoki ravni deloval zbor malčkov pod vodstvom Ines Soličeve in mešani zbor pod vodstvom Jakoba Kreblja.

Skupaj so se lotili tudi uprizarjanja spevoiger in operet. Na društvenih praznovanjih je svoj glas povzdignil tudi pevski kvintet »Bled!«. Blizu Ville Devoto je delovalo tudi društvo »Bratstvo«, ki je imelo pevski zbor pod vodstvom Milana Kaučiča. (glej Koledar ... 1961:235 in 1983:146)

Omeniti velja tudi društvo Miramar (1930), v okviru katerega je pod vodstvom Rajka Rajerja in kasneje Jakoba Krebelja prepeval moški pevski zbor. Krebelj je dirigiral tudi zboru in orkestru Slovenskega krožka. Med prekmurskimi Slovenci je v kraju Avellaneda že leta 1936 začel delovati cerkveni pevski zbor pod vodstvom Cirila Jekšeta. Na pobudo duhovnika Janeza Hladnika in na temelju tega cerkvenega pevskega zbora so leta 1940 ustanovili društvo Slovenska krajina. Kasneje je vodstvo zbora prevzel skladatelj in zborovodja Ciril Kren. Z ustanovitvijo Slovenskega prosvetnega društva 3 v Cordobi se je začelo tudi razgibano dramsko in pevsko življenje te skupnosti. Pevski zbor je napredoval pod vodstvom Ivana Kovačiča, velikega ljubitelja slovenske vokalne glasbe. Z leti se je društvo reorganiziralo in preimenovalo v delavsko podporno društvo Edinost. Eno leto je med njimi deloval tudi profesionalni pevovodja Ubald Vrabec. Tudi v Rosariu je za kratek čas zadonela slovenska pesem v slovenskem društvu Triglav. Pevski in tamburaški zbor »Zagreb« sta imela na repertoarju tudi naše narodne pesmi. (glej Koledar ... 1958:60-62)

Vsi ti zbori so prepevali na raznih proslavah in društvenih praznovanjih. Med temi velja posebej izpostaviti praznovanje 100. obletnice rojstva Simona Gregorčiča v Buenos Airesu (15. oktobra 1944). Pobudniki so ustanovili odbor za pripravo slovesnosti. Na tej kulturni manifestaciji naj bi prvič sodelovali vsi slovenski izseljenci. Za glasbeni del so imenovali pevovodje in kapelnike: Franc Trebše, Jakob Krebelj, Josip Samec, Bernard Cibic, Ciril Kren in Miro Merkuža. Vsak pevovodja je pripravil svoj zbor, da se je posamezno predstavil publiki. Na koncu je združen moški zbor s 100 pevci gromovito zapel »Soči«. Nabito polna dvorana Principe Jorge pa se je združila v en sam glas v pesmi »Nazaj v planinski raj« pod vodstvom Franca Trebšeta. Pelo je 150 članov šestih zborov. (glej Koledar ... 1997:197)

Leta 1948 je bilo tega plodovitega kulturnega življenja za celo desetletje konec. Peronova vlada je z ukinitvijo vseh društev, razen enega, prizadejala veliko kulturno škodo celi slovenski skupnosti. Vseeno pa so se tudi v tem času odvijale slovenske

prireditve. Po spremembi režima leta 1958 so Slovenci zopet začeli skoraj iz nič. Iz prejšnjih razpuščenih društev je nastalo novo argentinsko-slovensko kulturno društvo Zarja. Njen predsednik je bil Angel Hrovatin, znani operni pevec. Novost na kulturni sceni je bil vsakoletni festival. Mnogokrat je na njem nastopil mešani in moški zbor »Zarja« pod vodstvom Cirila Krena, bratje Klavžar, pripravili so plesne točke, igre, deklamacije in samospeve. Pevsko življenje se je obnovilo tudi v drugih društvih. (glej Koledar ...1955:114-115)

Armando Blažina pravi, da v teh letih »med največje uspehe Ljudskega odra lahko štejemo ponovno ustanovitev pevskega zbora, ki je že po treh mesecih intenzivnih vaj lahko prvič javno nastopil na festivalu ob 34-letnici društva.« (Koledar ... 1966:208) Kulturno življenje se je nadaljevalo tudi z mladinskim pevskim zborom pod taktirko Branka Lična in starejšega mešana zbor v društvu Naš Dom. Plesna in folklorna skupina sta dobro zaživeli v Slovensko-jugoslovanskem podpornem društvu »Triglav«, ki je nastal po združitvi leta 1974. Novoustanovljeni zbor je prevzel Jože Samec.

Še posebej pa se je začelo živahno zborovsko življenje **ob prihodu povojnih političnih emigrantov**. Kot sem že navedla je bilo med njimi veliko izobražencev, tudi glasbenikov. Pribežali so dirigenti, zborovodje, pevci in drugi glasbeniki. Kmalu so se povezali in skupaj nadaljevali v Sloveniji začeto delo.

V Buenos Airesu se je oblikovalo osem slovenskih domov, ki so kot nekakšne župnije. Šest od teh domov (dva doma sta zatočišče ostarelih rojakov) ima tudi svoj zbor, ki je hkrati cerkveni zbor. Slovenski domovi, ki imajo ali pa so v preteklosti imeli pevski zbor, pa so tudi v Mendози, Moronu in Miramaru. Včasih ti zbori priredijo koncert tudi izven cerkve in proslav Slovenskega doma. Naj poudarim le, da sem na koncertnih listih vedno zasledila bodisi slovenske narodne, umetne ali cerkvene pesmi. Poleg teh starejših mešanih pevskih zborov pa se je z leti iz že omenjenih otroških šolskih zborov razvila vrsta mladinskih zborov in manjših, komornih zasedb, ki so še posebej pomembne za ohranjanje etnične identitete med mladimi.

Pevsko bolj dejavna je skupnost, ki se zbira v domu v San Martinu. Imeli so dejaven mladinski zbor ter fantovski in dekliški oktet, ki je prerasel v zbor. Naš dom v San Justu ima uspešen mešani pevski zbor, ki ga je leta 1971 ustanovil pevovodja Andrej Selan, katerega je leta 1992 nadomestila dirigentka prof.

Andrejka Selan Vombergar. V Hladnikovem domu v Lanusu je poleg že omenjenega otroškega zbora bil dejaven tudi dekliški zbor »Zarja«. Moški pevski zbor in mladinski pevski zbor »Mladina« je nastopal v Slovenskem domu v Carapachayu, Slovenske mladenke pod vodstvom Anke Savelli Gaserjeve pa so vadile v okviru Slovenske pristave v Moronu. Ta dekleta so bila dobro poznana tudi v širši buenosaireški zborovski sceni, saj so se udeleževala raznih festivalov in izdale dve plošči. Ravno tako uspešna je bila vokalna skupina Karantanija, ki jo je sestavila in vodila Marija Fink - Geržiničeva. Mladinske vokalne zasedbe so prepevale še v Ramos Mejiji, Mendosi in Slovenskem domu Barazategui, ki je imel tudi moški oktet Ivan Cankar in kasneje kvartet Spomin. (glej Mislej, 1995: 213-222)

Zelo mladi pa so bili tudi fantje, ki so nekaj let prepevali v moškem oktetu, ki si je nadel ime Slovenski oktet. Da bi se ločili od slavnega ljubljanskega soimenjaka, so se preimenovali v Buenosaireški slovenski oktet. Ustanovil in ves čas ga je vodil Janez Mežnar. Ker vemo, da je bilo fantovsko oziroma moško petje zelo priljubljeno, so bila tudi pričakovanja velika. Ob prvem koncertu so fantje pokazali, da imajo dobre glasove, čut za petje slovenske narodne pesmi in resno pripravljene nastope. Dobre kritike je tako v slovenski kot tudi argentinski javnosti prejemal tudi Slovenski komorni zbor pod vodstvom Anke Savelli Gaserjeve.

V oddaljenih Bariločah pa je občina prek Odbora za kulturo poverila Lučki Kralj - Jermanovi nalogo, da sestavi osrednji otroški zbor. Leto kasneje (1968) se je 45 mladih pevcev pod imenom »Niños cantores de Bariloche« predstavilo na svojem prvem velikem koncertu. Za tem koncertom je sledila vrsta uspehov na argentinskih kot tudi evropskih odrih. Zborovodkinja je bila Slovenka, zbor pa so na začetku sestavljali pevci osmih nacionalnosti, med njimi tudi slovenski otroci. Slovenske poslušalce mladega zbora je presenečalo, kako iz ust teh različnih mladih zadoni tudi kakšna slovenska pesem. (glej Škulj, 1995:193)

Velja omeniti tudi slovensko skupnost v Mendosi, ki ima od samega začetka bogato pevsko in glasbeno tradicijo. Glavni temelj glasbenega delovanja je bil pokojni ravnatelj Marko Bajuk, ki je ustanovil tamkajšnji Slovenski pevski zbor ob koncu leta 1949. Zbor je še vedno aktiven in nastopa tako za slovensko kot tudi za argentinsko javnost. Danes se pevskih vaj pod vodstvom svojega strica g. Marko Bajuk spominja takole: »*Tale moj stric*

je vedno pri vajah kakšnih 10 minut, za moje pojme v tistem času, govoril o domovini, domotožju. In kadar smo peli na kakšni predstavi, prireditvi, na primer Mav' čez Izaro ali pa Pozdravljam te, gorenjska stran, natj je stric razlagal, tako da je pričaral primerno atmosfero. Jaz sem to poslušal in sem sam pri sebi mislil - pa nehaj to govoriti, rajši pojmo. Potem pa sem prišel v Slovenijo in sem razumel, da ni čudno, ni čudno, da so melanholični in žalostni, pa ne vem kaj vse«. (Priloga C)

Več besed bom namenila že večkrat omenjenemu Slovenskemu pevskeemu zboru Gallus (SPZ Gallus). Med vsemi naštetimi vokalnimi sestavi je gotovo zasedal prvo mesto. Dolgo vrsto let ga je vodil dr. Julij Savelli. Nastal je iz zborov, ki so delovali v begunskih taboriščih v Italiji in Avstriji. Jedro zbora so sestavljali pevci emigrantskega pevskega zbora Slovenija, ki je najprej deloval v Monigu pri Trevisu, nato v Serviglianu pod vodstvom Andreja Pogačarja. Peli so na novi maši slovenskega duhovnika v cerkvi Sv. Petra v Rimu. Priredili so več koncertov in bili celo na posebni avdienci pri papežu Piju XII. Gostovanje v Rimu je bilo zelo uspešno in tudi medijsko odmevno. Iz taborišč v Italiji so se nato pevci razkropili po svetu. Največ jih je odšlo v Argentino, kjer so se jim pridružili pevci iz koroških taborišč, tako da so skupaj nadaljevali pevsko tradicijo.

Najprej se je zbor predstavljal s petjem pri slovenskem bogoslužju in na kulturnih prireditvah slovenske skupnosti v Argentini. Po ustanovitvi je bil SPZ Gallus nekaj časa edini pevski zbor povojnih slovenskih naseljencev v Argentini. Pozneje je dobil več tovarišev, a je med vsemi obdržal prvo in vodilno mesto ter je v vseh letih nastopal pred slovensko in argentinsko javnostjo kot predstavniški zbor slovenskega političnega izseljenstva. Kmalu so zbor poimenovali tudi »pojoča diplomacija«. Začel je kot kulturna ustanova v sklopu Društva Slovencev, toda kmalu se je osamosvojil kot samostojno pevsko društvo.

O začetkih zbora je njegov dirigent dr. Julij Savelli v reviji *Duhovno življenje* (1973, 390-391) povedal naslednje. »Začeli smo pravzaprav s cerkveno pesmijo. Prihod v novo domovino, kjer smo se znašli dvakrat tujci - brez doma, brez znanja jezika - nas je že od prvih dni ob nedeljah združeval okrog oltarja. Pesem, pri vsej naši takratni revščini bogat zaklad, ki smo ga prinesli s seboj v novi svet, ni nikdar manjkala pri nedeljskih svetih mašah. S številčnim naraščanjem naše skupine v Buenos Airesu se je večalo tudi število pevk in pevcev, da smo kar kmalu lahko začeli z načrtnim delom.

Ko smo zboru dodali še organizacijsko ogrodje in ime, se začne Gallusova pot – delo in prodiranje v novo okolje.» (Mislej, 1995:201)

Ko je prišla v Buenos Aires Nuša Kristanova iz Ljubljane, so leta 1956 ustanovili otroški zbor Gallus (30 otrok). V šestdesetih letih se je na novo oblikoval mladinski zbor pod vodstvom Tineta Selana. V zboru so se trudili vzgajati mlada slovenska grla v tujini. Kasneje je pod okriljem Gallusa nastal še zbor Gallusovih mladenk (20 deklet), ki je prepeval nekaj let. Mlada zbora sta se srečevala z dobrimi in slabimi sezonami. Kljub temu pa sta z zagnanostjo novih dirigentov vedno našla pot za ponovni vzpon. Odzivi ob ustanovitvi mladinskih zborov so bili vzpodbudni.

Leto po ustanovitvi zbora so se pevci prvič uspešno predstavili argentinski javnosti preko radia Belgrano. Zapeli so dela Gallusa in slovenske ljudske ter umetne pesmi. Sledila so leta uspešnega koncertiranja pred slovensko in argentinsko publiko, bili so med prvimi petimi najboljšimi argentinskimi zbori. Verjetno je SPZ Gallus dosegel enega izmed svojih vrhuncev leta 1959, ko je pel pred argentinskim predsednikom dr. Arturoom Frondizijem, ki jim je po uspešnem koncertu tudi čestital. Dobili so celo diplomo s podpisi celotne vlade. Gallus je prinesel nekaj novega tudi v argentinsko skupnost, »*vdor nove pesmi v glasbeno ustaljeni Buenos Aires*«. (Škulj, 1995:416)

Vsak pomembnejši praznik slovenske skupnosti je zbor proslavil s slovensko pesmijo. Tudi za svoje okrogle obletnice delovanja so vedno pripravili bogat koncertni program. V vabilu na koncert ob 10. obletnici je Svobodna Slovenija zapisala naslednjo misel: »*Vztrajajte! Ne pozabimo, da je SPZ Gallus tudi pripomogel, da slovensko izseljenstvo v Argentini v prvih desetih letih ni usahnilo in da slovenska mladika, vcepljena na argentinsko drevo, tako lepo cvete v narodnih barvah.*« (Škulj, 1995:95)

In ta zbor je vztrajal leto za letom, tako da so lahko ob 30-letnici delovanja po koncertu, na katerem je prepevalo okrog 250 pevcev lahko zapisali: »*Slovenska pesem ima v tujini zelo velik pomen. Živo nas spominja na domovino, na njeno slavno in bogato preteklost. Združuje nas z njo. Odkriva nam njeno lepoto, njeno bogastvo, njene radosti in njene bridkosti. SPZ Gallus se tega dobro zaveda. Vztrajno in tiho goji slovensko ljudsko in umetno pesem. S koncerti, ki jih prireja v tujini, nam ne odkriva samo lepote naše pesmi, ampak tudi poživlja, pogloblja in utrjuje našo narodno zavest.*« (Škulj, 1995:141) Obstoje Gallusa in drugih zborov je

gotovo dokaz življenjske sile slovenske skupnosti v Argentini. Pevci so zadnjič skupaj zapeli 7. avgusta 1999, in sicer na »Jubilejnim koncertu ob 50-letnici.« Ta uspešni slovenski zbor je za seboj pustil veliko vrzel.

4.2.2 Instrumentalni sestavi

Poleg pesmi in zborov so navdušeni instrumentalisti kmalu začeli ustanavljati prve instrumentalne zasedbe, ki so obogatile društvene prireditve, plesne in tudi klasične koncerte.

Ljudski oder je kmalu po svoji ustanovitvi (1927) imel tamburaški orkester. Vodja je bil učitelj Ciril Jekše. Strune je počasi izpodrinila godba na pihala, ki se je začela vedno bolj uveljavljati. Njen ustanovitelj je bil Viktor Samec iz Trsta. Stara glasbila so postavili v kot, v ospredje je stopila diatonična harmonika. Pozabljeni instrumenti so našli nove lastnike v hrvaškem društvu Lipa. Njegovo delovanje je bilo v letu 1950 prekinjeno. Leta 1960 je bila na novo ustanovljena jugoslovanska skupnost Bratstvo, ki je imela tudi tamburaško skupino. Društvo se je leta 1966 pridružilo slovenskemu društvu Ljudski oder. Tako se je tamburica po mnogih letih vrnila med Slovence. Skupina je po združitvi treh društev svoje delo nadaljevala v slovensko-jugoslovanskem podpornem društvu Triglav. Tamburico igrajo tudi Slovenci v Rosariju. (glej Koledar ... 1980:268)

Prva slovenska godba na pihala v Argentini je bila ustanovljena v okviru društva Ljudski oder leta 1928. Društvo Slovenska prosveta je ravno tako imelo godbo na pihala, ki jo je vodil Mirko Merkuža. Po zaprtju jugoslovanskih društev so na skrivaj odnesli inštrumente in začeli godbeni krožek »Zarja«. Prirejali so plesne in s tem zaslužili tudi nekaj denarja, da so se mogli ponovno organizirati. V slovenskem društvu v Bernalu je na plesih igral ansambel Sandor, ki sta ga vodila Štefan Cmor in Aleksandar Josar. Podobnih ansamblov je bilo še nekaj, saj so bili plesi takrat zelo priljubljeni in tudi dobičkonosni. (glej Koledar ... 1977:225)

Slovenci v Buenos Airesu so nekaj časa premogli tudi svojo mladinsko godbo. Pod vodstvom Toneta Skubica so igrali valčke, marše in narodne pesmi. V šestdesetih letih je bil ponos društva v San Martinu poleg že omenjenih zborov tudi Mladinski orkester pod vodstvom Borisa Pavšerja. Mladi so se v tem času tudi učili igranja na harmoniko v harmonikarski šoli Viktorja

Jenka. Leta 1976 prvič zasledimo javni nastop orkestra Triglav, ki je po sestavi podoben godbi. Orkester igra na veselicah, podobno tudi Orkester Rock in Polka.

Na pevsko glasbenih prireditvah SDO in SFZ so nastopale še druge podobne instrumentalne zasedbe, ki so delovale bodisi nekaj let ali pa so bile priložnostno sestavljene. Dolgo vrsto let je uspešno deloval Slovenski instrumentalni ansambel, ki je bil ustanovljen ravno z namenom, da bi igral predvsem slovensko glasbo. Igrali so na slovenskih plesih, porokah in prireditvah tudi izven slovenske skupnosti.

Omeniti velja tudi številne folklorne skupine, ki so in še vedno obujajo slovenske ljudske plesе. Oblečeni so v slovenske narodne noše in se ob slovenskih melodijah zavrtijo v parih.

4.2.3 *Solisti*

V društvenem življenju slovenske skupnosti v Argentini so bili zelo dejavni tudi mnogi slovenski pevski in instrumentalni solisti. Bilo jih je veliko, zato bom v nadaljevanju izpostavila le tiste, ki so bili v samem vrhu argentinskega glasbenega življenja. Nekateri od teh so svojo glasbeno pot začeli v Sloveniji in jo nadaljevali v Argentini. Drugi pa so se rodili v Argentini in so tam stopili na pot profesionalnih glasbenikov. Zanimivo je, da so bili pevci najštevilčnejši in tudi najbolj uspešni glasbeniki, ki so koncertirali tudi izven slovenske skupnosti. V koncertnih poročilih sem mnogokrat zasledila, kako so na koncu koncerta radi za dodatek sami napovedali in izvajali kakšno slovensko narodno pesem.

Eden takih je bil slovenski baritonist Angel Hrovatin, ki je odločilne korake na pot umetnika storil potem, ko se je naselil v Argentini. Prepeval je v Internacionalnem zboru, ki ga je leta 1934 ustanovil Rudolf Kubik. Pot ga je potem vodila na operne odre, kjer je prepeval tudi kot solist v buenosaireškem teatru Colon. Bil je ena najpopularnejših osebnosti v slovenski naselbini v Argentini. Rad se je odzval povabilu vsakega društva, ne glede na njegovo politično opredeljenost.

Za razliko od Hrovatina pa je svojo pevsko pot začela v domovini altistka Franja Golobova. Po študiju petja je postala solistka ljubljanske opere. Tri leta je delala tudi v Rimu. Druga svetovna vojna je preprečila njeno glasbeno pot v Evropi, ki pa se je uspešno nadaljevala v Argentini. Uveljavila se je predvsem v

oratorijih in na koncertih. Kot solistka je prepevala tudi v teatru Colon. Spadala je v sam vrh argentinskih in tudi svetovnih altistk. V teatru Colon, ki je takrat tekmoval z metropolitansko opero in milansko Scalo, so poslušalci lahko slišali tudi tenorista Ivana Košuto.

Prav neverjetno pa je, koliko mladih glasbenikov (otroci slovenskih staršev, rojeni v Argentini) se je kasneje uveljavilo na pevskem področju. Marko, Veronika in seveda Bernarda Fink redno gostujejo po evropskih središčih. Bernarda Fink Inzko je trenutno ena najbolj uspešnih koncertnih pevk v Evropi. Njeni koncerti s svetovno priznanimi dirigenti so razporejeni za več let naprej. Marko Bajuk je profesor solopetja na Srednji glasbeni šoli v Ljubljani. V Argentini rojen in šolan bas je tudi Janez Vasle, ki je redni član ljubljanske opere. Na ljubljanskem opernem odru se trenutno uveljavlja tudi mlad baritonist Ivan Andres Arnšek.

Ob prebiranju literature sem velikokrat zasledila, da so ti slovenski umetniki mnogokrat na koncertne sporede (tudi za izbrano publiko) uvrstili slovensko pesem. Marko Fink pravi, da »se program vedno konča s slovensko narodno pesmijo, ker mi je všeč ideja, da greš pri sestavi programa iz širokega sveta nazaj v domačo vas. To osvetli domačo vas čisto drugače, kot če greš iz domače vasi v svet. Potem izgleda tista tvoja majhna vasica ena pikica tam, ki ni nič vredna, v resnici pa je ravno obratno.« (Priloga B)

Med pianisti se je uveljavil Anton Soler Biljenski in Ivan Vombergar, ki danes deluje v Sloveniji. Na vrhu umetniške lestvice najdemo tudi ime dirigenta Draga Marije Šijanca, ki je bil med drugim tudi prvi dirigent državnega gledališča »Teatro Argentino«.

4.3 Današnje glasbeno življenje med slovenskimi izseljenci v Argentini

V prejšnjem poglavju sem navedla kar nekaj imen glasbenikov in glasbenih skupin, ki so v preteklosti bistveno zaznamovali glasbeno dogajanje v slovenski skupnosti v Argentini. Gotovo pa se na tej točki najbolj zastavlja vprašanje, kaj od tega se je ohranilo do danes. Na to vprašanje mi je v veliki meri pomagal odgovoriti g. Tone Mizerit (predsednik združenja Zedinjena Slovenija v Argentini), ki mi je v svojem pismu podal dober vpogled v današnji glasbeni utrip skupnosti. (Priloga G)

V prvi vrsti naj omenim življenje druge generacije naseljencev (izseljenci med obema vojnama). Kot sem že omenila, imajo na področju Buenos Airesa dve skupnosti: Slovensko podporno društvo Triglav (Villa Devoto) in pa Prvo slovensko prekmursko društvo (Bernal). Nobeno od obeh društev danes nima formalnega zbora. V sklopu društva Triglav obstaja tečaj slovenskega jezika, kjer se zlasti otroci učijo slovenskih pesmi. Velja pa izpostaviti starejšo generacijo izseljencev, med katerimi je čutiti izredno navdušenje za petje. G. Tone Mizerit piše, da ni priveditve ali srečanja, ob katerem se ne bi zbrala manjša skupina rojakov in zapela nekaj narodnih pesmi, večkrat s krajevnimi napevi, kot so jih bili navajeni od doma in so tako slišali peti svoje starše. Kar se tiče modernejše glasbe je med Prekmurci seveda priljubljen Vlado Kreslin. Med večino pa Avseniki in podobni ansambli. Na splošno ne poznajo moderne slovenske glasbe in jim tudi ne ugaja.

Položaj je nekoliko drugačen, ko pogledamo povojno politično emigracijo. Urednik oddaje Okence v svet Mirko Vasle pravi, da so med najbolj priljubljenimi glasbeniki, ki jih predvajajo v oddaji, ansambel Avsenik, ansambel Slak, Igor in zlati zvoki, Slovenski oktet, Koroški akademski oktet, Andrej Šifrer, Oto Pestner, Čuki, A. Smolar in drugi slovenski glasbeniki. Med pesmimi pa so poslušalcem najbolj všeč predvsem tiste, ki pojejo o daljni domovini. Veliko o vsebini povejo že njihovi naslovi: Slovenija, najlepša si dežela (Oto Pestner), Bo moj vnuk še pel slovenske pesmi (Boris Kopitar), Tam kjer murke cveto (Avsenik), Slovenski Zvon (Slak), Slovenec sem (Slovenski oktet) in druge. (Priloga E)

Predvsem je po osamosvojitvi Slovenije med mladimi opaziti porast zanimanja za moderno slovensko glasbo. Priljubljeni so kantavtorji kot Andrej Šifrer (obiskal Argentino leta 1993), Čuki (obiskali Argentino leta 1999), Adi Smolar, Aleksander Mežek («Siva pot» je uspešnica, ki jo tudi šolski otroci na splošno znajo - Mežek bo obiskal Buenos Aires v aprilu 2004), skupina Kingston itd. Na splošno mladi poznajo narodno glasbo, a valčki in polke ne vzbujajo večjega navdušenja. Razlika je v tem, da imajo zaradi oddaljenosti in gospodarske krize le malo aktualnih popularnih izvajalcev, na primer imajo kaseto skupine Siddharta in Big foot mama, več pa ne. Mladi za ples uporabljajo predvsem latinsko glasbo, ki je v modi v Argentini. Poznajo pa vsaj splošno tudi cerkvene pesmi, zaradi ljudskega petja pri nedeljskih mašah.

Običajno je pri mašah »ljudsko petje«, katerega vodi organist ali močnejša skupina pevcev. Tako je po vseh slovenskih središčih: Buenos Aires (slovenska cerkev Marije Pomagaj), San Justo (Naš dom), San Martin, Slovenska vas, Ramos Mejia (Slomškov dom), Castelar (Pristava) in Carapachay. V zadnjih treh središčih je maša kar v dvorani, prirejani za bogoslužno opravilo, enako je v Mendoza. V Bariločah pa je maša v kapeli zavoda sester. Omenila sem že zборе, ki po okrajih nastopajo ob raznih priložnostih in ob večjih slovesnostih pojejo tudi pri mašah.

Na področju zborovske tradicije v Buenos Airesu je po razpustu pevskega zbora Gallus najbolj kvaliteten slovenski zbor **mešani pevski zbor San Justo** (MPZSJ) pod vodstvom prof. Andrejke Selan Vombergar. Vaje imajo enkrat tedensko. Nastopajo predvsem v okviru krajevne skupnosti (»Naš dom« San Justo) pa tudi pred celotno slovensko in argentinsko publiko. Čeprav je lansko leto njegova dejavnost nekoliko popustila, je bil vseeno precej aktiven. Zbor je do sedaj izdal tudi dve zgoščenki.

Pevski zbor iz San Martina deluje predvsem v sklopu skupnosti Slovenskega doma v okraju San Martin, na severozahodu buenosaireškega predmestja. Že več let ga vodi prof. Lučka Marinček Kastelic. Zbor ni številčen in prevladujejo ženski glasovi. Vadijo redno in nastopi so kvalitetni. Redno poje pri slovenskih mašah v San Martinu in na raznih proslavah, obletnicah in krajevnih srečanjih.

Potem ko je prenehal delovati zbor Gallus, se je pevovodkinja Anka Savelli Gaser posvetila manjšim, deloma tudi občasnim skupinam. Značilnost teh zborov je, da nimajo posebnega imena, ampak se imenujejo npr. le »Mešani pevski zbor« pod vodstvom Anke Savelli Gaser. Večina pevcev teh skupin spada v okvir skupnosti društva Slovenska Pristava (na zahodu Buenos Airesa). Redno nastopa **»Mešani pevski zbor s Pristave«**, ki poje ob raznih slovesnostih zlasti pri mašah. Pred dvema letoma je ga. Anka zbrala **»Moški pevski zbor«**, ki je imel nekaj nastopov in se posveča predvsem slovenski narodni glasbi. Občasno je pod vodstvom Anke Savelli Gaser slišati tudi **»Ženski pevski zbor«**. Izmed mnogih nastopov naj izpostavim dogajanje v okviru Slovenskega dne 2003, ko so kulturni delavci slovenske skupnosti predstavili »Slovensko žegnanje na vasi« z igro, folklornimi plesi in pevske vložki narodnih slovenskih pesmi.

Pevski zbor Slovenske vasi ima dolgo tradicijo kot eden najstarejših zborov povojne emigracije. Njegova zgodovina je vsaj

delno opisana v knjigi *50 let Slovenske vasi*, ki je izšla decembra 2002 v Buenos Airesu. O sedanjem stanju je zapisano takole:

»Po letu 1998 je vodstvo zbora prevzel g. Janez Cerar. Trudi se in dela z njim, kolikor mu pač časa ostane pri dušnem pastirstvu slovenskih vernikov. Z ženskimi glasovi še nekako gre, ni pa nobenega mlajšega moškega glasu, tako da so ostali le še en tenor in dva basa. Velika škoda je, da zbor, ki je bil eden prvih zborov po vojni došlih Slovencev v Velikem Buenos Airesu, le še životari in se le redkokdaj oglasi pri slovenski maši v cerkvi Marije Kraljice v Slovenski vasi. Vendar upamo, da se bo le enkrat kot ptič Feniks iz pepela zopet dvignil in pel v čast Bogu in veselje ljudem.« (Glinšek, 2002:23)

V Mendoza še vedno prepeva in nastopa, ne le v okviru prireditve domače skupnosti, temveč tudi pred argentinsko publiko, Slovenski pevski zbor, ki ga je ustanovil ravnatelj Marko Bajuk. V letu 2003 ga je vodil Diego Bosquet. Zanimivost zbora je, da prihaja kar nekaj zadnjih zborovodij iz argentinskih vrst. Pet let že deluje »Mendoški oktet«. Sestavljajo ga sami mladi fantje, katere vodi Tone Štirn. Za leto 2003 bi posebej poudarila koncert ob petletnici. Posebnost Mendoze pa je tudi skupina »Los Chañares«, ki goji argentinsko folkloro. Sestavljajo jo bratje in bratranci Bajda in nastopajo pred slovensko in tudi argentinsko publiko. Imajo celo nekaj lastnih skladb. V letu 2003 so se predstavili zlasti na koncertu sedme obletnice.

Ob južnih jezerih v patagonskih Andih še vedno deluje znameniti otroški zbor, ki ga je ustanovila Lučka Kralj Jerman. Danes ga vodi Andrej Jan, v njem pa prepevajo večinoma argentinski otroci. Leta 1996 je Lučka Kralj Jerman zbrala skupino svojih vnukov, ki so kmalu nastopili pod imenom »Bariloški vrabčki«, gostovali na mladinskem pevsko-glasbenem večeru in peli v Bariločah in drugod po Argentini. Junija leta 2001 je skupina opravila zelo uspešno turnejo po Sloveniji. Trenutno so člani zelo razseljeni in je dejavnost v zastanku. Še vedno pa deluje kvartet »Lipa«, ki je bil ustanovljen leta 2000. Poje predvsem v tamkajšnji skupnosti. Gostoval je tudi v Mendoza, Buenos Airesu in v juniju leta 2002 v Sloveniji.

Gotovo imajo te skupine velik pomen za prihodnost slovenske pesmi v Argentini, saj se danes v slovenskih družinah vse manj prepeva. Skrb za slovensko pesem se je preselila na sobotne slovenske šolske tečaje.

V Argentini imajo danes šest šolskih tečajev v okolici Buenos Airesa (in enega ABC po slovensko), ter po enega v Mendoza

(plus tečaj ABC po slovensko) in v Bariločah. V vseh teh tečajih je petje reden predmet, torej je vsako soboto vsaj ena učna ura petja. Enako v prvem in drugem letniku srednješolskega tečaja. Večina pesmi je narodnih otroških, včasih se dodajo še nekatere bolj sodobne ali priložnostne (za materinski in očetovski dan, obietnice, itd.). Nekateri šolski tečaji imajo poleg tega pouka še svoj »šolski zbor«, ki nastopa na raznih šolskih prireditvah, tudi na drugih prireditvah krajevne skupnosti, poje pri šolskih mašah ipd. Obstajata pa še dva otroška zbora izven šolskega sistema (Otroški pevski zbor Zedinjene Slovenije in zbor Zarja mladosti) ter eden, ki sicer spada pod šolski sistem, a nastopa tudi samostojno (otroški zbor iz San Martina).

Poleg tega velja omeniti, da je bila v letu 2003 tretja skupna proslava vseh slovenskih šol (**Slomškova proslava**), ki je bila tokrat posvečena slovenski pesmi. Vseh sedem tečajev se je predstavilo s petjem raznih slovenskih pesmi. Izbor nudi zanimivo sliko o repertoarju pesmi v slovenskih šolskih tečajih v Argentini: *Poznate deželo, Marija - rad te imam, Rdeča žoga, Moja vas, Moj očka ima konjička dva, Pri nas na Koroškem, Prišla je miška, Mi Slovenci, Naj te pozdravim, Ptičja svatba* in druge. Nastopajoči tako zagotavljajo: »Slovenska pesem še živi in bo donela na argentinskih tleh še mnogo let!« (Svobodna Slovenija, 2003:7)

Posebej bom omenila še **šolsko počitniško kolonijo**, ki jo v mesecu januarju vsako leto organizira osrednje društvo Zedinjena Slovenija. V preteklih letih se jo je udeležilo nekje od 40 do 80 otrok. Zadnji dve leti je bilo vedno po 63 otrok. Kolonija poteka popolnoma v slovenskem jeziku, kjer ima vidno mesto v programu tudi petje. Otroci dobijo pesmarice ali razmnožena besedila slovenskih pesmi, tako da kolonija postane neke vrste »seminar za slovensko petje«. Tako kolonija kot »seminar« uživa podporo slovenske države.

Mlade generacije pa lahko svoje glasbene ambicije predstavijo na že večkrat omenjenem tradicionalnem Pevsko-glasbenem festivalu. Leta 2003 je bil že 34. po vrsti. Sčasoma se je vsebina festivala seveda delno spremenila. Manj je zborov, več manjših skupin in zlasti solistov. Slovenska narodna glasba je v teh letih nekoliko izgubila svoje osrednje mesto. Sedaj je navada, da se vsak nastopajoči (zbor, solist, pianist ali skupina) predstavi s tremi interpretacijami: ena je slovenska, ena argentinska in ena svetovne glasbe. Moderni ansambli pogosto izvajajo kot slovenski »komad« kakšno stvaritev skupine Siddharta ali podobnih novejših skupin. Zadnja leta se izvedba večera tudi tematsko poveže v nekakšno celoto. V preteklem letu je festival izzvenel

Jože Vodlan: "Razigrani konjji" - olje na platno.

v duhu podelitev nagrad Majolka (»Majolka awardi«). Taki pevsko-glasbeni večeri so gotovo najbolj popoln izraz mladinskega glasbenega delovanja in neke vrste kaŕipot glasbenega okusa mladih slovenskih Argentinecev.

Da bo poročilo bolj popolno, naj omenim še soliste, seveda predvsem s področja vokalne glasbe. Med njimi gotovo izstopa Luka Debevec, ki se poklicno posveča glasbi in nastopa v vrhunskih argentinskih glasbenih hišah, kot je npr. Teatro Colon. Luka Debevec vodi tudi vokalno skupino, ki občasno pripravi koncerte. Poleg njega v tej skupini nastopajo še izvrstni pevci, kot so Ani Rode, Cvetka Kopač Debevec, Andrejka Zupanc, Damjan Ahlin, Matija Debevec, Mirko Grbec, Luka Somoza Osterc in drugi. Luka Debevec in Ani Rode sta meseca aprila 2003 opravila kratko turnejo po Sloveniji. Oba, skupaj s še nekaterimi drugimi, pa tudi daljšo turnejo v Slovenijo meseca septembra 2003.

Na koncu lahko rečem, da so glavni nosilci glasbenega in pevškega dogajanja glasbeniki druge generacije povojnih izseljencev. Pri zborih prepevajo tudi že člani tretje generacije, med katere spadajo tudi nastopajoči na mladinskih Pevsko-glasbenih večerih.

4.4 Stiki s Slovenijo

Iz vsega že napisanega lahko razberemo, da si skupnost Slovencev v Argentini zelo prizadeva za ohranitev narodnostne identitete. Seveda pa pri tem igra pomembno vlogo tudi domovina. Skrb za Slovence v času Jugoslavije je bila zelo slaba. Stike s Slovenijo so imeli samo tisti klubi, ki so se strinjali z jugoslovansko idejo in socialističnim političnim sistemom (predvsem organizacije predvojnih izseljencev), ostali pa niso bili deleŕni nikakršne pomoči. SPE tako ni imela nikakršnih uradnih stikov s slovenskimi oblastmi v sklopu Jugoslavije. Po vojni se je z izseljensko problematiko ukvarjala Slovenska izseljenska matica (ustanovljena leta 1947), ki zaradi nezaupanja med izseljenci ni uspela navezati stika. Stiki s Slovenijo in s slovenskimi oblastmi so se okrepili tik pred osamosvojitvijo in takoj po njej. Danes se z izseljenci ukvarja še Katoliško središče za Slovence po svetu pri ljubljanski nadškofiji, Društvo Slovenija v svetu, Center za slovensčino kot drugi tuji jezik na ljubljanski Filozofski fakulteti, Inštitut za Slovence po svetu Univerze v Ljubljani in Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu v okviru zunanjega ministrstva. Po-

membno vlogo pa imajo tudi mediji, saj z radijskimi oddajami, ki jih lahko poslušajo tudi v Južni Ameriki, krepijo vez z matično deželo.

Močno povezavo takoj po osamosvojitvi predstavljajo obiski, tako slovenski politični kot kulturni, ravno tako se je okrepilo obiskovanje domovine s strani starejših in tudi mlajših rojakov. G. Tone Mizerit opaža, da smo prišli v obdobje, ko se je ta izmenjava nekoliko ustalila. Ostaja na ravni posameznikov ali posameznih zlasti kulturnih ustanov, reden pa je vsakoletni obisk abiturientov srednješolskega tečaja.

Sodelovanje na področju glasbe se ravno tako dogaja zlasti preko medsebojnih obiskov. Še v času Jugoslavije je v Argentini gostoval Slovenski okteti, ki je bil ustanovljen predvsem z namenom, da bi izseljencem prinašali slovensko in tudi jugoslovansko pesem v najboljši izvedbi. Po osamosvojitvi je ledino zaoral zbor Gallus, ki je v Sloveniji gostoval leta 1991. Od takrat je v domovini gostovalo kar nekaj zborov, skupin in solistov. Prav tako pa je v Argentino prišlo na obisk kar nekaj slovenskih glasbenih skupin. Ob tem moramo omeniti, da pred osamosvojitvijo povojna skupnost ni sprejemala v goste zborov, ki so gostovali v »staronaseljenskih« domovih. SPE še sedaj ne gosti zborov, skupin ali posameznikov, ki prihajajo v Argentino po posredovanju Izseljenske matice, ker smatra, da je ta ustanova še vedno sovražno razpoložena do njihove skupnosti. Je pa sedaj že v praksi, da imajo zbori nastop tudi pred argentinsko publiko in posebne koncerte za slovensko publiko (priloga G).

Zadnji obiski so bili: Čuki, APZ Tone Tomšič, Komorni zbor AVE, Andrej Šifrer, Domžalski komorni zbor, Ribniški okteti, Adi Smolar, Vlado Kreslin, Ljuba Jenče (oktobra 2002 - imela tudi delavnice z otroki in učiteljicami), kvartet Tartini (november 2002 - gostoval pred argentinsko publiko in v Teatro Colon), okoli božičnih in novoletnih praznikov 2002/03 okteti Deseti brat (gostoval v Mendoza, Buenos Airesu in Bariločah) ter Carmina Slovenica (november 2003 v zlati dvorani Teatro Colon ter na festivalu Cantapueblo v Mendoza in Čilu; posebej pa še za mendoške Slovence).

Predsednik društva Zedinjena Slovenija g. Tone Mizerit pravi, da je »vsak tak obisk iz Slovenije pomemben, ker utrdi vez in zlasti zavest pripadnosti enotnemu narodu. Še bolj važni pa so obiski naših skupin v Sloveniji, ker so izredno močan dejavnik utrjevanja narodne identitete.« (Priloga G)

4.5 Interpretacija Slovenske izseljeniške pesmi: Slovenija v svetu (Marko Kremžar)

Verjetno je le malo zborov, ki za obisk med Slovenci v Argentini ne uvrsti na svoj repertoar pesmi *Slovenija v svetu*. Pesem je nastala izpod peresa Marka Kremžarja, ki s svojo mislijo in javnim delom povezuje slovensko emigrantsko skupnost v Argentini ter drugod po svetu. Zunanja zgradba pesmi me v primeru te naloge ne zanima. Predvsem bi želela izpostaviti notranjo zgradbo te morda za koga povsem preproste pesmi, ki pa postavljena v izseljeniško situacijo pove mnogo več o ljudeh, pri katerih se je rodila in jo prepevajo. (Priloga J)

Interpretacije besedila pesmi »Slovenija v svetu« sem se lotila zato, ker so besedila pesmi lahko odlično sredstvo za raziskovanje psiholoških procesov v ljudeh, ki sestavljajo določeno kulturo. Preko njih lahko lažje razumemo »etos« posamezne kulture, razkrivajo številna psihološka vprašanja, ki ne zadevajo le širše družbe, temveč tudi posameznika, odražajo mehanizme psihičnega sproščanja ter prevladujoče kulturne drže in vrednote, zaradi česar so dober analitični pripomoček. V pesmih najdemo mitologijo, legende in zgodovino. Na podlagi tega se pesmi pogosto uporablja kot sredstvo za inkulturacijo. Nenazadnje pa pesmi tudi omogočajo svobodno izražanje stališč, ki oblikujejo in spreminjajo javno mnenje. (glej Merriam 2000:149-166)

Slovenija, zapojmo ti

Že takoj na začetku nam avtor z uporabo 1. os. mn. da vedeti, da pesem ni samo njegova lastna individualna izpoved, ampak za besedami, ki jih on kot avtor izgovarja, stoji celotna skupnost, povezana s pomembnim dejstvom slovenstva. Že v prvem verzu torej začutimo simbolno vrednost pesmi in relevantnost naroda kot složne skupnosti vseh, ki Slovenijo čutijo ne samo kot državo z določenim ozemljem, ampak predvsem kot domovino, dom.

iz polnega srca

Ob tem verzu nehote pomislimo na ljudi, ki jim določena televizijska ekipa ob kakšnem državnem prazniku naključno npr. sredi Prešernovega trga zastavi nekaj splošnih vprašanj o Sloveniji, domovini, državnem prazniku ipd. Pogosto se zgodi, da posamezniki enostavno nimajo kaj povedati, njihovo srce se na to temo zdi prazno. Povsem drugače je z izseljenci, kot nam zatrjuje Kremžar, saj pravi, da je njihovo srce polno, kar pomeni, da imajo o svoji domovini, o svojem domu in domačih

ljudeh veliko, mnogo povedati. Slovenija se zdi v tej pesmi kar nekoliko personificirana, predvsem pa idealizirana. Zagotovo drži, da sta čutenje in odnos do domovine izseljencev precej drugačna od odnosa Slovencev, ki izkušnje izseljenstva niso nikdar doživeli.

*naj pesem naša zadoni
prek zemlje do neba!*

Kadar želi kdo izraziti svoja najgloblja čustva, želje in hrepenjenja, pogosto poseže po verzificirani obliki, torej pesmi. Dejstvo, da se v tem tretjem verzju prve kitice pojavi pesem kot izrazna oblika izseljencev, priča o tem, da so njihova sporočila in stališča zelo resna, zelo globoka in doživeta.

*Slovenija, naš skupni dom
med biseri sveta*

Spet zasledimo poudarek na skupnosti, na medsebojni povezanosti in slogi.

*z lepoto te obdal je Bog
od morja do gora*

V zadnjih dveh verzjih prve kitice je prisotna močna idealizacija Slovenije in njenih naravnih značilnosti. Zagotovo je res, da ima Slovenija mnogo naravnih lepote, a imajo jih tudi druge države, zato je zgolj njena lepota ne more biti vzrok tako močne navezanosti na Slovenijo tistih, ki so to Kremžarjevo pesem sprejeli za svojo in se z njo istovetijo. Vzrok idealizacije je seveda v tem, da je Slovenija za slovenske izseljence oddaljena domovina, katero pogrešajo in po njej hrepenijo. Kakor že iz lastnih izkušenj vemo, je idealizacija močna toliko časa, dokler objekta hrepenjenja ne pridobimo, potem pa se nemalokrat lahko rožnata podoba hitro razblini. Tako tudi Slovenija ni tako zelo čudovita dežela, kot je opisana v pesmi, je pa gotovo lepša in prijetnejša od vsake še tako bogate in očarljive tujine. Kajti simbolna vrednost domovine je mnogokrat nenadomestljiva.

*Slovenija, moj dom brez mej,
ker nosim te s seboj!
Kjer rod je moj, kjer sin je tvoj,
tam si Slovenija!*

Zgornja štirivrstičnica je refren pesmi, ki jasno izpostavlja dejstvo, da domovina ni le ozemlje v določenem delu sveta, čeprav se hrepenenje izseljencev nanaša tudi na to, ampak je dom

tam, kjer so navzoči slovenski jezik, domači običaji in kultura nasploh v najširšem pomenu besede ter seveda ljudje, ki si lahko med seboj delijo izkušnjo slovenstva. Zaradi tega lahko rečemo, da je domovina simbolno tudi delno prenosljiva, je pa res, da se vse naštete lastnosti nahajajo v najbolj pristnem načinu ravno v domovini, ki je vezana tudi na ozemlje, konkretno v državi Sloveniji. Kljub temu pa si izseljenci, ki si zaradi različnih vzrokov ne morejo privoščiti vrnitve domov, prizadevajo za vzpostavitev temeljnih struktur, prek katerih lahko prenosljivi del slovenstva ohranjajo in se ob njem tudi duhovno poživljajo. Le zato lahko izseljenci s Kremžarjevimi besedami rečejo, da svojo domovino nosijo s seboj povsod, kamor gredo, ker svojo kulturo nosijo v srcu in v svojih mislih.

*Moj narod – svobodnjakov rod -
si kneze voli sam,
mučencev je, junakov plod,
ki ne boji se ran.*

Druga kitica se začenja ponovno z idealizacijo, tokrat zgodovine. Zanimivo je opazovati, kako se skozi prvo štirivrstičnico druge kitice razvija ideja o svobodi kot temeljni vrednoti Slovencev, kljub temu, da smo Slovenci sami mnogokrat vajeni poudarjati s Cankarjevimi besedami, da smo že od nekdaj narod hlapcev in da bomo to tudi ostali. Več kot jasna je torej razlika v dojemanju slovenske zgodovine in njene usode v očeh izseljencev ali na drugi strani Slovencev v domovini. Izseljenci optimistično in ponosno omenjajo kneze, ki verjetno aludirajo na ustoličevanje na Gosposvetskem polju, govorijo o zanesenem boju za narod in njegove ideje, medtem ko od Slovencev v domovini mnogo pogosteje slišimo besede ignorance.

*Iz tisočletnih korenin
poganja naša rast.
Resnico ljubimo in mir,
svobodo, vero, čast.*

V drugem delu druge kitice zasledimo še idejo spoštovanja tradicije, prednikov in zgodovine nasploh, ki se sklene v temeljne obče človeške vrednote, kot so resnica, vera, mir ter že omenjena svoboda. Zatem se v četrti kitici še enkrat ponovi refren. V pesmi so pogosta eksklamacijska sredstva, konkretno klicaji, ki še dodatno pričajo o čustvenem naboju besed in idej celotne Slovenije v svetu. Pesem morda res ni biser z literar-

nega vidika gledano, je pa zagotovo močno identifikacijsko sredstvo, ki jo je Drago Ložar s svojo uglasbitvijo še nadgradil. To pa je verjetno tisto najpomembnejše za slovenske izseljence; identiteta.

ZAKLJUČEK

Na koncu raziskovanja glasbenega življenja slovenske izseljenske skupnosti v Argentini lahko strnem svoja opažanja. Seveda tudi meni ni uspelo dognati vsega, kar skriva ta »čudež« v Južni Ameriki. Moje raziskovanje izza računalnika lahko poda le določeno sliko o zastavljenem problemu, ki pa v prihodnosti zahteva intenzivno terensko delo med Slovenci v Argentini. Odprtih je še kar nekaj možnosti raziskovanja na področju glasbene kulture ter njene povezave z etnično identiteto.

V nalogi sem tako omenila delovanje več kot 50 zborov in drugih vokalnih skupin, 10 orkestrrov in veliko aktivnih posameznikov. Zares drži reklo: kjer se zberejo trije Slovenci, tam je že pevski zbor. Potrebno je poudariti, da so nekateri zbori delovali le nekaj let, potem so se preoblikovali ali pa so se pevci pridružili drugemu zboru. Na začetku raziskovanja sem mislila, da bom lahko pridobila tehtne podatke o tem, koliko je bilo takih glasbenih sestavov in koliko ljudi je sodelovalo v vseh teh letih, ker bi tak podatek bil dober kazalec povezanosti glasbene dejavnosti in ohranjanja etnične identitete. Na tej stopnji raziskovanja pa bi bila to povsem subjektivna ocena, ki ne bi nič prispevala k realni sliki situacije, zato sem se izognila kakršnikoli statistični izpeljavi rezultatov in se bom raje bolj analitično lotila strjevanja lastnih opažanj in sklepov.

Od takrat, ko so prve skupine slovenskih izseljencev stopile na tla oddaljene Argentine, je danes minilo že dobrih 130 let. Razpršeni po prostrani deželi niso imeli priložnosti, da bi se družili in gojili glasbo. O tej skupini in migrantov imamo le malo podatkov. Gotovo pa lahko upravičeno domnevamo, da so v kakšni družini kdaj pa kdaj vendarle zapeli slovensko pesem. Tako je slovenska pesem prišla v Argentino istočasno kot prvi slovenski izseljenci.

Pravo kulturno in glasbeno življenje se je začelo po prvi svetovni vojni, ko je pred fašizmom v Argentino pribežalo okoli 25 tisoč v večini Primorcev. V prvih letih je priseljencem v okraju La Paternal veliko pomenilo druženje ob nedeljskih popoldnevih.

Vedno so moške ob kapljici rujnega zapeli tudi slovensko narodno pesem, ki jih je v duhu čustveno ponesla v domači kraj. Iz takšnega neformalnega druženja se je kmalu po prihodu v tujo deželo osnoval prvi pevski zbor v Argentini. Ta iskra se je razplamtela v ogenj in iz zбора je nastalo prvo delavsko kulturno društvo imenovano Ljudski oder (1925), ki je spodbudilo nastanek mnogih drugih kulturnih, prosvetnih in podpornih društev. Zanimivo je dejstvo, da to ni bil edini pevski zbor, na podlagi katerega so se izseljenci povezali v društvu. Podobno se je osnovalo Pevsko društvo Primorje, Slovensko podporno društvo v Villi Devoto in Društvo Slovenska Krajina v kraju Avellaneda. Ravno tako so kmalu zaživeli tamburaški orkestri, godbe na pihala, navdušeno so se zbirali tudi harmonikaši in drugi ansambli. Glasba je dobila pomembno mesto tudi v šolskih tečajih in cerkvi, čeprav slednja ni igrala večje vloge pri povezovanju tega vala izseljencev.

Do leta 1949 se je skupnost že dobro organizirala (šole, časopise, duhovniki, kulturne ustanove, zbori, orkestri), ko je Peronova profašistična oblast prepovedala delovanje Slovanske zveze in vseh njenih članic, kamor so spadala ta slovenska društva. Po desetih letih so izseljenci ponovno oživili delovanje, toda notranja razdeljenost in desetletno mrtvilo sta pustila globoko vrzel, tudi na področju glasbenega delovanja.

Življenjska sila te skupnosti počasi usiha in danes sta aktivni dve društvi, ki pa nimata svojega zбора, rada pa gostita druge glasbene skupine, bodisi iz Slovenije ali iz sosednjih klubov. Ze pred mano so raziskovalci ugotovili, da se je slovenstvo v tej skupnosti šibkeje ohranilo kot pri povojni politični emigraciji, kar nam priča tudi delovanje na glasbenem področju. Tudi jezik se med njimi že izgublja, in vendar še poznajo kakšen refren slovenske pesmi, ali kot pravi Tone Mizerit, še zapojejo ob večerih kakšno staro slovensko narodno pesem, ki ostaja ena izmed zadnjih vezi s Slovenijo.

Drugačno sliko nam kaže slovenska politična emigracija, ki je pribežala v Argentino po 2. svetovni vojni. Njihova povezanost je temeljila na zvestobi narodu, katoliški veri, politični pripadnosti in isti begunski usodi, s trdno vero, da se kmalu vrnejo. Življenje te skupine izseljencev je prežeto z religijo, tako je bilo tudi družinsko življenje močno povezano s cerkvenimi prazniki in obredi (npr. prepevanje za veliko noč ali za božič ob jaslicah). Po prihodu v Argentino so se srečevali pri nedeljskih mašah,

kjer je bila vedno prisotna tudi slovenska cerkvena pesem. Iz »korovskih« pevcev je tako nastalo njihovo prvo pevsko društvo z imenom Slovenski pevski zbor Gallus. Kmalu so se oblikovale krajevne skupnosti, ki so kot nekakšne župnije. Vsaka od teh je imela v preteklosti po več zborov. Z izgradnjo svojih klubskih prostorov se je tam začelo odvijati vse ostalo kulturno, športno in politično življenje. Tudi danes so to še živa središča slovenstva z obširno glasbeno dejavnostjo.

Slovenska glasba je bila v preteklosti in je tudi danes v življenju te skupnosti zelo prisotna. Njeni začetki segajo v begunska taborišča Italije in Avstrije, kjer so že delovali dobri zbori in so se njihove vrste v Argentini le ponovno strnile. Da pa je bilo to možno, je bil nujno potreben izobraženi glasbeni kader. Ta tretji val izseljencev se od prvih dveh v veliki meri razlikuje v tem, da je v Argentino pribežalo veliko izobražencev, med katerimi so bili tudi skladatelji, zborovodje, pevci in instrumentalisti. Ti so kot nekaj najdragocenejšega in najlepšega v izgnanstvo ponesli slovensko pesem, jo negovali in posredovali prihodnjim rodovom.

Pri tem važno še lahko govorimo o ohranjanju slovenske narodnostne identitete zunaj društev, po družinah in pri posameznikih, v nekaterih primerih celo pri drugi in tretji generaciji. Prvi stiki s slovensko glasbo so se vršili v družinah. Prva generacija priseljencev je še prepevala doma v družinah, na policah so imeli slovenske plošče in z otroki so govorili samo slovensko, tako da so ti prvo špansko besedo spregovorili šele na pragu osnovne šole. Druga generacija je to opuščala, pri tretji pa je to zelo redek pojav. Ena od takih izjem je glasbena družina Fink, kjer mi je oče Marko povedal tole zgovorno anekdoto:

»Najina hčerka je prišla v Slovenijo z nama. Enako tudi hčerka pisatelja Zorka Simčiča, s katero sta bili sošolki na Ledini leta 1994. Punci stari 10 let. Takrat sta imeli zelo dobro učiteljico, zavedno Primorko, ki jih je učila slovenske pesmi. In ko je vprašala šolarje, kdo je že slišal pesem "Al me, al me boš kaj rada 'mela, ko bom nosil suktnjo belo..." sta samo naši dve, Cecilija in Ivana, dvignili roki. Zanimivo. Seveda so bili sošolci in sošolke predvsem iz mesta. Mislim, da če naredite ta poizkus nekje na deželi, ne pride do tega. Zanimivo bi bilo preveriti.« (Priloga B)

V slovenske družine takšno ali drugačno glasbo danes predvsem prinašajo mediji, v prvi vrsti televizija in radio. Na tem področju se za vzdrževanje slovenske identitete trudijo štiri

radijske oddaje, ki v svojem programu predvajajo predvsem slovensko glasbo narodnozabavne in zborovskega značaja. Uredniki imajo manj plošč in stika s slovensko aktualno popularno glasbo, predvsem zaradi oddaljenosti (stiki le preko interneta) in ker si v hudih časih gospodarske krize ne morejo privoščiti večjega nakupa plošč. Na podlagi tega lahko zaključimo, da se tudi na tem področju vzdržuje neke vrste arhaičnost v smislu predvajanja in ohranjanja, za naše razmere, že starih slovenskih melodij in uspešnic.

Skrb za učenje slovenskih pesmi so prevzeli sobotni slovenski šolski tečaji, ki imajo na učnem programu glasbo. Ti otroški pevski zbori sooblikujejo številne prireditve in proslave v krajevnih domovih. Takšen učni program je mladim generacijam posredoval predvsem primarno – slovensko etnično identiteto oziroma narodno zavest. Učenci lahko nadaljujejo svoje izobraževanje tudi v srednješolskem tečaju. Sadove njihovega dela lahko vidimo med njihovim obiskom v Sloveniji, ko govorijo, plešejo in prepevajo po slovensko.

Redno se prepeva v cerkvi, še posebej za praznike, na mladinskih dnevih za začetek in konec šolskega leta, v poletnih kolonijah, na proslavah in kulturnih prireditvah, ki jih organizirajo društva ali Slovenska kulturna akcija. Slednja igra pomembno vlogo pri ohranjanju in širjenju kulturnih vrednot, saj je na področju glasbe izdala kar nekaj plošč uspešnih slovenskih glasbenikov v Argentini in tudi izbor slovenskih narodnih pesmi v priredbi Marka Bajuka in dela drugih, v Argentini živečih slovenskih skladateljev.

Mnogo je bilo v preteklosti zborov, zborovodij, instrumentalistov in pevskih solistov, ki so s svojim aktivnim delovanjem in požrtvovalnostjo med izseljenci ohranjali živo slovensko glasbo. Seveda je potrebno poudariti, da je za aktivno glasbeno delovanje potrebno imeti kar nekaj talenta in glasbene izobrazbe, zato to udejstvovanje ni dostopno vsakomur. Kot gledalec pa lahko sodeluje vsakdo. Na podlagi lastnih izkušenj in pri prebiranju mnogih poročil, kritik koncertov in drugih prireditev, kjer je bilo slišati slovensko glasbo, sem vedno zasledila podatek o polni dvorani navdušenih poslušalcev. Na koncerte ne prihajajo samo Slovenci, pač pa tudi širša argentinska javnost, saj so slovenske glasbene zasedbe dobro poznane po svoji kvaliteti in so mnogo let sodile v sam vrh argentinske glasbene ponudbe (predvsem zbori).

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja je opaziti nekolikšen upad glasbenega delovanja v slovenski argentinski skupnosti. Slavni pevski zbor Gallus je prenehal s svojim delovanjem, število nastopajočih skupin se je zmanjšalo, manjše je navdušenje za prepevanje v zborih, oktetih in drugih zasedbah, pozna pa se tudi pomanjkanje pevovodij. Mnogi nadarjeni, šolani glasbeniki so odšli v Slovenijo in si tam poiskali novo obzorje (Ivan Vombergar je vodil glasbeno dejavnost v okrožju Ramos Mejija, danes je zaposlen kot korepetitor na ljubljanski Akademiji za glasbo; člani družine Fink in Bajuk so pustili vrzel v delovanju buenosaireške in mendoške skupnosti). G. Tone Mizerit tudi opaža, da se v slovenskih skupnostih v okolici Buenos Airesa po prireditvah in srečanjih ne poje več. Obratno pa je v Mendozi, kjer je smisel za petje večji in radi ob skupnih druženjih zapojejo, tudi pozno v noč.

Kljub temu še obstajajo glasbeniki, ki odkrivajo bogastvo slovenske glasbe. Danes prihajajo vodje glasbenih dejavnosti iz vrst druge generacije, po zborih že prepeva tretji rod. V sklopu gospodarske in socialne krize mnogim udeležba pri vajah predstavlja izziv. Gotovo so te skupne vaje tista točka, okrog katere se zbirajo člani skupnosti. S tem imajo občutek, da pripadajo skupini z istim ciljem, koreninami, podobnimi vrednotami in načinom življenja. Glasba zbira in združuje člane skupnosti ter jih spominja na njihovo enotnost.

Takšno funkcijo ima tudi stalnica na glasbeni sceni med Slovenci v Argentini, Pevsko-glasbeni festival, ki vsako leto, že 34 let, združuje mlade. V prvih letih je imela mesto na festivalu zgolj klasična glasba in slovenska, največkrat narodna pesem. Danes se je festival vsebinsko nekoliko spremenil. Podatek, da je veliko skupin, ki raje kot slovensko ljudsko ali narodno pesem izvajajo kakšno skladbo popularne slovenske skupine, nam je lahko kaži-pot slovenskega glasbenega okusa v Argentini.

Če je bila v preteklosti vedno in povsod prisotna slovenska ljudska pesem, bodisi narodnozabavnega značaja ali pa v zborovski zasedbi, se očitno ta narodni, čustveni naboj med mladimi izgublja. Slovenska ljudska pesem je imela za prve izseljence poseben čar in privlačno moč, ker jim je pomagala podoživljati domači kraj, ki so ga bili prisiljeni zapustiti. To hrepenenje in čustveno navezanost na rodno domovino je v svoji pesmi *Slovenija v svetu* dobro zaobjel Marko Kremžar. Kot sem že omenila, na radiu še vedno vrtijo podobne skladbe z močnim narodnim nabojem. Slovenska ljudska pesem je potemtakem imela za prve

generacije izseljencev, podobno kot hrana, pijača in cvetje, predvsem simbolno vrednost. Bila jim je sredstvo za ohranjanje spomina in izražanje globoke ljubezni do rodne grude. Nanjo je tako pripeta tudi slovenska etnična identiteta. Zato so ob večerih radi skupaj zapeli, saj so tako lahko široko paleto čustev, ki so jih prevečala v tujini, povezali z glasbo. Tudi na ta način so se razbremenili in morda razrešili kakšen konflikt, ki so ga nosili v sebi. Glasba je prispevala svoj delež k nepretrganosti in stabilnosti slovenske kulture, ki so jo prinesli s seboj. Po eni strani je to gotovo razlog, zakaj priseljenca ni mikala sodobna tuja glasba, saj v tej glasbi ni bilo nič, kar bi jih povezovalo.

S potomci teh priseljencev pa je že drugače. Odraščali so v drugačnih okoliščinah, v povsem drugačni kulturi. Mnogim je slovenščina še vedno materni jezik in poznajo veliko slovenskih pesmi, pa vendar jim poslušanje le-teh ne vzbuja domorodnih čustev, ker rodne kraje svojih prednikov večina ne pozna. Ciril Kren opaža, da bolj ko se časovno oddaljujemo od Slovencev, ki so prišli v Argentino pred ali po drugi svetovni vojni, katere je slovenska pesem pogosto ganila do solz, tembolj ugotavlja, da med mladimi nima več tiste čustvene moči. (Priloga E) Število nastopajočih na Pevsko-glasbenem večeru, zlasti pa število takih, ki igrajo kakšen inštrument, kaže na izredno zanimanje za glasbo (ne samo slovensko). Drugače je le to, da mladino ne zanimajo enake pesmi kot starejše. Slovenska ljudska pesem je še prisotna, a velik vpliv globalizacije na glasbenem področju se vidi pri izbiri del, ki jih mladi radi poustvarjajo.

Pojavlja pa se vprašanje dvojnosti narodne identitete, saj sekundarna socializacija poteka na dveh ravneh: v šoli oziroma večinski argentinski družbi in v okolju slovenskih družin, šol in društev. Rezultat tega je gotovo tudi prisotnost argentinske glasbe na Pevsko-glasbenih večerih, ki so nekdanji zgolj večeri slovenske glasbe in skupine »Los Chañares«, ki jo sestavljajo mladi fantje iz družine Bajda, ki igrajo predvsem argentinsko folklorno glasbo. Oblikovalci šolskih programov in dejavnosti v slovenskih domovih so tako videli pomen ohranitve slovenske glasbe med mladimi predvsem v ohranitvi in pridobitvi slovenskega besednega zaklada. Jezik pa v sebi nosi močan identifikacijski naboj, ki ga posameznik doživlja kot pomemben del svoje biti. Gotovo prepevanje slovenskih pesmi igra vlogo pri oblikovanju skupnega zgodovinskega spomina in tako prispeva k nadaljevanju kulture.

Sedanji generaciji je velika motivacija za obiskovanje slovenskih šolskih tečajev in zborov tudi možnost gostovanj v Sloveniji, o kateri so že toliko slišali. Mladi, s katerimi sem bila v stiku med mojim bivanjem v Argentini so pogosto izrazili tudi željo, da bi študirali v Sloveniji. Mnogi so se po osamosvojitvi Slovenije vrnili v domovino prednikov in tukaj nadaljujejo svojo pot (tudi glasbeno), nekateri pa o tem še sanjajo. Po osamosvojitvi so se tudi okrepili stiki med matično državo in izseljenci v Argentini. Velik del medsebojnih obiskov predstavljajo razni glasbeniki in glasbene skupine. Vseeno pa je opaziti, da so do danes gostovali predvsem zbori in druge vokalne skupine, ki so v veliki meri prepevali slovensko zborovsko literaturo in pesmi iz ljudske zakladnice. Med popularnimi glasbeniki pa ravno tako raje povabijo tiste, ki v svoji glasbi in besedilih gojijo etno noto (Kreslin, Čuki, Šifrer in drugi). V vsakem primeru takšni glasbeni stiki na poseben način utrjujejo pripadnost istemu narodu.

Vsekakor lahko zaključim, da je glasba v preteklosti odigrala pomembno vlogo tako na osebni ravni izseljenca kot tudi pri združevanju in povezovanju izseljenske skupnosti v Argentini. Glasba je spremljevalka človekovega vsakdanjega življenja. Pesem nas spremlja od rojstva naprej, od prvih uspavank, ki jih poje mati, pa vse naprej do najvažnejših življenjskih prelomnic, ki so navadno vedno obeležene z glasbo. Tako je skrb za slovensko pesem bila in je še vedno zelo velika, naj bo to v matični državi Sloveniji, med slovenskimi izseljenci ali pa kjerkoli drugje na svetu. Preko glasbe, ki je povezana z maternim jezikom, lahko namreč izrečemo svojo pripadnost neki skupini, predvsem pa lahko izrazimo tista pristna humanistična čutenja, ki so del našega vsakdana in zaradi katerih smo ljudje sploh ljudje. Pomena slovenske glasbe se gotovo najbolj zavedajo slovenski izseljenci, ki bi se verjetno vsi strinjali z izrekom Friedericha Nietzscheja: »Brez glasbe bi bilo življenje zmota« (Somrak idolov). Ob koncu te diplomske naloge se s tem trdno strinjam tudi jaz.

MARIJAN SCHIFFRER

ODLOMKI IZ DNEVNIKA 1943-1945

KONEC AVGUSTA 1943.

V skrbeh se tiščim v Ljubljani v Akademskem domu na Miklošičevi cesti. Prejšnje dni je fašistična OVRA razbila navezo OF. Zajeli so tudi mojega bratranca Pavleta Hafnerja. Ker sem se zadnje čase precej družil z njim, zlasti na Špici (tedaj zaradi obkoljenega mesta z bodečo žico) edinim uporabnim kopališčem na Ljubljani, sem malo v strahu. Pavleta ni več v Ljubljani. To mi je povedala Sonja. Sonja je zlata. Spoznal sem jo slučajno. Je tajnica in prevajalka na ljubljanski izpostavi GUFL (Giuventu universitaria fascista di Lubiana) in mi je naredila že veliko uslug. Iz kakšnega razloga zaseda to mesto, ne vem. Zavedna Slovenka in Goričanka je. Trenutno premika nebo in zemljo, da bi mi kvestura izdala lasciapassare za Kočevje. Tam so moji starši. Rad bi šel domov. Ljubljana je smrdeče gnezdo. Vsak dan hodim spraševat, kaj je novega. Toda preko »domani«, ne pridem.

V Ljubljano sem prišel (s težavo) pred štirimi meseci, ker mi je prijatelj Vlado Remec sporočil v Kočevje, da se na Tehnični fakulteti morejo na črno polagati izpiti, čeprav je že skoraj dve leti uradno zaprta. Tako sem te dni staknil dr. Avčina (rdeč kot paradižnik) in pri njem položil izpit iz hidromehanike. To je bilo proti večeru, na vrtu bifeja Rio, kjer nama je prijazna ga. Ema Kessler servirala dva konjska golaža. Avčin me ni preveč mrcvaril, toda toliko me je potipal, da je videl: nekaj fant le ve. Snov in oceno sva zapisala kar v Indeks, drugega uradnega papirja itak ni bilo. Ko je podpisal, je še rekel: »Tale podpis bo veljal tudi po osvoboditvi. Fant, saj veš, da kršiva kulturni molk. Toda to je v sili«, uprl je mežikave oči naravnost vame, »upam, da se bova kmalu videla kje drugje«. Pogledal sem na skrbno polizana krožnika in molčal.

PRVE DNI SEPTEMBRA 1943.

»Niente lasciassare«, mi je rekel fašist, ko sem bil spet na kvesturi. Le zakaj sem mu pustil starega, saj je bilo treba samo datum ponarediti, pa bi bil dober. Ostati bom moral torej v Ljubljani. Mogoče bi se spravil na Mehaniko I, za stanovanje prof. dr. ing. Kuhlja sem dobro vedel.

In tako sem začetka septembra 1943 vsak dan že zgodaj zjutraj koračil od remize ljubljanskega tramvaja, zadnje zgradbe ob Celovški cesti še v Ljubljanski pokrajini, preko travnikov, proti Št.Vidu in bulžil v Kuhljeva skripta. Velikokrat me je zaneslo, da sem se ustavil in občudoval lepoto Kamniških Alp: Kočne, Grintovca pa tja dalje v Karavanke, Stol, Begunjščico, Zelenico. To je moj svet, nihče mi ga ne bo vzel, sem si govoril.

Prišel je 8. september 1943. Praznik; kot po navadi sem sedel zjutraj na tramvaju, ki je bil – čuda- skoraj prazen. Tišina. Redki potniki so skrivnostno šepetali med seboj. Kaj se vendar godi? Nisem zdržal, vprašal sem gospoda pred seboj. Začudeno me je pogledal: »Ali ne veste? Italija je kapitulirala«. »Ah, tako«, na prvi postaji sem izstopil in se vrnil v Akademski dom. Moja nujna pot je bila k znancu, ki je izdeloval radioaparate na kremenove kristale, primitivna stvarca, ki je ujela bližnje postaje. Ko se mi je končno le posrečilo, da sem sintoniziral Ljubljano, je bilo presenečenje veliko. Nobenih poročil, sama klasična glasba, tu in tam kakšne uradne objave, uradna poročila s front, ob 11. uri zvečer pa nekaj fraz in lahko noč. Uvidel sem, da si z radiem, čeprav sem dal zanj 70.- lir, ne bom veliko pomagal. Naslednji dan mi je prišlo na misel, da bi šel brat Slovenca, ki je bil nalepljen na več krajih in si ga lahko zastonj pregledal od prve do zadnje strani. Toda že prvi poskus na Kopitarjevi je bil obsojen na neuspeh, saj se je trlo bralcev in sploh nisi prišel blizu. Iz Akademskega doma so že prvi dan izginili vsi kolegi: Jamnik, Praznik, Oražem, Artač, drugih se niti ne spominjam več, ostal sem sam, v družbi ostarele hišnice in dveh hčerk, ki sta pa tiste dni nekam skrivnostno odšli. Hišnica pa je vedela o tem, kaj se dogaja, še manj kot jaz.

Na misel mi je prišel še Cirilov dom na Streliški. Tam sem kot bruc stanoval. In ko bi bil še prof. dr. Ehrlich živ, bi gotovo privihral tudi sredi noči in nas vrgel iz postelj, po navadi s prošnjo: »Fantje, za Slovenijo gre, pojdimo molit v kapelo«! in smo šli brez godrnjanja. Žal ga že dobro leto ni bilo več. Zdaj niti ne vem, če bom sploh koga dobil. Vsi jo niso pobrisali

domov. Imel sem srečo. V domu je bilo še kar precej študentov. Nekatere sem poznal, večine pa ne. Tam je glasno govoril prijetno zaliti Junež, tam sta bila oba Leskovarja, Lujo in Polde in še in še. Sami Štajerci, sami Stražarji. Stali so na stopnicah in živahno debatirali. Čez nekaj časa je stopil malo više Lujo Leskovar, postaven fant, mislim, da je bil že starešina ter začel s krepkim glasom: »Gospodje, naš položaj je kritičen. Italija je kapitulirala. Italijanska vojska se vali na zahod, rdeče brigade zasedajo Dolenjsko, Italijani jim oddajajo orožje, Vaške straže, ki so v manjšini, se zbirajo na Turjaku, angleškega izkrcanja ne bo. Nemci premorejo za obrambo Ljubljane le nekaj čet in topništva. Poleg tega je nastala neka zmeda med našim poveljstvom (mislil je Slovensko legijo) in Nemci. Nemci imajo Vaške stražarje kot vojne ujetnike (v resnici sem videl kolone Vaških stražarjev v rjavih uniformah, ki so jih Nemci gnali od Dolenjskega bloka proti tedanji srednji tehnični šoli). Prosim le eno«, je nadaljeval, »na okope! Ni več izgovorov«! Fantje so sprejeli poziv z navdušenjem. Govorec je povedal še nekaj podrobnosti: da je general Rupnik prevzel predsedstvo Ljubljanske pokrajine, da je bilo ustanovljeno Slovensko domobranstvo, naj se čim prej prijavimo, itd.

Zamišljen sem odšel. Bil sem Tomčev mladeč. Še pred svojo smrtjo je profesor zabičeval: »Fantje od orožja roke proč!« Na vprašanje, kaj pa obramba, je odgovarjal, »v tujino, mogoče študirat, mogoče smo poklicani, da ponovimo gesto prvih kristjanov«. To je bilo že davno. Tudi takrat sem odšel zamišljen. V Kočevju, pri starših se mi je posrečilo pretolči dve leti: bil sem v službi pri italijanskem podjetju Emona, ki je prevzemalo kmečka posestva od odhajajočih Kočevjarjev, nisem bil v Gonarsu, niti aretiran nikoli. Popolnoma sem se oddaljil od svojih prejšnjih sošolcev in ljubljanskega političnega življenja. Toda sedaj sem bil tu, v vrtincu, v popolnoma drugačnem položaju. Spomnil sem se tudi očetovega opomina: »Orožja ne!«

DRUGA POLOVICA SEPTEMBRA 1943.

Stojim ves v dvomih v veliki dvorani stare cukrarne na Ambroževem trgu pred rdečelasim Jančarjem (pozneje zdravnik v Angliji), ki uradno izpolnjuje mojo prošnjo za vstop k Slovenskim domobrancem. 26. september 1943 je. »Ali voziš avto, motorno kolo, si že kdaj streljal?« »Da, motorno kolo vozim«, sem hitro dodal. Hotel sem dokazati čim večjo pripravljenost.

»Podpiši tukaj«. Ali delam prav? Ko sem prihajal, sem se v stolnici priporočil Brezjanski Mariji, begunki. Zdaj odhajam. Moj podpis leži na mizi pred Jančarjem. Ali bi prav tako ravnal, če se ne bi pred nekaj dnevi zgodil Turjak, če ne bi tam ostal Matevž Krmelj, zvesti prijatelj v višji gimnaziji? Matevž, vsa zadnja leta sva drug drugemu stala ob strani. Se spomniš, koliko pogovorov o tvojem duhovništvu? Nisi ga izmolil, iztrgal si ga Bogu iz rok. Nikoli ne bom pozabil, kako si sijal, ko si se dokončno odločil. Na stopnicah gostilne pod Turjakom so te ranjenega preresetali z brzostrelko.

V teh dneh se je moje življenje začelo obračati v drugo smer. Vsak dan sem stal na ljubljanski železniški postaji. Italijani so že prvi dan zapustili vse straže, Nemcev ni bilo in takoj so se valile Ljubljanske srajce s polnimi nahrbtniki na redke vlake, ki so odhajali na Dolenjsko. Dvoma ni bilo nobenega – v partizane. Stojim že ves teden, z nahrbtnikom, še ves v ognju: na barikade! Toda nobenega znanca ni mimo, tudi četnika ne. Kaj so vse pobili? Sam ne grem nikamor. Nenadoma se zavem, da sem bil iz Kočevja vse premalo povezan. Barikade se počasi izjubljajo v megli.

ZAČETEK OKTOBRA 1943.

Na železniško postajo ne hodim več. Nemci so krepko prevzeli kontrolo. Postaja je mrtva. Sedaj stojim vsak dan na Dolenjskem bloku in gledam te lačne in prestrašene obraze, ki se z Dolenjske vsak dan valijo v Ljubljano na vozeh, na kolesih, peš. »Partizani pobijajo«, in hitijo dalje. Lovim imena zaprtih, sami znani. Vsi čakajo Nemce kot odrešitelje. Iščem ljudi iz Kočevja, Ribnice. Nekaj jih dobim. »Kaj se godi tam pri vas?« »Posadko Turjaka so vso pobili, četnike iz Grčaric so vse pobili, v Kočevju je bil nek zbor delegatov iz vse Slovenije, manjka hrane.« »Ali poznate geometra Schiffererja iz Kočevja?« »Ne, ne, toda če bi ga ubili bi se zvedelo«, in že hitijo dalje. Končno se nekega dne prikaže na bloku katehet dr. Peter Eržen, naš hišni prijatelj. Resnično sem ga bil vesel: shujšan, kosmat, z nekakšnim starim klobukom na glavi. »Dr. Eržen«, sem poklical. Takoj me je spoznal. Že sediva pri Kolovratu, tam se je tudi brez kart še kaj dobilo in pripoveduje in pripoveduje. Ne premaknem se, poslušam. Moja družina ni v nevarnosti, očeta niso zaprli, mama in sestra sta zdravi, iz družinskega stanovanja jih niso vrgli. Dr. Eržen se je večkrat srečal z dr. Mikužem,

ki je vsakokrat povprašal tudi po meni (kot osmošolec sem bil njegov ministrant). Eržen je v Kočevju le preveč govoril in se je znašel za zapahi. Bivši učenec mu je pomagal, da je ušel, kar po cesti med drugimi begunci. Do Škofljice je vse v partizanih.

KONEC OKTOBRA IN ZAČETEK NOVEMBRA 1943.

Dobil sem že tretji poziv naborne komisije domobranskega štaba, naj se takoj javim na gradu, sicer me bodo imeli za dezerterja. Jančar je že davno poslal svoj bataljon na grajsko vežbališče, tam so vojaške vaje in vežbe v polnem teku. Jutri bom šel na grad.

Toda stvar se je zapletla. Zvečer je moj radio na kristal sporočil, da so Nemci vdrli v Kočevje in ga zasedli brez boja. No, končno je prišla moja ura. Skušal bom obiskati za krajši čas starše. Začel sem nadlegovati vsa mogoča nemška poveljstva in nemške policijske postaje: dovoljenje in vožnja do Kočevja. Vse zaman. Vsa priporočila, bob ob steno. Tako me je doletel konec novembra, lačnega in brez denarja, v Ljubljani. Še dobro, da sem pri dr. Pečjaku dobil zastoj večerjo v Ljudski kuhinji. Tudi me ni tloril z vprašanji: »Kaj pa še delate kot civilist? Na okope, na okope!«, kot so vse vprek ponavljali moji znanci, ki sem jih srečaval. Pri tem so pa previdno zamolčali, da imajo dobre službe v Rupnikovi civilni upravi.

ZAČETEK DECEMBRA 1943.

Nekega dne, v začetku decembra, pozno zvečer, se je pojavil pri meni dr. Eržen. Slučajno je dobil za naslednji dan nemškega vojaškega kurirja, ki sam potuje z avtom v Kočevje. Eržen je takoj zagrabil za priložnost, povabil pa je še mene, če ga spremljam. Seveda sem bil takoj pripravljen.

Drugo jutro smo se odpravili že v temi. Ko smo prešli blok, sem kurirja tam pri gostilni Čot v Pijavi gorici, kjer smo si privezali dušo, pregovoril, da je spredaj z avta pobral Hitlerjevo zastavico in snel kapo z mrtvaško glavo. Enkrat sem le zadel in kako nam je pozneje krvavo prav prišlo. Vozili smo po popolnoma prazni cesti. Pred Velikimi Laščami pa smo vsi trije pritisnili z nogo nagonsko ob tla: zapora. Seveda Nemčev pritisk je nekaj veljal, najin nič. Toda avto je v trenutku obstal kot pribit. Pred nami je bila preko ceste napeta debela jeklena vrv.

Tudi 60 km/h kot je vozil Nemec, bi bilo za nas verjetno usodno. Zaprl sem oči in čakal, kdaj se bodo usuli rafali. Nemec, oborožen je bil samo z revolverjem, za pasom pa mu je tičala ročna bomba (»štilarica«), je malomarno ogledoval vse skupaj, poskušal s kleščami (z Erženom sva trepetala od nervoze), na to pa le izbrskal iz prtljažnika neko žagico in po precejšnjem trudu je jeklena vrv popustila. Naprej ni bilo več zaprek. Kje so Nemci? V Velikih Laščah jih ni bilo, v Ribnici še manj. Partizani so morali imeti neki miting, vse je bilo v zastavah, ljudje s titovkami na glavah so se nam spoštljivo umikali. Bog ve za kakšna generala ali politkomisarja so naju z Erženom imeli. Posebno dr. Eržen je bil veličasten. Kolar je snel že v Ljubljani, na glavi pa je imel nekakšno šilasto kučmo, na katero je bil zelo ponosen.

V Kočevju sem se zapeljal takoj domov. Takrat smo stanovali na robu mesta pod Friedrichsteinom (gradom Veronike Deseniške). Oče se je stalno pritoževal, ker je sonce zašlo pozimi že ob dveh popoldne, toda druge rešitve ni bilo.

»Kaj pa ti?« Mama je v začudenju razširila roke in me objela. Tudi oče je pristopil, v skrbeh, »ali ne veš kaj se pri nas dogaja? Nemci so bili tu dva dni, nekaj so se streljali s terenci tam v gozdovih, nato pa odšli.« »Keine Banditen«, so rekli in težki tanki so oddrdrali. Še tisto popoldne so se na Rudniku pojavili spet partizani. V mestu je ostala ena domobranska četa in nekaj več Nemcev pod poveljstvom Hauptmanna Gutha (po vojni sem ga srečal v Cordobi, v Argentini). »Zdaj smo popolnoma obkoljeni z ne vem kolikimi brigadami, ki bodo vsak trenutek napadle. Kako ste prišli v mesto, je pravi čudež«. Takoj sem odšel k svojemu prijatelju nadporočniku Jakošu, ki je poveljeval ne vem kateri četi, sami Šentjernejčani. »Mi imamo povelje od domobranskega štaba: vztrajati do konca. Imam sijajne fante (tam okrog se jih je sukalo kar precej), dobro smo oboroženi, Nemci iz glavnega poveljstva obljublajo pomoč. Kar se Nemcev samih tiče jih je tukaj še enkrat več kot nas, toda njihov poveljnik Guth mi ni všeč. Vojne je že sit«. »Zakaj ne izpadete, mogoče je še čas«, sem rekel in mislil na Turjak. »Poslušaj Dadi (moje ilegalno ime) tega obroča ne predre niti ta mala miš. Vas tri so izpustili, ker niso imeli nobenih navodil. Zdaj jih že imajo.« Odšel sem še k rezkemu načelniku Lesarju, ki mi je povedal približno isto. »Skrijte se, za enkrat ste še civilist. Hudega se vam ne more zgoditi.« Domov sem prišel proti večeru. Tam je bil že dr. Eržen, ki je prihajal od dekana Petra Flajnika z

novico, da se bomo skušali ponoči prebiti do Novega Mesta: dekan Flajnik, dr. Eržen, dr. Lesar, dva gimnazijska profesorja (eden je bil profesor Uršič, ki so ga pozneje partizani obesili), nekaj ljudi iz Rudnika (vseh nisem poznal) in seveda midva z očetom. Odhod naj bi bil ob desetih zvečer, zbirališče v farovžu. Ob tri četrt na deset sva se plazila z očetom (stroga policijska ura se je začela ob šestih) za mejami, toda v dekaniji je bil le Flajnik, še bolj rdeč v obraz kot navadno in mnogo bolj nervozen kot navadno. »Izdaja! Vse je šlo po gobe, zginita takoj!« Vračala sva se v mrzli mesečni noči, popolna tišina, še pes ni zalajal, ko se je prav iz gozda nad našo hišo dvignil roj raket. Takrat je zabobnelo, zaregljalo, sveteče krogle so letele nad najinimi glavami, skratka odprl se je pekel. V hiši se je oče sesedel: »Po nas je!« »Saj nisi nič naredil«, sem rekel, »sicer pa počakajmo, bomo videli kaj bo«.

Ponoči je žgalo celo noč. »To je trommelfeuer (neprekinjeni topovski ogenj)«, je rekel oče, stari avstrijski vojak. Res nisi ločil strela od strela, le bobneč plaz je sul preko tebe. Za našo hišo je tekla Rinža, onkraj Rinže pa je stala neuporabna električna centrala še iz časov ranjke Avstrije in tam so imeli domobranci in Nemci svoj bunker. Na ta bunker se je vsipala toča vseh mogočih partizanskih izstrelkov, domobranci so pa dobro odgovarjali. Tako je šlo vso noč. Proti jutru se pa naenkrat dvigne iznad bunkerja krvavo rdeča raketa (z očetom nisva spala vso noč), »vdaja«, se je zgrozil oče. Res sva kmalu videla v poltemi sence, ki so skakale skozi okna, nekatere kar v ledeno mrzlo Rinžo, druge so se gubile v temi, le eden jo je udrl preko vode in travnika naravnost proti naši hiši. Tekel je v cikcaku, ko je prišel bliže, se je videlo, da je Nmec. Nanj posebej je žgal dobro zakrit mitraljezec. Tik pred hišo ga je kljub vsemu zadel. Noge so mu klecnile toda namesto, da bi obležal in se tako morda rešil, je še enkrat vstal. Takrat ga je zadel rafal v polno, dvakrat je trznil in se umiril. Tisti Nmec je ležal tam skoraj tri dni. Nihče se ni upal do njega. Odnegli so ga šele Mongoli, ki so bili v nemški vojski.

Med tem se je vnel boj za središče mesta. Domobranci so imeli dobro prikrito mitralješko gnezdo v zvoniku cerkve in streljali na vse strani. Takrat se je zgodila tudi usodna nesreča. Dr. Peter Eržen, ki je imel stanovanje tik ob glavni cesti, jo je hotel prečkati in se prebiti iz partizanske strani na domobransko. Toda komaj je naredil prve korake, ga je opazil mitraljezec v zvoniku cerkve (ni imel zelene uniforme) in že ga je podrl

rafal. Težko ranjen se je splazil nazaj k robu poti. Rane so mu povzročale hude bolečine. Po večdnevni zasilni oskrbi v Kočevju in prevozu v Ljubljano, so se mu rane preveč zagnojile in ni bilo pomoči. Čez kake tri mesece je v Šlajmerjevem domu v Ljubljani umrl.

Napad na središče Kočevja in zlasti na grad je napredoval. Slišali smo partizane, kako so preko mosta čez Rinžo z divjim tuljenjem jurišali (na juriiiš, juriiiš) ne vem kolikokrat. Ob enem teh jurišev je padel tudi komandant brigade Bračič. Sicer so se širile pozneje tudi vesti, da so ga ustrelili partizani sami. Naj bo tako ali drugače, tretji dan so stali partizani pred gradom. Nisem vedel kaj storiti. Dobro sem videl partizanske topove namerjene na postojanko. Topničarji niso potrebovali nobenih merilnih naprav. Merili so kar skozi cevi. Salva za salvo, slišim, kako se tudi tri metre debele stene rušijo. Vse je v ognju, vse je v prahu. Zbudi me mamin krik: »Za božjo voljo, Marijan, pojdi se kam skrit, po naši ulici že mobilizirajo partizani.« Res sem videl, da je že šla proti nam kolona partizanov, med njimi tudi fantje mojih let, brez orožja. Spoznal sem prijatelje Blenkuša, Helmiha, Rustja in druge. Kar bo pa bo, počakal jih bom, sem si rekel, nahrbtnik imam itak pripravljen. Stojim tako, naenkrat zaslišim še bolj pretresljiv mamin krik: »tanki, tanki!« Res se je od Stare cerkve zaslišalo zamolklo bobnenje: da, bili so nemški tanki. Partizani so na mah popustili ujetnike, topove, minometalce in se v divjem begu zapodili mimo nas, preko Rinže in v gozd. Obstreljevanje je ponehalo. Spet stojim sredi ceste. Mama vpije: »Spravi se hitro kam, da te sedaj Nemci ne posnamejo.« Porodi se mi blazno nevarna ideja. Na bližnjem vrtu se suši perilo. Vzamem neko belo srajco, jo nataknem na palico in grem nemškim tankom nasproti. Kmalu se privali ogromna jeklena pošast. Maham, maham. Tank se ustavi. Odpre se loputa. Mlad podčastnik skoči na tla. »Sprechen sie deutsch?« »Ja, etwas.« »Kje so banditi?« »Ušli so.« Pokažem proti gozdu. »Kje so pa naši?« Pokažem na goreč grad. V resnici prihajajo skozi porušena vrata naši fantje in Nemci. Raztrgani, ožgani, toda veseli, navdušeni, objemanja ni ne konca ne kraja, že je zaorila slovenska pesem. Ljudje prihajajo iz kleti počasi na ceste. Tik ob cesti leži padli partizan. Kolesa nemških tovornjakov vozijo za milimeter ob njegovi glavi. Primem ga za noge in ga povlečem malo stran. »Pusti ga, hudiča, naj ga zmečkajo«, se zadere starejši možak za menoj, »ali ne vidiš, kaj so delali z našimi?« Pogledam tja, kakor kaže njegov prst.

Okamenel obstojim, ne morem verjeti. Prinašajo padle domobranci iz okoliških bunkerjev: nagi, večina ima porezana splošvila, veliko jih ima iztaknjene oči. Kje si Kocbek, kje si Mikuž, kje si Finžgar, kje ste štajerski duhovniki, partizani? Polagajo jih ob porušeni steni. Ne vzdržim več. Domov grede grem preko mostu čez Rinžo. Šele sedaj opazim nekaj obešencev, ki bingljajo raz tramov na pol porušenega mostu in se z nogami skoraj dotikajo vode. Pozneje so mi povedali, da je komandant Bračič dal obesiti nekaj partizanov, ki se niso upali jurišati preko mostu. Je bil kakšen komunist med njimi? Naslednji dan, 12. 12. 1943 sem se zrinil na nemški tovornjak in se odpeljal proti Ljubljani.

KONEC DECEMBRA 1943. DO SREDE JANUARJA 1944.

**Moje življenje se popolnoma spremeni,
vstopim k domobrancem.**

V Ljubljani sem v Akademskem domu našel svoje stvari popolnoma nedotaknjene. Manjkala je le električna peč, ki sem si jo kupil (s precejšnjo težavo – ni se jih dobilo) tam na začetku novembra. V Domu ni bilo kurjave. Ko sem se šel pritožiti upravitelju Doma (ne spominjam se več, kdo je bil) me je nadrl: »Veste, koliko smo prejšnji mesec plačali elektrike zaradi vaše peči?« Seveda prižgano sem jo imel ves dan in celo, ko sem šel v Kočevje, je nisem izklopil. V kletnih prostorih Akademskega doma je bil peklenski mrz. Nekaj dni za menoj je prišel v Ljubljano tudi oče. Njegova pisarna v kočevskem gradu je zgorela, plača je že prej prihajala zelo neredno in tako je dosegel, da so ga začasno premestili v Ljubljano. Tiste prve dni je spal kar pri meni v Akademskem domu, toda že prvi večer je rekel: »Pojdiva pogledat malo v Unionsko klet, tam se zbirajo starešine, moji prijatelji še iz dunajskih let, mogoče bo pa kdo le vedel za kako stanovanje tu v Ljubljani.« Težava je bila namreč v tem: Ljubljana je bila natrpana z begunci z Dolenjske in Notranjske. Kdor ni imel kakega sorodnika, kamor se je za silo lahko stisnil, je bil tako rekoč na cesti. Mi ga nismo imeli. Ko sem stopal v zadimljeno Unionsko klet, sem takoj videl polno znanih obrazov, predvsem iz časopisov in revij, ki so se sklanjali nad svojim kozarčkom cvička in zagreto debatirali. Očeta so bučno pozdravili, naredili so nama prostor pri mizi. (Po enem tednu niso še skoraj ničesar vedeli o napadu na Kočevje). Ko je oče na lažno omenil stanovanje, so vsi v en glas začeli razlagati, kaj mi iz dežele sploh rinemo v Lju-

bljano, nekaj tednov naj potrpiamo, Angleži bodo itak vsak čas tu, (pri tem so se kosali, kdo je bolje obveščen in ima več zvez). Kakšne dni bomo pa že prestali brez vode, brez elektrike, deloma celo brez hrane. Ko sem jaz nekaj podvomil o Angležih in njihovem prihodu, je eden od navzočih rekel: »Ja, komunisti so se znali infiltrirati tudi med naše mlade.« Dotaknil sem se očeta in mu šepnil: »Pojdiva.«

Za Novo leto smo se preselili v Ljubljano z vso družino. Oče je poznal prednico šolskih sester v Ljubljani in ta mu je, po sreči nekako, dobila v Šiški, v bližini stare cerkve sv. Jerneja neko podnajemniško stanovanje. Kot najemnico je za začetek mama dala tri velike lonce svinjske masti, naše železne rezerve za najhujše dni. Stanovanje, če bi se lahko tako imenovalo, je imelo dve neopremljeni sobi in souporabo stranišča na stopnicah. Iz Kočevja smo pripeljali zakonsko posteljo in en kavč. Nič več. Vsa čudovita mamina poročna bala iz češnjevega lesa je ostala tam. Po poznejšem pripovedovanju sosedov, so neznanci že prve dni vdrli v stanovanje in ga izpraznili. Zase sem dobil nekje rabljeno žimnico in jo zvečer polagal na tla, zjutraj pa pospravljaj. Mami je šlo to neskončno na živce, ker sem zjutraj malo poležal in so seveda morali v akrobatskih korakih odhajati preko mene na stranišče.

No, stvar se je rešila sama, 14. januarja 1944 sem dobil uradni brzojav (le kako so zvedeli za moj naslov?), da se moram v 48 urah javiti domobranskemu poveljstvu na Vegovi, sicer me bodo na silo privedli kot dezerterja.

15. JANUAR 1944. PRELOMNI DAN.

Stojim v drži »mirno« še v civilni obleki na državni gimnaziji v Vegovi ulici. Pred menoj se šopiri domobranski kapetan (pozneje sem zvedel za njegov priimek pa sem ga spet pozabil) in mi poje kozje molitvice. »Bolezen, zadržan v Kočevju«, še in še, toda grožnja z dezerterstvom ostaja v zraku. Končno me nažene k intendantu, naj mi da vse, vključno »sa sledovanjem.« Bilo je nekako ob desetih dopoldne. Sledovanje je bil razmeroma nov koc, ki ga je intendant malomarno položil na tla, nanj pa stresel pol štruce nemškega komisa, dve žlički umetnega medu (v nekaki škatlici), dve žlički margarine (prav v taki škatlici), čisto novo nemško gavetko, žlico in eno britvico. »To je do jutri zvečer«, je pojasnil, »od jutri boš itak v svojem vodu. Zdaj pa pojdi v pisarno, da te bodo uvrstili v vod, četo, itd.«. Malo pičlo je vse, sem si mislil, toda prvi vtisi so bili tako

močni, da ni bilo časa za daljši premislek. V pisarni je oblastno sedel nek študent v uniformi, se razpetelinil, kar se je dalo, pa malo znižal ton, ko je videl, da sem tudi jaz študent. Zanimivo, da sem bil toliko živčen, da mi je moral dvakrat povedati številko voda in čete in da sem se neprestano motil, ko je zapisoval moje osebne podatke in še vse druge, med njimi tudi vse še živečih tet in stricev. Iz nekega predala je izvlekel tudi nekaj lir jih skrbno preštel in mi jih dal, ko sem potrdil njihov prejem. »To bo od sedaj tvoja plača (dobivali smo jo vsakih deset dni). Spravi jih dobro, ker je tudi tu sem pa tja kaka kraja.« Napisal je listek in mi ga dal. »S tem listkom pojdi v skladišče, tam ti bodo dali vse ostalo.« Nerodno je bilo vlačiti vso to brkljarijo, ki so mi jo bili naložili - pa saj bom dobil kak nahrbtnik - sem si mislil. Toda moje presenečenje je bilo veliko, ko je intendant pričel polagati na pult stvari, ki sem jih najmanj pričakoval. Cunje, s katerimi smo si ovijali noge (ovijače), čevlje (dobre), možakar je rekel: »Vam bom dal dve številki večje (imam majhno stopalo), kot jih normalno nosite. Pozimi pridejo prav«. V resnici nisem imel nobenih ozeblin, ker sem poleg cunj zatlačil še papir. Nato dvoje spodnjih hlač (oblačil me je od spodaj na gor), isto tako po dve majici, le eno srajco (»še te ne boš strgal«), rokavice in uniformo (zimsko), čisto novo, kapo sva dolgo iskala, ker imam precej veliko glavo. Dalje opasač z bajonetom in končno - puško. »Ja, puška. Ti pa moram dati tole francosko, mi ji pravimo fižolovka, je le na tri strele, imamo tudi italijanske, kratke, toda vsa tvoja četa ima le dolge francoske. Pravijo, da jih bodo kmalu zamenjali. Ah, še tri metke. Tako.« No, ob koncu vojne sem še vedno nosil fižolovko (ne sicer iste) in jo ob begu skrli na podstrešju cerkve sv. Ivana v Gorici, kjer še danes vem, za kateri tram sem jo položil. Mogoče je celo še tam. Vse to je bilo uradno, ceremonielno, jaz pa sem kar stal. »Kaj pa še čakaš«, je bil nestrpen intendant, »ročne bombe (paradajzaricarje) ti ne bom dal, je bilo preveč nesreč. Ko boste šli v hajko, jo boš že dobil, še preveč jih boš imel.« »Kako pa bom vse to nosil?« sem začuden vprašal. »Ja, preobleci se, civilno obleko boš pa odnesel domov, ko boš imel izhod.« Ko sem že odhajal, sem se nenadoma spomnil: »Kaj pa plašč, plašča mi niste dali.« »Plaščev trenutno nimamo. So šli na vzhodno fronto, sicer jih pa za zdaj vaša četa ne potrebuje, boš že videl, je veliko »lezi, dižse«, pomežiknil mi je, »še vroče ti bo.«

Obložen kot dalmatinski osel sem se vrnil v svojo »sobo«. Soba je bila šolski razred, brez postelj, po tleh so bile poševno

položene deske, da si vedel, kje je glava, kje so noge, dežurni mi je že preje odkazal moj prostor, tam sem se s svojo kramo nastanil. Fantje se še niso vrnili z vežbanja, tako da je bilo vse prazno. Usedel sem se na desko in zlezal vase.

Je ta žrtev potrebna? Bog hoče to od mene? Ugotovil sem, da potrebujem stalno navduševalnih injekcij kot nekakšen srednjeveški križar. Nisem jih imel. Zakaj sem tu? Zaradi sovraštva? Odpisano, ne sovražim nikogar. Zaradi samoobrambe? »Nastavi še drugo lice«, je rekel Gospod. Socialna pravičnost? Ni je bilo in je ne bo. Ker nočem novega človeka, ateista, materialista, nihilista, Kocbek – Kidričevega kova, za katerega se bijejo oni. Toda, če bodo zmagali, itak ne bo več sonca, trava ne bo več zelena in tudi mene več v Sloveniji ne bo. Kaj pa drugi? »Gospod, Ti veš.«

K sreči je naenkrat odzunaj zazvenela: Regiment po cesti gre! Prostor se je napolnil. Govorice, smejanja je bilo vsepovsod dovolj, mladost je zalila prazne pros.ore. Ko so me zagledali, ni bilo ne konca ne kraja pozdravljanja, izgubljeni sin je bil spet tu.

Dobili smo večerjo, vročo čorbo, komur je ostalo kaj kruha, ga je nadrobil vanjo, ostali so srebali vodo. Fantje niso bili sebični, kdor je pred kratkim dobil kak paket, ga je delil, mislim, da ni bilo nobenega, ki bi prav lačen šel spat. Prišel je četni poveljnik, mirno, trobentač, večerna molitev, spanje. Jedek duh po neumitih nogah in cunjah je napolnil prostor. Mene ni motilo. Zaspal sem kot ubit.

Ob šestih budnica. Moj prvi dan v domobrancih. V spodnjem perilu smo hiteli h pipam, da smo se približno umili po obrazih. Že ponoči, ko sem se zbudil, me je čudno peklo okoli pasu, sedaj bi se kar naprej praskal. Pogledal sem, kaj me to tako srbi, pogledal malo pod perilo in otrpnil: debela uš, s križem na hrbtu je veličastno lezla po trebuhu. Uboga mama! V nedeljo, ko imam dovoljen izhod, se ji bo zmešalo. Pozneje se je izkazalo, da sem dobil ne le »gvantne uši« ampak tudi »pitzeiselne«, sramne uši kot smo jih imenovali in tako so bile uši moje stalne spremljevalke do konca vojne in še kak mesec po njej. Prekuhavali smo perilo, enkrat na teden smo imeli v kasarni »entlausung«, razušitveni dan, mazali smo se s slivovko: zastonj. Za nekaj dni smo jih odpravili pa so bile spet tu. Na koncu sem se v to sobivanje vdal, rešil sem se jih dokončno šele proti koncu septembra 1945 pa tudi garij, ki sem jih pozneje dobil.

Toda ni bilo časa. Jutranja telovadba pri minus deset stopinj Celzija, do pasu goli smo telovadili po dvorišču, topla črna kava, od vsega je imela le to, da je bila res prijetno topla in že je trobentač trobil zbor. Zbor je bil ena najneprijetnejših strani kasarniškega življenja. Tam so nas preštevali, klicali priimke, nikdar nismo stali dovolj dobro v vrsti, pri tem je vedno kdo manjkal, bil bolan, dezertiral itd., mraz pa leden, ob vsakem vremenu, vse blagoslove sem pošiljal intendantu za izbiro čevljev, vsaj v noge me ni nikoli zeblo. »Nek se čuje pjesma.« Komaj smo zapustili glavna vrata (»kapiju«), že je Janez iz št. Ruperta dvignil svoj čisti tenor in pesem je zaorila po Kongresnem trgu: »Domobranci, legionarji....«, okna so se odpirala, zaspani obrazi so se tiščali skozi in mislim, da si je marsikdo rekel: »Kaj pa, če sem na napačni strani?« Korakali smo v Podutik, tam smo imeli vežbališče: vaje v streljanju, obračanje, uvrščanje itd. Vodil nas je nemški Feldwebel (narednik), tisto jutro še bolj nasajen kot po navadi. Nič mu nismo delali prav. Končno je dal neko povelje, ki ga fantje enostavno niso razumeli. Takrat se je resnično razpištoli: »Hudiča, ali v tem usranem mestu res ni nikogar, ki bi znal nemško?« Moj sosed, ki je bil tudi sosed v spalnici, me je porinil iz vrste, da me je narednik takoj zagledal, »na, komm, komm, wermer probieren (»werden wir probieren« - bomo poskusili).« V začetku je šlo težavno, ne zaradi nemščine, temveč zaradi slovenščine. Jugoslovanskih povelj nisem poznal, slovenskih skoraj ni bilo, tako da sem v neki slovensko-srbščini prevajal povelja. Toda do večera se je stvar utekla, narednik je bil zadovoljen, jaz ves premražen, ker sem v glavnem stal pri miru, fantje pa kar veseli, ker se jim je bilo treba za kazen manj valjati po snegu.

KONEC JANUARJA 1944. ODHOD NA KOROŠKO.

Kasarniško življenje je teklo monotono naprej. Kaj se godi zunaj, smo zvedeli od svojcev. V glavnem smo verjeli v našo zmago, čeprav je tu in tam prinesel kak šušljač novice londonskega radia, ki pa smo jih jemali kot komunistične laži. Nekega jutra nas je stotnik zadržal v zboru. Stopil je pred nas ter slovesno začel, kaj smo, kaj so naši cilji itd., da smo vojska, ne še prav popolna, manjka nam, na primer, pionirska četa. To bomo ustvarili mi. Zato smo tu. »Potrebujem štirideset mož. Prostovoljci naprej!« Vse mirno. Nobenega odgovora. Od daleč,

že zunaj kasarne je nekdo navijal nemško vojaško pesem: »Heimat deine Sterne, itd.« (Domovina, tvoje zvezde, itd.). »Prostovoljci naprej!« je ponovil stotnik. Izmed postrojenih se je utrgalo kakih deset fantov. Pozneje sem ugotovil da so bili sami Dobrepoljci. »Dobro, jih bomo pa določili«, je rekel Habič že kar nervozen. Začel je s prstom kazati, »ti, pa ti, pa oni v tretji vrsti, itd.« Pomaknil sem se malo za soseda, toda neizprosni kazalec je neusmiljeno pokazal name. Pionir! Zakaj tak strah? Že prejšnji dan so se širile po kasarni novice, da nas bodo Nemci poslali na sever k Baltskemu morju, skratka, da bodo domobranstvo počasi razformirali. V ozadju so bile ponovno spletke in upori čet glede prisege nemškemu rajhu, ki naj se bi v kratkem izvršila. V tem oziru sem bil zadovoljen, češ, na kak način se ji bom le izmuznil.

Naslednjega dne je naš pionirski vod, popolnoma na novo opremljen stal na domobranskem poveljstvu pred podpolkovnikom Šturmom. Vodju je poveljeval višji narednik Gustel Tekavec (umrl v Argentini), štab pa sta še sestavljala narednik Peter in podnarednik Furlan (ne istoveten s poročnikom Furlanom – Oranom), vsi trije Dolenjci. Dobro se še spomnim, da je podpolkovnik Šturm končal govor: »Sedaj pa na zmagovito pot!« potem je malo pokašljajal in še dodal: »Kakšno vprašanje?« Oglasil sem se: »Kako pa se bomo peljali na postajo Št. Vid (odkoder je bil predviden odhod), je ostro odgovoril: »Per pedes apostolorum.« (približni prevod: peš, kot apostoli). Do postaje Št. Vid, kjer smo se vkrcali na vlak, le ni bilo tako blizu, poleg tega pa vsa kramarija, ki smo jo vlačili s seboj, vendar mi je Šturm imponiral: glej, klasik je.

1. FEBRUAR 1944. DOVŠE – LEHNSDORF

Kakih pet kilometrov severno od Celovca, takrat še slovenska Koroška, nas je sprejela apatično. Meja pri Št. Vidu ni bila nobena ovira, vlak (bolje rečeno živinski vagoni v sklopu vlaka), so že stali na postaji: kazalo je, da čakajo le na nas. Čim smo se vkrcali, je vlak potegnil. Niso bili čisto navadni živinski vagoni, imeli so klopi in tudi dobro zabite oknice, da ni žvižgal veter skozi njega. Dan je bil zelo mrzel, na kolodvoru ni bilo nikogar, saj domači niso vedeli, da odhajamo. Čez nekaj časa se je prikazal v vagonu nemški intendant in pričel deliti porcije. Kakšno razočaranje! Bile so take kot v Ljubljani. Vsi smo bili prepričani, da bomo odslej dobivali nemško hrano, o kateri

je šel glas v deveto vas. V resnici je bila le malenkost obilnejša kot naša ljubljanska, smo pa dobili še dodatek in sicer rezinico salame. Tistim, ki so govorili, kam vse gremo in kako nam bodo stregli, se je povесil nos. No, in takih razočaranj je bilo potem še dolga vrsta. V Celovcu nas je čakal tovornjak in nato smo se odpeljali kakih pet kilometrov proti severu.

Rrrsk, so zaškripale zavore. Stali smo pred veličastnim vhodom v neko taborišče, ali nekaj temu podobnega. Prvo kar mi je padlo v oči je bil ogromen slavolok z napisom: »Ein Volk, Ein Reich, ein Fuehrer« (En narod, ena država, en vodja).

Že stojimo pred vrati, v polni bojni opremi: »Antreten, forwaerts, maaarsch.« K sreči so fantje poznali povelja še iz Ljubljane. Feldwebel je zarjul: »Ein Lied!« (pesem). Vsi so se obrnili proti meni. Oči sem imel zalite s solzami. Tako se bom sedaj bojeval proti komunizmu in branil Slovenijo? Z nečloveško silo sem premagal jok in zarjul tudi jaz: »Mi domobranci, mi legionarji, mi se borimo za svojo zemljo...«! Fantje so razumeli. Peščica je dala vse od sebe. Ne na štadionu v Ljubljani, tam pod lokom v Dovšah smo prisegli z drugimi besedami, z besedami, ki so nam šle od srca, s krvjo, ki so jo prelili za Slovenijo, ljubljeno. Od šestintridesetih nas je po vojni ostalo pet, v številki z vodstvom.

Nato smo korakali skozi ogromno taborišče. Najprej so bile lične družinske hišice, verjetno so stanovali v njih nemški oficirji z družinami, nato tipične kasarne, najbrž za samske podoficirje, mogoče vojake, nato se je začel les. Barake na levo, barake na desno: reči moram da lepe in solidne, v začetku celo razkošne, pozneje malo slabše. V oči me je zbadla žična ograja, za njo znamenite »zebre« (politični jetniki), končno roj navadnih lesenih barak, ki pa niso bile več tako vojaško postrojene. V eno od teh smo vkorakali tudi mi. S presenetljivo naglico so nam pobrali orožje in ga sortirali. Z nemško natančnostjo so dali vsakemu potrdilo za odvzeto orožje in razdelili rumene kombinezone, črne kape in visoke usnjene škornje, s pripombo, da je veliko blata tam, kjer bomo delali.

Nato nas je postrojil starejši Nemeč, v rumenem kot mi, na rokavu je nosil napis NSDAP (Nazional Sozialistische Deutsche Arbeiterpartei) in nam dal nekaj splošnih navodil, vstajanje, prosti čas, delo 8 ur na dan, tudi v soboto. Na moje vprašanje do kdaj, je odgovoril, da kake štiri tedne. Plača 4.- DM (nemških mark) na teden – deset vrčkov piva. Delo bo izmenično, en

teden dopoldne, en teden popoldne. Začnemo jutri. Razhod. Ker je že preje vprašal za tolmača, sem se spet javil jaz, sicer bi ga moral zaprositi in bi se stvar zavlekla. On sam je bil po činu poročnik, že čez 50 let star. Predstavil se je kot scharfuehrer Bischof. Mož je bil korekten, dano besedo je držal. Z njim nismo imeli pozneje nobenih težav. Zelo so ga zanimale razmere v Sloveniji, nikoli pa nisem mogel ugotoviti ali je prepričan nacist ali pa se samo prikriva. Razkril mi je tudi nekatere taboriščne posebnosti: kot prvo mi je nekako s ponosom pa tudi s kančkom zadrege razložil delovanje »usmiljenih sester«, kot jih je on imenoval. »Usmiljenih sester, potem je nekje tudi kapela?« sem ga ves v zanosu vprašal. »Mein Kind, mein Kind« mi je odgovoril in oči so se mu zameglile, »kot kaže prihajate iz drugega sveta.« Pokazal mi je tri barake malo bliže izhoda, toda vedno ob glavni cesti. »To so barake prostitutk, toda vendar vzorno nadzorovane, no pa to, kot kaže vas ne zanima preveč«, ko je opazil mojo rdečico. »Še naprej so bloki, kjer so civilisti, auslaenderji, veliko je tudi vaših ljudi, ki so se že leta 1942 zatekli k nam na Koroško. Banditi, saj veste. Pa vse to boste za časa vašega bivanja še dobro spoznali. No, pa zbogom, jutri zjutraj se vidimo.« »Trenutek«, sem rekel »kaj pa naš tečaj?« »Ja, prav to: gradili boste zaklonišča, mi vas pa bomo usposabljali za uporabo razstreliva, nekateri bodo uporabljali tudi vrtalne stroje, bo pa veliko dela s krampom in lopato.« »Toda mi smo se prišli učiti, vsaj tako so nam rekli, gradnje mostov, cest, itd.« »Potrpljenje, vse bo še prišlo na vrsto,« hitro se je obrnil na peti in odšel.

Obupan sem šel h Tekavcu in mu vse poročal. »Domov!« je bila prva reakcija narednika; komaj smo ga pregovorili, da se je malo pomiril, smo se pa takoj usedli in napisali poročilo za domobranski štab in opisali v kakšni situaciji se nahajamo. Seveda ga je bilo treba odposlati, kar niso bile mačje solze. Peter je rekel: »Bolj bo uradno, bolj bo sigurno.« Meni so spet naprtili nalogo, naj govorim z Bischofom. Debelo me je pogledal: »To mora biti najprej prevedeno, besedilo cenzurirano in še tako bo hodila pošta, ker ni nujna, kake tri tedne. Ponoči bom premislil, kaj se da narediti.« Drugo jutro smo se dobili v jašku. Naše pionijsko delo je obstajalo v tem, da smo kopali rove v bližnji hrib in jih prirejali v zaklonišča za oficirske družine. Težko delo, zemlja ilovnata, vlažna, orodje primitivno: kramp, lopata, macole, železni klini, odvažanje materiala. Jaz sem bil po nekaj urah popolnoma izčrpan. Bischof je to opazil. Poklical

me je: »Kaže, da za to delo niste. Ker je pri razstreljevanju veliko odgovornosti, boste tam, kjer se bo vrtalo in poganjalo v zrak. Pred kakšno uro sem že pokazal fantom, kako se na primer poišče najprimernejšo vrtino ter kako se položi naboj in vrže zemljo v zrak. Odslej boste za vsak odstrel odgovorni vi.« Teh odstrelov je bilo vsak dan približno deset. Sklical sem fante, jim zabičal, da so prvi predvsem oni, potem pa vse ostalo. Prosil sem jih, da me za vsak odstrel predhodno obvestijo in jim še rekel, da bo poveljstvo voda naredilo vse, da se čimprej vrnemo v Ljubljano. V resnici, v vsem času našega bivanja ni bilo večjih nesreč, nekaj prask, enkrat je pa dva minerja zasulo pa smo ju hitro rešili.

Prvo soboto našega bivanja smo že pri neki slovenski družini organizirali zabavo in ples, prvo nedeljo pa smo šli po sv. maši malo v okolico. Korošci so bili na splošno neprijazno razpoloženi do nas, v glavnem so vsi simpatizirali z OF, slovensko niso hoteli govoriti (bojazen pred nacisti?), čeprav so starejši dobro obvladali narečno slovenščino. Po gostilnah nam pa tudi niso hoteli ničesar prodajati. Pravzaprav se je uradno dobila le neka brezalkoholna pijača Schwepsi in pivo. Marke so nam ostajale.

Po nekaj tednih so fantje postali nervozni in naveličani. Sicer so dobivali obiske od doma, v nedeljo so bili za nekaj ur dovoljeni. Tudi jaz sem ga dobil. Kličejo me k vhodnim vratom in v veliko presenečenje zagledam sestrično Ano, ki se mi je režala na vsa usta. Prvič me je videla v uniformi, primerno suhega in malo zmedenega. Takoj je planila k meni in pozdravljanja ni bilo ne konca, ne kraja. Ana je bila iz Žabnice, večje vasi iz okolice Škofje Loke, tam sem bil rojen. Govorila je in govorila, da je polovice niti nisem razumel. Pred vhom so bile neke klopice, tja sva se usedla. Šele sedaj sem opazil, da je vsa natrpana s paketi in da ima nabit nahrbtnik. »Na, to ti pa oča pošiljajo.« Oča je bil moj stric, očetov brat, ki je bil doma na kmetiji. »Pravijo oča, da boš malo k sebi prišel.« Stric je bil od vse žlahte edini član predvojnne SLS in je bilo razumljivo, da ga je vsa stvar skrbela. Ana se je stisnila čisto k meni in mi na uho pričela razlagati, da pravijo oča, da bo vojske kmalu konec (obisk imam zapisan za 24.februar 1944.), da bodo partizani »gvišn« zmagali, saj so Angleži tudi zanje, naj dezertiram in grem študirat na Dunaj, za denar naj me ne skrbi, saj tudi Jože (moj bratranec, njen brat) študira v Beljaku in mu nič nočejo itd.. »Ana«, sem ji odgovoril, »veliko sem premišljal, toda moje mesto je tu.« Odšla je s solzami v očeh.

Bischof mi je zagotovil, da je Tekavčeva vloga na domobranski štab šla mimo cenzure (verjeli nismo prav veliko). V resnici odgovora ni bilo prav nobenega. Naslednji poizkus je bil, da sem nekega dne sredi marca stopil do Bischofa, ko sem opazil, da je ves dan dobre volje in mu predlagal, naj mi napiše dovoljenje pa bom sam šel prihodnjo soboto v Ljubljano.

Ugodil je prošnji. Sem že v Ljubljani. Sobota 18. marca. Na komandi ni nikogar. Prošnjo izročim dežurnemu, v nedeljo se že vračam. »Če te v nedeljo ne bo v kasarni, pozabi ti in tvoji na vse izhode.« V nedeljo 19. marca 1944, pomembni dan, sem šel že zgodaj od doma. Očetu je padlo na misel, da bi nesel Bischofu dve steklenici dobrega italijanskega vina (na Koroškem se ga ni dobilo niti za zdravila), »pregledoval te itak ne bo nihče, če ga on ne pije, ga boš pa gotovo dobro prodal.« Vse je šlo po maslu, dokler se nisem pripeljal skozi karavanški predor. Tam se pa nam je nudila slika, vredna Dantejevega pekla: vsa Podjuna je bila v dimu, Celovec je gorel, ravnokar so preživeli najhujši bombni napad v vsej vojni. Kakih 10 km pred Celovcem so nas vrgli z vlaka in naprej kakor kdo ve. Do Dovš sem imel še kakih 15 km, za katere sem potreboval slabih pet ur hoje, toda opazil sem, da se je Bischof vidno oddahnil, ko sem pred polnočjo vstopil v kasarno. Še bolj, ko je zagledal steklenici vina. »Si prišel«, mi je rekel, in me začuda od ginjenosti objel. »Ta dan 19. marca na Jožefovo si bomo vsi zapomnili. Pol Celovca je porušenega.«

1. APRIL 1944. – ODHOD.

Tekavec mi je rekel: »Zvedel sem, da so se na štabu sprli zaradi nas. Le komu je prijalo, da smo tu na Koroškem? Sam Rupnik je moral poseči vmes.« Povelje za odhod. Spet smo v svojih domobranskih uniformah, vrnili so nam orožje in že korakamo proti domu. Ein Lied: »Oj zdaj gremo, oj zdaj gremo«, pred vsemi barakami so ljudje, ženske mahajo z ruticami, fantje pa hitijo v štiristopih, mnogi z nageljni za kapami, k vhodu. Stopamo na tovarnjake. Vlaki ne vozijo. Zadaž zagledam Bischofa. Robec drži v rokah, za slovo, ali da bi si obrisal kako solzo?

V Ljubljani so nam dali tri dni prosto. Nismo se več videli, porazdelili so nas po raznih enotah. Mene so določili k leteči četi. Katera četa je bila to, ne vem več, verjetno še takrat nisem vedel. Naša naloga je bila, da smo prihiteli na pomoč, kjerkoli je bila napadena kakšna domobranska postojanka ali kolona.

V glavnem smo spremljali prehranjevalne kolone v Kočevje, nazaj pa vozili ranjence in bolnike. Je bilo to rutinsko delo, pa prav zato zelo nevarno. Ne vem, zakaj smo se prav določena dva dneva v tednu odpravljali proti Kočevju, nazaj pa kot ura točno vračali. Sicer so naši vojaki vse tiste noči vneto patroljirali vzdolž vse ceste, imeli smo domobranske postojanke na Turjaku, v Velikih Laščah in Ribnici, toda ne spominjam se, da bi kakšno vožnjo ne bili napadeni. Tudi kolona je bila vedno enako sestavljena: na čelu lažji tank ali oklopno vozilo, en tovornjak Nemcev, dobro oboroženih, dva tovornjaka domobrancev tudi dobro oboroženih, nato pa 10 do 15 tovornjakov za transport, na katerih pa so bili poleg šoferja še trije ali štirje vojaki. V Kočevje grede so se začele težave od Pijave gorice naprej. Tam smo se obvezno ustavili pri gostilni Čot, da smo si privezali dušo. Od Čota naprej se je začelo. Partizani so imeli na oni strani Želimelj že prva strojnična gnezda (v glavnem italijanske težke Brede) in če niso užgali takoj, ko smo zapeljali v gozdček, se pa njihovega prvega napada do Turjaka nismo rešili. Naše zaščitnice so bile prešibke in premalo številne in njihovih premikov niso mogle preprečiti. Naš tank je sicer dobro užigal in marsikatero gnezdo razbil, toda tudi pri nas je bila tu pa tam kaka žrtev. Spomnim se, da sem pri eni takih voženj imel za spremljevalca nekega starejšega domobranca, navdušenega borca, toda fantje so ga imeli malo za norčka. Kdor ga je le hotel poslušati, mu je razlagal, da je za človekovo prehrano eno trdo kuhano jajce na dan dovolj. Tega se je sam sveto držal. Sumim pa, da je tudi kakšen kos kruha šel v njegov želodec. No, tistega usodnega dne sva se peljala na tovornjaku proti Kočevju, ležala sva krita za nekimi balami blaga, na drugi strani bal pa je bilo več kletk s kokošmi. Seveda so kokodajsale in moj jajcejedec se ni mogel premagati. Rekel je: »Mogoče je katera kako jajce znesla«. Pokleknil je, da bi pogledal, v istem trenutku pa se je že zgrudil name. V čelu je imel skoraj neopazno luknjo. Ostrostrelec je bil neusmiljen.

Teh transportov sem se udeleževal kake tri mesece, seveda ni bila samo rutina. Vmes je bil tam konec maja ali začetka junija napad na Ig, hiteli smo na pomoč in prišli pravočasno, da smo domači posadki pomagali odbiti napad. Toda spet ena žrtev, moj dobri prijatelj Skebe. Ko smo skakali s tovornjakov, smo dobili točno povelje: »Naprej po sredi ceste!« Skebe se pa je nekaj zamotil ali ni razumel povelja, stopil je nekaj

korakov na stran in že smo bili v zublju ognja. Skebe je ležal ves osmojen na tleh, pri zavesti, in vpil na ves glas: »Moja noga, moja noga!« Stopil je na mino, ki mu je odtrgala desno peto in stopalo. To ga je pozneje zelo prizadelo. Iz veselega, brezskrbnega fanta, ki ga je bil sam smeh je postal molčeč, vase zaprt samotar. V Buenos Airesu se je uveljavil kot zelo iskan plakater (v tistih časih so se propagandni plakati za kino predstave, za gledališke predstave pa tudi za potrošniško ponudbo risali v glavnem na roko). Ko sem ga pozneje nekoč srečal že v Buenos Airesu, mi je po običajnem pozdravu »Kako ti gre«, odgovoril: »Noga me boli«, čeprav je bilo stopalo umetno. Kmalu pozneje sem zvedel, da je nenadoma umrl.

Prav v tistem času se spominjam hudega spopada naše letече čete s partizanskim oddelkom, ki je kot podpora napadu na borovniški most vdrl na postajo Verd. Alarm sredi noči. Vsa četa v najstrožji bojni pripravi. Peljemo se proti zahodu. Le kam gremo? Vse postane jasno, ko pridemo do Borovnice. Most je v ognju, toda naš oklopni vlak vozi čezenj. Malo naprej je pravi pekel. Postaja Verd gori. Eksplozije, svetleče se krogle, ki švigajo sem in tja. Vlak sunkoma obstane. Nekdo me sune v hrbet in padem iz vagona. Slišim povelje: »Naprej, napad, juriš.« Ne vidim nikogar, naenkrat sam obležim za kamenjem. Ranjen nisem, toda že padajo mine okoli, da je veselje. Vagon se vžge. Ob kratkem preblisku se prevalim pod progo in čakam. Eksplozije min se oddaljujejo. Slišim govorjenje, ki se bliža. Po glasu spoznam svojega poveljnika. Pokličem ga. »Kaj pa, hudiča, ti tukaj, gesla ne poznaš, najraje bi te dal ustreliti. Naši so že na! postajo in jurišajo v hrib. Marš za njimi in da te ne vidim več!« Po vseh štirih sem lezel navzgor. Končno sem obstal na neki poljski poti. Tam so že domobranske uniforme. V prvem jutranjem svitu je bil pogled strahoten. Več partizanskih strojničnih gnezd je bilo zadetih v polno, raztrgani udje, čreva, ki so silila od povsod, vpitje, prošnje na pomoč. Tam sem videl partizana, ki je še dvigal glavo, nečloveško zarjul in spet omahnil. Auerspergov minometalski vod je delal čudeže. S prvo mino se je približal strojničnemu mestu, z drugo je bil čisto ob njem, takrat je bilo že vse prepozno, tretja je udarila v polno. Še enkrat sem zaslišal tuljenje, bil sem ob ranjencu, tržačan, toda že je pridrvel od nekod nek narednik – dijak in mu z bliskovito naglico poslal tri krogle v glavo. »Hudič, kaj delaš, to so ranjenci«, z motnimi očmi me je pogledal, »hudič, če ne boš držal gobca, jih bom nasul še tebi.

Jože Vodlan: "Brez naslova" - olje na platno.

Kaj pa bi oni storili z nami«, in je odvihral naprej. Med tem se je bilo že zdanilo. Prvo, kar sem naredil, sem šel poročat poveljniku, kaj eden naših počenja in naj ga ustavi hitro. Bati se je, da se to ponavlja, ker je ranjencev veliko. Hotel sem iti z njim, pa me je hitro poslal nazaj. »Poišči svoje in tam počakaj!« Po sledovanju smo se odpeljali nazaj v Ljubljano, to pot s tovornjaki.

Priznam, da me je ta zadeva z ranjencem precej prizadela. Ob prvi priliki sem šel k spovedi k p. Tomincu pri frančiškanih. Ko sem mu dogodek povedal in del moje krivde, je dolgo molčal. Najbrž si je predstavljal da gre za kakšno past. Končno je rekel: »Če boste še kdaj v podobnem položaju, skušajte najprej ugotoviti identiteto umrlega, skušajte, da ga bodo pokopali, naredite si majhno skico lokacije kajti tudi na drugi strani so ljudje, ki trepetajo za usodo svojih dragih.« V resnici na moje vprašanje ni odgovoril.

Približno en teden po teh dogodkih sem nenadoma dobil povelje za premestitev. Poslali so me v Rupnikov udarni bataljon, ki je bil takrat na Rakeku. Ko sem prišel, so se ravno pripravljali, da vderejo v Loško dolino, kjer je mrgolelo partizanskih brigad. Presenetilo me je že to, da je bilo vse javno, vse odprto, po vsem naselju se je govorilo o bližnjem napadu. Domobranska oborožitev ni bila nič posebnega, še vedno francoske fižolarice (v glavnem), težko orožje (zelo skromno), strojnice vseh vrst, nekaj topov, ena sama tanketa, ki bi jo angleška protitankovska puška mimogrede onesposobila. Partizani so že imeli take puške.

Sredi noči smo odrinili. Pred nami se je pomikal gozd obveščevalnih raket vseh mogočih barv, terenci so bili dobro obveščeni. V Cerknico in do Jezera smo prišli brez bojov. Po kratkem počitku smo prodirali naprej, »kot na sprehod«, je pripomnil moj narednik. Toda stvari so se začele kmalu zapletati. Z robov in vrha Slivnice so se vsule salve strelcev iz pušk proti nam v dolini. V začetku niti ne tako močno, naši niso odgovarjali. Ko so pa napadalci videli, da odpora ni, so postajali vedno predrznejši. Oglasile so se tudi strojnice in že smo bili v boju. Povelje je bilo: odbijati bočne napade in naprej proti Grahovemu. Pozno popoldne smo se prebili do vasi. Do tam! Iz vasi nismo mogli. Izven vasi, onkraj pokopališča, se dviga nizek griček in od tam so sulci na nas z vsem mogočim orožjem. Za poizkus je iz vasi izpeljala tanketa, toda pokrili so jo s takim ognjem, da se je morala umakniti. Med moštvom je bil

tudi znameniti mitraljezec Škulj (pozneje župnik v Lanusu v Argentini), ki se je ugnezdil za neke hlode in s svojo »schwarzloserico« (moderna nemška strojnica) posipal nasprotni breg, toda nič ni pomagalo. Zvečer je prišlo povelje: umik, ki se je pozneje spremenil v beg. S štruco kruha v roki, ki sem jo dobil v Grahovem, sem pritekel, ne da bi se je dotaknil, prav na Rakek. Ko smo mi zamujali v Grahovem, so nas partizani obkolili, nam skoraj zaprli povratek in tudi precej fantov, celo enega poročnika, ujeli. Lahko si predstavljamo njihov konec. Naslednjega dne smo spet pritisnili v dolino, do Cerknice, tam sem celo postal kurir v Rupnikovem štabu, toda prišlo je celo tedensko deževje, uporaben šotor je imel le Rupnik, ki ga je gostoljubno delil z vsemi, kamor je pač dosegel, toda bilo je očitno premalo. Zbolel sem za krvavo grižo, spominjam se, da so me prepeljali v ljubljansko bolnico, potem sem se pogreznil v nek mrak in prva stvar, ki se je spet dobro spomnim, je bil očetov obisk.

JULIJ 1944. – GORICA – DO KONCA VOJNE

Ko sem odprl oči, sem videl smehlaj na njegovem obrazu in brez uvoda je začel: »Poslušaj, mama pravi, da ti nisi za take napore, sedaj si se komaj rešil te driske, jutri bo kaj drugega in tako naprej. Če že vztrajaš pri domobrancih, pojdi na Primorsko. Imam znanca, domobranskega kapetana v Trstu. Pravi, da bi te že kam spravil, če že ne v Trst, pa v Gorico. Seveda se moraš zavedati, da boš nekako siv, ker bi za prestop iz ljubljanskega v Primorsko domobranstvo moral imeti dovoljenje. Uradno bi ga zelo težko dobil, toda kapetan pravi, da bo že on vse uredil.« Odločitev je bila zame zelo težka: prvič, nekako dezerterstvo, drugič, zapustiti prijatelje in kolege mi ni bilo lahko. V teh krvavih časih so se spletla neverjetna prijateljstva. Očeta sem prosil, naj počaka do drugega dne. Toda stvari so se izredno hitro razvijale. Pri opoldanskem pregledu so zdravniki ugotovili, da sem zdrav, da lahko takoj zapustim bolnico in se javim svojemu poveljstvu. Zvečer sem že potrkal na vrata našega skromnega stanovanja na Vodnikovih v veliko veselje očeta, mame in sestre. Drugo jutro sem, v civilni obleki, šel obiskat kapetana, očetovega prijatelja. Bil je kratek, dal mi je pismo za majorja Taussa visokega nemškega oficirja cone Adriatisches Kuestenland iz Globotschnikovega štaba, ter manjši kovček, ki pa je bil le zasilno zaprt in ko sem ga

doma le odprl, je bil poln surovega masla, še tistega kot so ga pripravljale Gorenjke, z vtisnjeno planiko in rododendrom. Zato tako prigovarjanje, naj pošto in vse Taussu takoj oddam. Tauss je bil tedaj v Gorici. Naslednjega dne sem odpoval. Popoldne sem bil že pri Taussu. Herr major je imel razkošno opremljen štab na via Roma. Ko sem vstopil, je bilo vse v kljukastih križih in Hitlerjevih slikah. Prijavil sem se in seveda dolgo čakal na sprejem. Priporočilno pismo ni kaj posebno pomagalo. Ko sem končno vstopil, sem zagledal tršatega SS-ovca, kot sem si ga predstavljal. Takoj je prihitel pribočnik in prevzel kovček. Tauss pa mi je pokazal, naj se usedem. Brez uvoda je začel: »Torej vi ste tisti dolmetscher (tolmač), ki nam ga pošiljajo iz Ljubljane. Sodelovali boste z našo službo SD (Sicherheits Dienst), plača bo 2.100.- lir mesečno (za tedanje razmere ogromno), plus stanovanje in hrana.« Debelo sem pogledal in hotel začeti reševati nesporazum. Toda zamahnil je z roko, mi ni niti pustil do besede, le na mojem obrazu je moral zaznati presenečenje, odpor, gnus bi lahko rekel, zato je hitro dodal: »Vojna je totalna. Na naši in njihovi strani. Mislim, da je vaša dolžnost, ko ste se enkrat odločili, da tudi totalno izpolnujete, kar ste obljubili, čeprav bo včasih, priznam, neprijetno. Konkretno prevajali boste, ko bomo zasliševali naše ujetnike.« Mislim, da sem moral imeti popolnoma spačen obraz. Tauss se je na svojem naslanjaču nagnil daleč nazaj, ko sem rekel: »Gospod major, tega ne bom storil.« Vstal sem in šel. Pričakoval sem, da bodo takoj prihiteli za menoj in me aretirali. Nikogar ni bilo. Upočasnil sem korak, mimo straže sem šel že popolnoma mirno. Kaj sedaj? Za domobransko kasarno v Gorici sem vedel. Tam sem se javil kot novi prostovoljec. Dežurni me je začel zasliševati, itd. itd., kar vstopi v sobo poročnik Langus. Srečanje je bilo prisrčno, saj sva bila stara znanca. Bil je poveljnik čete, takoj me je peljal v svojo pisarno, kjer sem mu do natančnosti povedal vso svojo zgodbo. »Ti si na pol siv, ker se nisi odjavil v Ljubljani. Tudi to bomo uredili,« je rekel. »Ne boš tukaj v kasarni. Imamo močan prosvetni vod, ki je sicer formalno priključen naši četi, toda pokriva vso Primorsko. Vodi ga prof. Rakovec, sicer boš pa večino fantov poznal.« Snidenje s prof. Rakovcem je bilo prisrčno, takoj sem bil v družbi samih znanih obrazov: Rado Lenček, Drago Petkovšek, Zorko Harej, Slavko Komac, Skrt, Drole, Koren, Jazbec in še in še, mnogi so mi izginili iz spomina; prijetna mešanica Kranjcev in Primorcev, vsi pa idealisti, zagnani, z

jasnimi cilji. Ker je to bilo pač drugačno okolje kot v Ljubljanski pokrajini, je bilo mogoče manj poudarka na ideološko politični ravni, pa več na narodnostni. Primorci so še vedno živeli v navdušenju osvoboditve izpod Italijanov in smo jih morali stalno prepričevati, da je to naše sodelovanje z Nemci nekaj začasnega, nekaj površinskega in bo trajalo le kratek čas, do nemškega poraza.

Naše delo je bilo nadvse pestro. Ni bilo nedelje, da bi ne prirejali prosvetnih prireditev po kraških vaseh in po Goriških Brdih. Odhajali smo v skupinah, po možnosti v zadnjem trenutku (da smo zmedli terence in niso imeli časa obvestiti močnejših partizanskih enot ali pa oddelkov VOŠa), nastopali smo zvečer v prosvetnih domovih ali na skednjih, kjer se je pač dalo, v nedeljo pa po glavni maši na trgu pred cerkvijo. Mene so določili v glavnem za govornika, višek vsakega obiska so bili pa gotovo kratki prizori, ki jih je Drago Petkovšek kar stresal iz rokava. Levji delež so nosili pač dekleta in fantje Primorci, ki so se v narečjih norčevali iz partizanov, zlasti iz kakega krajevnega veljaka. Zorko Harej je hitro zbral skupino pevcev, tako da smo marsikje naše prosvetne nastope lahko popestrili s pevsкими točkami. Enkrat bi lahko eni skupini (vsaj kolikor se spomnim) tak nastop spodletel. Neke poletne nedelje smo se odpravili v Srpenco na Bovškem: takratni kaplan v Gorici Mirko Mazora, Marija Velikonja, ki je bila tudi na propagandi in jaz. Mazora naj bi maševal, po maši naj bi govorila najprej Velikonjeva, nato pa jaz. Že med mašo sem opazil neko čudno vrvenje med verniki, takoj po maši pa je stopil do Mazore krajevni ključar in mu šepnil, da smo v nevarnosti, ker se nam bliža večja skupina partizanov. V naslednjem trenutku smo bili že na tovarnjaku in jo vdrli na vrat in na nos na postojanko v Bovec. K sreči partizani niso imeli postavljenih zased, le od daleč so streljali za nami, seveda brez uspeha.

Veliko smo se ukvarjali s tiskom. Poleg Goriškega lista, ki je bilo glasilo vseh demokratičnih Slovencev na Goriškem in Tržaškem ter ga je vzorno urejeval dr. Milan Komar, je propaganda skupina slovenskega domobranstva na Goriškem izdajala še Tolminski glas, spočetka v ciklostilni tehniki, pozneje tiskanega. Dosegel je visoko naklado, mislim da nekaj tisoč izvodov dvotredensko. Urejal ga je Koren, včasih nekoliko neresno. Ko mu je naklada začela upadati, je hitro skonstruiral kak škandal s kako mlado terenko (po možnosti poročeno), ki naj bi se večer za večerom plazila ob rami kakšnega nem-

škega oficirja iz hiš dvomljive morale kje na Tolminskem. Seveda je naklada takoj strmo poskočila. Šal je bilo konec, ko je major Tauss nekega dne osebno poklical Korena v svojo pisarno in ga soočil z oškodovanko, na kar se je seveda moral v časopisu javno opravičiti in Tauss mu je vzel uredništvo časopisa. Kdo ga je vodil naprej, se ne spominjam. Proti koncu vojne, tja januarja ali februarja, smo pričeli izdajati še listič Vipavec (bil je res listič), ki sem ga urejal jaz. Bilo je veliko dela z njim, napisati sem ga moral sam (škarij in druge ropotije še nismo poznali), še hujše je pa bilo, da sem moral organizirati patroljo, ki je tisto noč, ko je bil v tisku v tiskarni Lukežič, morala biti celo noč tam in jo tudi stražiti. Ko bi partizani vedeli, da včasih le dva kinkata celo noč s puško pripravljeno na strel, bi jo gotovo že v prvih dneh razstrelili. Žal je bila doba izdajanja zelo kratka, nato je bilo vojne konec. Ko sem bil zaprt in so partizani zvedeli, kdo sem, ni bilo ne konca ne kraja norčevanja. Na primer obvezno vprašanje pri zasliševanju: »Kateri časopis izhaja najdlje časa v Evropi?« Pravilni odgovor je bil: »Vipavec, saj ga je ustanovil sam Janez Svetokriški.« Če nisi pravilno odgovoril, so te zasuli z batinami. Tako je prišel sv. Miklavž 1944. Že v začetku leta se je porodila Maksu Komacu (našemu odličnemu sodelavcu) misel, da bi priredili v središču Gorice res nekaj vse ljudskega, ki bi skušalo vrniti Gorici spet njeno slovensko podobo, istočasno pa bi imelo protipartizanski naboj.

Rečeno, storjeno. Ideja je padla, nekdo je predlagal Grzinčičevo spevoigro Miklavž prihaja. Bila naj bi prav na Miklavžev večer 5. decembra, v centralnem goriškem kulturnem domu, Teatro Verdi v slovenščini. Strahotno! Italijani bodo ponoreli. Še sedaj se spominjam s kakšno tremo smo nastopili. Igral sem čevljarčka Krišpina, popolni igralski in pevski amater, tako kot večina ostalih igralcev, skratka, igral je ves prosvetni oddelek. Prišla je vsa goriška kulturna smetana, vsi ki so se do tedaj skrivali, vsi ki so nas tiho spremljali, javno se pa nastopiti niso upali. Tisti večer je bil slovenski praznik sredi Gorice med partizansko rdečo naplavino in fašističnimi MASovci (fašistična milica). Po dvajsetih letih spet slovenska zastava brez rdeče zvezde, slovenska narodna pesem po ulicah, ljudje, ki se nikoli niso videli, so se objemali med seboj. Praznik! Žal le tisti večer 5. decembra 1944. Drugo jutro se je začelo najbolj krvavo preganjanje na Goriškem. Ustvariti je bilo treba nov teror, z obeh strani: v Šempetru pri Gorici so takoj naslednji dan VOŠovci

pobili štiri naše zavedne ljudi, MASovci so pa vdrli v Vrtojbo in požgali dve kmetiji.

Toda kljub vsemu je šla vojna neizbežno h koncu, partizani so zapuščali Gorico in odhajali na Trnovsko planoto, MASovci pa so kopneli kot pomladanski sneg. Končno smo tam marca, aprila 1945 ostali v Gorici le domobranci.

Seveda bi ta popis takratnih razmer ostal nepopoln, če se ne bi vsaj mimogrede dotaknil porajajočega se slovenskega šolstva na Goriškem in Tržaškem. Žal je bila domobranska enota (vsaj naša) toliko oddaljena od tega dogajanja, da smo o stvari vedeli bolj malo. Srečavali smo se z ravnateljem Lovrenčičem, profesorjem Geržiničem, z dr. Brumnom in gospo in drugimi, dobivali smo se pri skupnih kosilih, toda nič več. Zame se je položaj v prvih mesecih 1945 poslabšal. Nemci so, kot bi vedeli, da se bliža konec, stalno prirejali hajke po Krasu, Trnovskem gozdu, Brdih, celo v Furlanijo so zahajali, čeprav to ni bila cona njihovega oddelka, jaz sem jih pa kot tolmač moral spremljati. Ko smo odhajali v »Einsatze« - pohode, je bilo to navadno sredi noči, tako da smo prišli v jutranjih urah do vasi in jo obkolili. Moja naloga je bila, da sem bil stalno ob poveljniku skupine. Ne da bi se hvalil, moram resnici na ljubo priznati, da sem rešil kar nekaj človeških življenj, pa tudi nekaj gospodarskih poslopij. Partizani so imeli proti koncu že zelo prefinjene metode. Sami skoraj niso več likvidirali nasprotnikov. Če je bilo v vasi kaj ljudi, ki jim niso bili po volji, so tja poslali svoje kurirje, istočasno pa po zvezah obvestili Nemce. Nemci so seveda kurirje polovili in pri njih, kot je bilo v načrtu, dobili kopico seznamov ljudi, namišljenih partizanskih sodelavcev. Reakcija nemškega poveljnika je bila takojšnja: pobiti – požgati! Tu se je pričel moj krvavi pot. Prepričati je bilo treba poveljnika, kakšna umazana igra je to. Če bi ti ljudje bili res partizani, ne bi čakali Nemcev doma. Če se je dalo in če je hotel, sem prosil za pomoč domačega župnika. In tako so se začela dolgotrajna pogajanja, ki so bila včasih uspešna, včasih tudi ne. Skoraj nikoli pa ni bilo mogoče prepričati, da ne bi iz vasi izginil kak prašič in skoraj vse kokoši.

Spominjam se, da so me sredi marca 1945 nujno poklicali v Šturje pri Vipavi. Tam so Nemci zajeli skupino skrivačev pa tudi nekaj partizanov in celo nekega partizanskega zdravnika in bolničarko. Ko me je zdravnik, partizan zagledal, je skočil do mene in s sklenjenimi rokami prosil: »Če je še kaj slovenske krvi v tebi, reši nas!« Za skrivače je bilo lahko, saj niso bili

oboroženi, težje je bilo z zdravnikom in bolničarko, ki je imela nemški »šmajser« (brzostrelko) okrog vratu. Toda nemški poveljnik je bil dobrodušni Berlinčan in je bil že kar za to, da ju izpustimo. Javiti bi ju bilo treba le še SD-u (Sicherheitsdienst) v Gorici. Ker je glavnina vojske že odšla, smo ostali brez vozil v Šturjah. Poveljnik se je odpeljal v svojem avtu, jaz pa sem z nekaj vojaki in ujetniki ostal. Ni mi ostalo drugega, peš jih je bilo treba spremljati v Gorico. Med potjo sem se z zdravnikom spustil v pogovor. Čeprav se je začetka skliceval na slovensko kri, je pozneje te krvi pokazal kaj malo. Takega sovraštva do Cerkve, do vsega kar ni komunističnega, do vsega kar je nam sveto, še nisem doživel. Ko smo prišli v Gorico, je bil moj sklep že trden: ta ne sme na svobodo. Na policiji, kjer smo jih predali, sem jasno povedal: »Ničesar niso krivi, razen zdravnika, za katerega sem prepričan, da bo že jutri v gozdu, če ga izpustimo. Kaj narediti z njim veste vi.«

Goriški terenci so vse bolj dvigali glave. Začeli so z močno protiofenzivo. Spominjam se, da sem nekako sredi marca naletel v Gorici na zmernega terenca (pravili smo jim sredinci), ni bil zadrt, toda našo stvar je že v začetku smatral za izgubljeno. Začudil sem se, ko sem opazil, da se me skuša izogniti. Zato sem samo s prstom pokazal na enega naših protikomunističnih plakatov (Petkovškovih), ravno takrat pa so zatulile zapoznele sirene – protiletalski alarm, on mi je pa z prstom pokazal navzgor – letala. V resnici so bili ti napadi vedno pogostejši, dnevni, nočni, obramba pa vedno šibkejša. Končno se jim je posrečilo razbiti železniško postajo, naslednji cilj je bil Solkanski most, kjer pa se je zataknilo. Ni šlo in ni šlo.

V aprilu se je v domobranske posadke, zlasti velike kot Tolmin, Ajdovščina, Vipava in Razdrto, naselil nemir. Dobivali smo poročila, da fantje mestoma ne ubogajo več starešin, posadke so se krčile (domobranci so ponoči izginjali). V zadnjih naporih se je vsa naša propaganda pognala na teren s ponesrečenim sloganom: Angleži bodo prvi v Trstu, naši imajo z njimi sijajne zveze! Kako je bilo tako govorjenje neučinkovito, sem spoznal predzadnjo nedeljo aprila 1945, ko sva s kolegom govorila na trgu v Vipavi po sv. maši. Prvič, trg je bil v nasprotju s prejšnjimi prilikami skoraj prazen, po najinih govorih pa so se iz ozadja zaslišali klici: lažnivci, fašisti, živela svobodna Jugoslavija! Pogledal sem tovariša in rekel: »Pojdiva, tu v resnici nimava kaj iskati.«

V Gorici je vladala panika. Še isti dan, mislim, da je bilo to 27. aprila 1945 sem se srečal z nekaterimi člani Propagandnega odseka Slovenskih straž na Primorskem (domobrancev), nekaj se jih je razpršilo, nekaj pa je bilo že skritih v podstrešju cerkve sv. Ignacija na Travniku v Gorici. Tudi jaz sem se odločil, da se jim bom pridružil. Okleval sem do zadnjega. Z naivno miselnostjo, Angleži bodo sigurno zasedli Trst in tudi Primorje, mi jim bomo potrebni, sva s prijateljem še vedno postopala po Travniku, po via Roma, skratka po središču Gorice in gledala, kako so se valile mimo kozaške enote, četniki vseh mogočih poveljnikov, pa tudi čete Slovenskih straž na Primorskem so že prekoračile še edino uporaben most čez Sočo. »Hitimo, IV. partizanska armada prihaja!«

Tako sem se tudi jaz znašel prve dni maja med odsluženimi spovednicami, starimi slikami, polomljenimi klopmi, v skupini kakih desetih prijateljev, kot že rečeno, na podstrešju sv. Ignacija. Prišli so Novozelandci, prišli partizani, sprva v manjših skupinah, kmalu pa jih je bila vsa Gorica polna. Ponoči ni bilo več miru. Tovornjaki in tovornjaki so odvažali ljudi, v glavnem Italijane, preiskave in spret preiskave, OZNA je večkrat prešetala župnišče, pa nas k sreči ni našla. Vendar sva se z Rudijem Drnovškom odločila in v noči na 9. maj 1945. skušala preplavati Sočo. Ni nama uspelo. 10. maja 1945 me je OZNA vklenjenega vozila skozi Gorico. Ta dan se začelja moja trimesečna kalvarija, o kateri sem že pisal. 15. avgusta 1945, na sam praznik Marije Vnebovzete, moje Velike Zavetnice, sem pri Opčinah spet stopil na svobodno Tržaško ozemlje.

ZORKO SIMČIČ

ČLOVEK, KI NI ŽIVEL, AMPAK, KI JE SAMO UMRL V TUJINI

*Meditacija Zorka Simčiča ob postavitvi
spominske plošče Mirku Kunčiču (1899 Lesce – 1984 Buenos
Aires) na pesnikovi rojstni hiši v Lescah, 29. junija 2005.*

Spoštovani!

Kot najbrž enega redkih, ki je že kot otrok imel stik s pesnikom in pisateljem Mirkom Kunčičem, stik pa tudi kot mladenič in pozneje tudi kot emigrant, so me zaprosili, da na dan, ko našemu slavljencu postavljamo spominsko ploščo, obudim nekaj svojih spominov na tega velikega Leščana.

Vse od najzgodnejših let, živel sem v Mariboru, smo na posebni strani dnevnika Slovenec vsako nedeljo prebirali kotiček za otroke. Kot pet, šestletni otrok sem se seveda najprej ustavljal ob otroških risbah in skrivalnicah, a že kmalu začel prebirati tudi pisemca, ki so jih otroci pošiljali Kotičkovemu stričku, še raje pa prispevke mladih nadebudnih bodočih pesnikov in pisateljev, ki so mu svoje drobne umetnine pošiljali v objavo. Že komaj leto pozneje sem zvedel od kaplana Josipa Meška, nečaka pisatelja Franca Ksaverja Meška, da je Kotičkov striček... Mirko Kunčič. Torej tisti Kunčič, čigar vesele pesmice in zgodbe sem že prebiral! Ne vem, ali sem tedaj slišal Triglavske pravljice, sem pa že poznal Najdenčka Jokca pa Ptička z dvema kljunčkoma pa Krojačka – veseljačka – vsekakor je to bil zame gospod pesnik in pisatelj, umetnik, do katerega čutiš strahospoštovanje... Toda strah gor, strah dol, nekoč – bil sem v prvi gimnaziji, danes bi dejali: končal sem prva štiri leta osemletke – sem se ojunal in napisal kakšnih petnajst vrstic dolgo zgodbico. Seveda je nisem podpisal s pravim imenom, ampak s psevdonomom, in jo oddal na pošto, seveda: ne da bi za to vedela ata ali mama, kaj šele starejša brata... In potem – čakal. Mine teden, pride nedelja – v časopisu nič. »Dobro, dobro,« sem se tolažil. »Iz Maribora do Ljubljane je daleč, gotovo pisemce še ni prispelo do tja...« Mine drugi teden. - . Trepetajoč

preletavam otroško stran – nič. »Oh, morda je striček tokrat prejel preveč pisem, pa mojega še ni utegnil vzeti v roke...« Potem pa... prvi črv dvoma... »Ja... je pa seveda tudi možno, da... » Vsak dvom teži, prvi dvomi otroka v samega sebe še posebej... Toda... tretji teden odprem časopis in... zagledam svojo umetnino. Najbrž je samo materi ob rojstvu prvega otroka tako: srce bi najraje pobegnilo iz prsi. Samo zamižal sem in v mislih strička objel.

Mine deset let... Smo v letu 1942. Vojna. Okupacija. Kot begunec iz Maribora živim v Ljubljani. Tine Debeljak, velik Kunčičev prijatelj, mi pove, da živi Kunčič nekje na Dolenjskem, a čez nekaj časa je prišel v Ljubljano, kjer je bil potem do konca vojne častnikarski referent na mestni občini. Ko sem ga srečal, se mi je zdelo čudno: bil je prav tak, kakršnega sem si vedno predstavljal: droben, zamišljen, z visoko učeno plešo in z okroglimi naočniki. Pridejo leta 1943, 1944, hudi časi, revolucija, in takrat sem bil osebni tajnik pisatelja Narteja Velikonje, šefa Zimske pomoči, organizacije, ki je skrbel za pomoč beguncem iz Štajerske, rojakom, ki so prebežali pred nemško okupacijo. Pa tudi v Ljubljani sami življenje ni bilo lahko. Plača Mirka Kunčiča, uradnika pri občini, bi zadoščala komaj za enega, ne pa za družino s tremi otroki. Tu mi spomin obledi: ne vem, ali je Kunčičeva soproga, gospa Tilka, prihajala na obisk k Velikonji ali pa sem tudi v tem primeru, kakor večkrat po Velikonjevem naročilu, jaz kdaj komu nesel kuverto.

Da za hip preskočim v času: z gospo Tilko sva se ponovno srečala šele spet po kakšnih desetih letih, a to je bilo že onstran morja, v Buenos Airesu. Vedno ko me je videla, se je zahvaljevala ob spominu na tiste hude čase, čeprav sem jaz bil pač samo uradnik, ki je ubogal šefa.

Pa da se vrnem v Ljubljano in v leto 1944. Vedno novih idej polni Velikonja je za bibliofilsko tombolo, ki naj bi prinesla dodatne fonde Zimski pomoči, želel izdati poleg drugih knjig tudi *Zbornik Zimske pomoči 1944*. Zbornik je bil odgovor na kulturni molk, ki ga je zahtevalo vodstvo OF, predstavljal pa naj bi, kakor je bilo zapisano v uvodu, »nam in našim zanamcem dokument in zgovorno pričevanje o tem, kako so slovenski pesniki, pisatelji in znanstveniki v viharjih časih druge svetovne vojne reševali sveto in neizpodbitno pravico do ustvarjalnega dela«. Glavni urednik Zbornika je bil Debeljak, ostali

uredniki pa poleg Velikonje še Božidar Borko, kulturni urednik dnevnika Jutro, in pa jaz – pač kot mlad agilen literat. Pri zajetni, čez 600 strani obsegajoči knjigi, danes lahko rečemo »zgodovinski knjigi«, je sodelovalo sto sedem izbranih književnikov, umetnikov in znanstvenikov, med njimi seveda tudi Mirko Kunčič. Pod naslovom *Dežela pravljic* je objavil tri pesmi, posvečeni svoji ljubljani Gorenjski. Prva kitica pesmi je pela planinam, samotnim hostam in skrivnostim jas – pesnikovi pravljичni deželi. Toda v tej poeziji že ni več otroške vedrine, igrivosti... Šele leta kasneje, ko sem te pesmi spet prebiral, sem opazil, da je Kunčič že takrat, čeprav živeč še v domovini, v Ljubljani, čutil domotožje po svoji Gorenjski, kakor da tisoče kilometrov oddaljeni.

Zadnja pesem v tem ciklu je pela o vasici v bregu: *Čar starodavnosti iz bajk in pravljic tvojih diha, zdaj sama si kot deklica okamenela, tiha.*

In pesnik, živeč sredi vojne vihre in daleč od svojega pravljичnega sveta se sprašuje?

*Še svetega Klemena zvon / pozvanja v mesečini?
 Še slap Peričnik, zmajev rep, / opleta po pečini?
 Še v Radovni se zbirajo / škrlatnordeče zarje?
 Še v sivih stenah Zlatorog / triglavske rože varuje?
 Še Sava vrbam žalostnim / iz struge razrvane
 spomine burne šepeta? / O naše skrite rane!...*

Samo mislimo si lahko, kako je moralo biti pesniku sredi zamagljenih Ljubljane, sredi surovega časa in s krvjo oskrunjenih mestnih ulic, da je iz njega zapelo:

*Planine v soncu, vzpon vrhov, prepadov črnih žrela,
 voda podtalnih tajni šum – o moja pravljичna dežela!*

Zakaj sem se ustavil malce dlje prav ob teh verzih? Ker je ravno zaradi njih lahko razumljivo Kunčičevo ustvarjanje v tujini. Če je že v Sloveniji, in to takrat, ko je Ljubljana vendar še imela povsem slovenski obraz in dušo, čutil domotožje po svojih krajih – kaj je moral čutiti, ko se je znašel v italijanskih begunskih taboriščih! In vendar mu je še vedno zapel vesel verz, takrat se je rodila tudi pesem o *Čudežni ptički*, tista, ki poje o nesmrtnosti slovenske besede, tisočkrat deklamirana po

taboriščih in pozneje slovenskih šolah v tujini, in ki jo še danes množica zdaj že odraslih mož in žena, dedkov in babic zna na pamet. Vendar pa je bil ta italijanski svet še vedno del evropskega sveta, še huje je moralo biti občutljivi pesniški duši, ko se je po dolgem potovanju čez morje izkrcal sredi cementnega Babilona z ženo in s tremi otročiči – najstarejšemu je bilo 6 let... - ko se je znašel sredi tujega deset milijonskega mesta, obdanega z neskončno ravnino, s pampo, ki se izgublja v nedogled. Pesniška duša, zdaj nenadoma delavec na polju, *peon*, tako rekoč hlapec, ob njem otroci... zvesta mu družica (ki bo odslej podpirala več kot samo tri ogle hiše... in ki mu bo rodila še tri otroke...). Samo tako lahko razumemo človeka, čigar najlepše v begunstvu porojene pesmi naravnost izhlapevajo domotožje, hrepenenje po daljni domovini. Od tod – kot so pravili – tolikokrat pesnikova melanholija, kdaj tudi zagrenjenost, razumljiva zagrenjenost. Od tod dejstvo, da je sicer še naprej ustvarjal igrive pesmi za otroke ali pisal bajeslovne zgodbe kot tisto o *Gorjančevem Pavleku*, ki prinaša sicer tudi kakšno hudomušnost, ki pa vendar ne more zakriti ustvarjalčeve otožnosti.

Kunčič sicer ni živel sredi najbolj hrupnega dela Buenos Airesa, pa vendar v kraju, ki je bil povsem drugačen od sveta, ki ga je nosil v srcu. Zadnja leta pred upokojitvijo je preživel kot vratar v tekstilni tovarni, kjer je bilo uslužbenih še precej drugih naših rojakov. Hodil je po ulicah Velikega Buenos Airesa, po Morónu, Castelarju, njegova misel se je pletla okrog življenja pod tujimi zvezdami, toda njegovo srce je bilo tu, tukaj med svojimi ljudmi, tukaj med njegovimi hribi in gorami.

Kar je bil v preteklih desetletjih za otroke v domovini Župančič s svojim Cicibanom, to je bil za otroke v emigraciji Kunčič. Seveda pa v pesmih našega slavljence ni moglo biti vedno župančičevske vedrine, humorja – udarec usode je bil prehud. In vendar, koliko ljubezni vzbujajočih verzov je, ko pesnik – recimo kot dedek – pripoveduje svoji najmlajši, kako je »pri nas doma!«, ko bi deklica, če bi poznala svojo očetnjavo, ob pogledu nanjo »kar strmela, to drago rodno zemljico bi na srce prižela!« In sredi igre sprašuje otročiča, ki ga ujčka na kolenih, kam pa, kam, danes na konjičku. »Tja čez morje, tja čez plan v našo vas na gričku. Tam je domek, tvoj in moj, tam si se rodila, tam je prve pesmice mati te učila.« In tako potuje otrok vsaj v domišljiji z dedkom po deželi pod Triglavom, » na otoček

v jezeru tudi ne pozabi. Milo, milo klenka zvon in domov nas vabi.« Pa še na Brezje pojmeta, »k Materi premili. Skleni prste, prosi jo, naj se nas usmili. – Dalje, dalje, hop konjič, tja v Ljubljano belo. Hej, kako bi v njej srce spet se nam ogrelo!« Toda... »Videla, Polončica, vso si domovino. Kam pa na konjičku zdaj? Ah, nazaj v tujino.« Še bolj polni resignacije so verzi o dedu, ki se poslavlja od življenja: »Pod rodno streho lastovka se vsako leto vrne, a mene tuja zemljica za vekomaj zagrne. Ne bo nad grobom milo pel mi zvon domače fare, ne bodo pošumevale žalujke vrbe stare.« Pa zaprosi, naj mu hčerkica mrtvemu naredi slovenski šopek za na grob, naj solzo si obriše, toda na križ nagrobni v tih spomin takole mu zapiše: »Tu sredi pampe žalostne naš dedek dotrpel je, do zadnjega, do zadnjega po domu hrepenel je...«

In še en spomin nanj – na dan, ko smo pesnika kropili, ko smo ga pokopali. Kadar v tujini umre starejši človek, ga pridejo kropit njegovi otroci, sorodniki, pa njegovi prijatelji, tudi oni že starci. Tudi kakšni pokojnikovi vnučki. V glavnem je to slovo starih ljudi od umrlih starih. Toda ko si prišel kropit Mirka Kunčiča, si moral čakati, da si se lahko približal krsti: desetine otrok, v teku dneva stotine mladih in najmlajših se je prihajalo zadnjič poslovit od svojega pesnika. Matere z otroki, učiteljice s skupinami osnovnošolskih otrok... Mrtvi stari pesnik sredi začenjajočega se življenja...

Marsikaj od Kunčičeve poezije in proze je bilo v zadnjih letih ponatisnjeno tako v matici kakor v zamejstvu in kot umetnik že dobiva zasluženno mesto v literarni zgodovini slovenske besedne umečnosti, pa vendar bo ostal za vedno tudi kot simbol po domu hrepenečih izgnancev. Njegov literarni opus je vreden vedno novega študija, toda nič manj ni zgovorno njegovo pričevanje o usodi tisočev, ki so dom ljubili, a ga morali zapustiti. Premnogi – za vedno.

Predvsem ob Kunčičevi poeziji se kaže vprašati, kako zvenijo te pesmi, polne domotožja, otrokom v domovini. V času, ko si mnogi v Sloveniji – kakor kdaj beremo – samo želijo oditi v svet... in ko se baje mnogi počutijo bolj doma v tujini kakor pa v domovini – kaj se je v teh šestdesetih letih zgodilo z nami? Naša domovina ni samo posejana z mrličmi – ali ni bilo ubito, zamorjeno še nekaj drugega? Če bo kdaj prišel trenutek, da v deželi pod Triglavom živeči otrok ne bo razumel te v tujini porojene bolečine slovenskega pesnika – bojmo se tistega dne!

Pa še ob nečem, na kar nas opozarjajo misleci, bi se kazalo zamisliti. Vsa človeška modrost – pa naj gre za zdravo pamet preprostega človeka ali za odkritja učenega filozofa – kaže, da je edina rešitev človeštva v tem, da človek ne beži od sebe, da gre vase, da se vrača k sebi. Svetega Avguština nauk »Ne hodi iz sebe! Vrne se vase! V notranjem človeku prebiva resnica«, se tako združuje z odkritji, da je vsa osnova realistične filozofije, tiste, ki resno išče prva počela in zadnje vzroke, zajeta pravzaprav v Odisejevem hrepenenju po domu, v njegovem vračanju izpred Troje domov, v domačo Itako, k svojim. K sebi.

Kunčič ni o tem razmišljal. A je to živel, takó na svoji poti doživljal unamunovski »tragični smisel življenja«. Zato, čeprav velja za marsikoga, ki je pred 60 leti moral v tujino in tam našel svoj grob, velja še prav posebej zanj, kar je bilo rečeno ob njegovi smrti: »On ni nikdar živel v tujini. On je samo umrl v tujini.«

Da bi se ga novi rodovi, mladi rodovi vedno spominjali, da bi se ob njegovi pesmi in njegovem žalostnem in vendar polnem življenju zamislili! – Hvala vam.

FRANCE PIBERNIK

POGLED POLITIČNE EMIGRACIJE NA EDVARDA KOCBEKA

Zapis, ki sem ga pripravil za tole priložnost, je zgolj kratka skica, ki naj s posameznimi primeri naniza nekatere najbolj občutljive točke, na katerih so se križala kopja slovenske politične emigracije nad Edvardom Kocbekom.

V uvodu je treba poudariti, da je bil odnos emigracija-Kocbek obremenjen s hipoteko že iz medvojnega oziroma celo predvojnega časa, usodno, dokončno pa s povojnimi poboji tisočev in hkrati z eksodusom desetstisočev.

Kocbek je leta 1939, po krizi Doma in sveta, ko je že izdajal revijo Dejanje, dr. Tinetu Debeljaku, ki je pozneje v emigraciji predstavljal središče literarne dejavnosti Slovenske kulturne akcije, pisal ostro pismo, v katerem mu je oponesel način prevzema uredništva Doma in sveta. (1) Odnos med njima se pozneje ni izboljševal, prej slabšal, med vojno pa sta itak stala na zelo oddaljenih bregovih.

Prva za slovensko kulturo negativna poteza, s katero je soglašal Kocbek, je bila sprejetje resolucije o kulturnem molku, ki v 5. točki pravi:

Te cilje bomo dosegli samo s pomočjo in pod vodstvom ZSSR. Načelo, da se z okupatorjem ne sodeluje, velja tudi na kulturnem polju.

Zato pozivamo vse slovenske pesnike in pisatelje, upodabljajoče umetnike in glasbenike, časnikarje, publiciste in znanstvenike, naj ne sodelujejo pri kulturnih prireditvah okupatorjev, naj ne bodo sotrudniki pri njihovih časopisih in revijah, naj ne poročajo o njihovih prireditvah, tudi ne o njihovem tisku, knjigah itd. (2)

Zapoved o kulturnem molku se je žal kmalu spremenila v sredstvo, s katerim je partijsko vodstvo že med vojno udarilo po vseh tistih, ki so kljub težavnim razmeram skušali vzdrževati slovensko besedo v javnosti, kar je bilo v Ljubljanski pokrajini

mogoče tako med italijansko kot med nemško okupacijo. Prave posledice pa so se pokazale v maju 1945: velik del med vojno dejavnih kulturnih delavcev je emigriral, del tistih, ki je ostal doma, se je znašel v zaporih, pisatelj Narte Velikonja je bil celo obsojen na smrt in ustreljen, veliko število pa jih je prišlo na seznam prepovedanih, med njimi tudi znana pisatelja Ivan Pregelj in Janez Jalen. V javnost ni smel pesnik Alojz Gradnik.

Potem ko je Kocbek na Rogu prevzel funkcije v vrhovih Oslobojilne fronte, se je odnos med obema pozicijama do kraja zaostril, o čemer zgovorno priča anonimni članek v Slovincu z naslovom *Zvodnik bila je knjiga in nje pisec*. Članek je izšel 26. oktobra 1944, na posebni četrtkovi kulturni strani, ki jo je urejal Tine Debeljak. Avtor je uvodoma navedel citat iz Tomaža (prav: A.) Poljanca-Borisa Ziherla: *Kulturno delo moramo vedno razumeti kot dodatek k moralno-političnemu in propagandnemu delu in ga podrežati njihovim potrebam*.

V nadaljevanju je člankar navedel imena slovenskih književnikov, ki so aktivno sodelovali v OF, jih delil na pristne kulturne boljševice in na tako imenovane tretjeskupinske, personalistične literate, med katere je na prvo mesto postavil Edvarda Kocbeka in ga označil z naslednjim:

Edvard Kocbek (pesniška zbirka *Zemlja*, članki in eseji v *Križu na gori, Besedi, Domu in svetu, Dejanju*); v literaturi učenec naturalista Gionoja, ideološko odvisen od nemškega mladinskega in francoskega personalističnega gibanja, filokomunist, in rušilec katoliške skupnosti, urednik *Dejanja*.

V hribih je od začetka komunistične revolucije. Razglasha se za zastopnika katoličanov v OF in pošilja katoličanom izven OF od časa do časa poslanice. Za komunizem si je pridobil toliko zasluženja, da je postal rdeči »prosvetni minister«.(3)

Tisto, kar je politična emigracija dodala v povojnih letih, ko je preverjala svoj dejanski položaj, je bila smrtna obsodba šestnajstih obtožencev na tako imenovanem Kočevskem procesu in sicer v tem smislu, da proti taki obsodbi ni protestiral in da tudi ni podprl nobene prošnje za pomilostitev, o čemer je pisal v Listini 12. oktobra 1943:

Sprva se mi je zdelo, da danes prvič odločamo o življenju in smrti in vendar me je takoj zatem preblisnilo spoznanje, da na sleherni seji odločamo o življenju in smrti in da ne moremo drugače, če hočemo spremeniti smer zgodovine. Nobeden izmed tovarišev ni bil

za to, da bi koga pomilostili, čeprav bi po mojem mnenju to imelo tudi politično korist, ne samo etičen pomen. Zato smo vse prošnje odklonili. (4)

Popolnoma drugače so komentirali kasnejše, zlasti povojne dogodke, toda napetost je ostajala skozi vso dobo klasičnega političnega emigrantstva oziroma zdomstva, se pravi, skozi vso dobo, ko so vodilne položaje v osrednjih zdomskih organizacijah v Argentini imeli v rokah idejni in kulturni prvaki, predvsem Ruda Jurčec, Miloš Stare, Tine Debeljak, Mirko Javornik, Ciril Žebot. Spričo težavnih ekonomskih problemov, ki so zdomce pestili v prvem desetletju eksodusa, se niso spuščali v spopade z idejnimi nasprotniki, bolj so skušali urediti svoje vrste in utrditi svoj materialni položaj, močno pa so skrbeli za ohranjanje slovenstva, za kulturno in prosvetno delo, pri čemer so imeli izjemne uspehe.

Slovenska politična emigracija je nedvomno živela v neodjenljivem spopadanju s komunističnim režimom v domovini. Prelistavanje njihovega tednika Svobodna Slovenija in člankov urednika dr. Miloša Štareteta nam more nazorno povzeti dolgoletno spopadanje z nespravljivim sovražnikom, pred katerim je ležalo tistih 12.000 pobitih na Rogu in drugod. Kocbek v zgodnjem času sploh ni bil neposreden predmet obravnav. V prvi številki tednika Svobodna Slovenija je glede njihovega programa bilo jasno zapisano:

Dolžni smo, da nadaljujemo delo, započeto že leta 1941, pa smo ga morali leta 1945 prekiniti v izgnanstvu. Nam slovenskim beguncem je argentinska republika dobrohotno dala zavetje. Ni bil to le izraz sočustvovanja do brezdomcev. Bilo je več! Argentina je zemlja svobode. Mi pa smo morali zapustiti svoje domove zaradi komunistične diktature ...

Vse poštene Slovence v Južni Ameriki pozivamo, da se pridružijo naši borbi proti vsakemu nasilju in da vsi sprejmejo naše geslo: »Borba za svobodo slovenskega naroda, borba za zmago resnice in pravice! (5)

Kocbek je v publicistiki omenjen samo izjemoma, ko je nanj padla kakšna pikra pripomba, denimo v Svobodni Sloveniji leta 1950 v notici *Edvard Kocbek in ljudska prosveta*:

Slavni »kristjan« Kocbek je v nekem razgovoru rekel, da »smo se povsod kolikor toliko razvili zadnja leta, le v ljudski prosveti smo ostali v zagati in v primitivnih, večkrat prav vulgarnih oblikah propa-

gandizma in utilitarizma, da sicer nimamo črkarskega analfabetizma, zato pa imamo hujšega, padli smo v posnemanje nižjih civilizacij». Neki Janko Liška se je ob teh ugotovitvah zelo razburil ter poziva v Poročevalcu tovariša Kocbeka, naj malo bolj natančno utemelji to svojo hudo obsodbo titovske ljudske prosvete. Doslej še nismo imeli prilike, da bi brali, kaj in kako Kocbek utemeljuje svojo hudo, a resnično zgodbo. Zdi se nam, da tudi ne bomo imeli te prilike. Vse kaže, da je Janko Liška komunist in zato bo Kocbek postal lepo pohleven in priden. (6)

Šele po letu 1952, ko je bila za Kocbekom gonja zaradi nove-listične zbirke Strah in pogum ter ko je bil odstranjen z vseh političnih funkcij, se je odnos emigracije vsaj začasno spremenil. Ker je Kocbeka doletela prepoved objavljanja, se je znašel na isti ravni z avtorji, ki so živeli in ustvarjali v zdomstvu. Zgodilo se je celo nekaj presenetljivega, namreč, da je emigrant-ska leposlovna revija Meddobje, ki sta jo urejala Zorko Simčič in Ruda Jurčec, v prvi dvojni številki leta 1959 natisnila devet pesmi, kar je bila sploh prva objava Kocbekovih pesmi po demisiji leta 1952. Pesmi je posredoval po predvajanju v tržaškem radiu prof. Alojz Rebula, v Meddobju pa jih je, skrivaje vir rokopisa, na kratko komentiral pesnik Rafko Vodeb. Vodeb, ki je bil nekaj let evropski sourednik Meddobja, je bil ves čas svojega sodelovanja v tesnih stikih s Simčičem – med leti 1954 in 1960 sta si izmenjala okoli sto dvajset pisem – in pokrival zastopstvo za celotno evropsko kulturno emigracijo.

Decembra 1958 je Vodeb poslal Simčiču Kocbekove pesmi, dodal pa tudi nekaj spremnih besed, ki jih je končal z mislijo, da je »prepričan, da bi bil kulturni greh, če pesmi ne bi prišle med narod, katerega last so že, in ker verjetno še dolgo ne bodo izšle v knjigi, jih objavlja tukaj, v upanju, da jih je tržaški zapisovalec verno posnel, da sem jih prav razdelil v verze in jim prav postavil ločila in da Kocbeku ne bo treba proti tej objavi 'prostovoljno' protestirati.«

Po dogovoru - izmenjavi pisem – sta urednika tem besedam dodala še stavek: »K objavi so me nagnili zgolj estetski in narodni razlogi, v Kocbeku gledam pesnika in narodnjaka, ki mora že sedem let molčati – ne pa politika in ideologa.«

Kljub temu »pojasnilu« je objava med nekaterimi bralci v emigraciji – številnim so partizani pobili svoje – naletela na oporekanje, nasprotovanje. V emigraciji so se že takrat zavedali tega, čemur danes pravimo »Kocbekova duhovna krivda« za povojne poboje,

pa tudi že prej za razne likvidacije (Lambert Ehrlich ipd.), ki jih je v imenu neke »kolektivne blaginje« odobral.*

Brez sleherne ostrine je o Kocbeku v Meddobju leta 1963 pisal Ruda Jurčec. Kocbekov mladostni prijatelj. Zapis je nastal v času, ko je Kocbek že mogel objavljati v Sodobnosti, ne le pesmi, ampak tudi eseje. Jurčec v razmišljanju z naslovom *Boj z mlini na veter ali od Sodobnosti do Sodobnosti*, omenja tudi Kocbekov položaj in njegove prve objave:

Edvard Kocbek po izidu knjige *Strah in pogum dolga leta* ni mogel objavljati ničesar pod svojim imenom... Ko pa je v letu 1958 Vidmar prvič omenjal, da je prišel čas, ko bi mogel v Naši sodobnosti objavljati svoje pesmi tudi Edvard Kocbek, je naletel na ostro zavrnitev iz vrst partije. Vendar so Kocbeku leta 1958 dovolili, da je smel v Pariz - v Novi poti je izšel njegov Pariški dnevnik, ki ga nekateri imajo za najboljšo slovensko prozo naših časov. V Pariz je smel, ko pa je prosil za dovoljenje za obisk Trsta, je Boris Kraigher prošnjo odločno zavrnil. Toda Naša sodobnost je v letu 1962 začela objavljati prve prispevke Edvarda Kocbeka...

Poleg pesmi objavlja Kocbek zelo živahen, enovit, že drugi esej o »problematičnem Ernstu Blochu«, vzhodnonemškem filozofu marksistične smeri. Bloch namreč skuša najti sodobni marksistični filozofiji pravičnejše temelje; pri tem se opira zlasti na nekatera dela Karla Marxa iz njegovih mlajših let, ki jih niti v Moskvi niti drugod še niso smeli objavljati ali citirati. Kocbek odgovarja sedaj polemičnim mislim Franca Zdravca, ki je Kocbekove trditve v prvem eseju napadel v reviji *Problemi*. Po Zdravčevem mnenju Bloch Kocbeku ugaja »kot mislec optimizma brez iluzij«...

Ob tej misli pojasnjuje Kocbek svoje naziranje o krščanskem socializmu in marksizmu in pravi: »Povem naj le, da si krščanski socia-

* Ko je Kocbek zvedel za objavo v Meddobju, se je najprej razburil (*Dnevnik*, 22. aprila 1960), ker bi mu zadeva lahko dodatno škodovala, potem pa je (*Dnevnik*, maja 1960) kljub raznim pomislekom izrazil navdušenje: »Vseeno, drago mi je, da zveni vsa številka tako najširše plemenito in slovensko čisto in človeško odkupljivo ter zvesto. Ves večer se ne vem kam dati od razpoložljivosti. Še med kvartanjem sem govoril o tem in glasno prebiral pasuse iz Jurčeca, najbolj pa sem se razveselil ob Simčičevih Zapiskih neznanega pisatelja.. Prijelo me je tako burno navdušenje, da bi ga objel. Nova pot in Meddobje sta najboljši slovenski reviji.«

listi ali socialistični kristjani niso nikdar prizadevali spraviti oba nezdržljiva sistema, pač pa skušajo vzpostaviti odprte bivanjske odnose med kristjani in marksisti; krščanski socialisti so doslej doživljali celo nasproten očitek, da so razlike poglobljali ali da se niso hoteli udeleževati nemogočih duhovnih kompromisov.« (8)

Nepopustljiv pa je bil anonimni avtor, ki je v Glasu SKA leta 1963 komentiral Kocbekov esej *Misli o jeziku*, objavljenem tisto leto v *Sodobnosti*, saj je zapis sklenil:

Ihta Kocbekovega pisanja je dokaz, da hoče povedati več, kot pa v duši veruje ali sluti. Njegove izjave so kakor opravičilo nekoga, ki ve, da je nekje kriv in se hoče zavarovati pred sodniki, pred nevidnim očesom policije, pred skritim mikrofonom, ki je že zapičen v njegov tilnik...

Neofit, konvertit, ki skuša biti bolj koristen, učen, vladarski, kot pa so veliki pontifi marksizma. Groza, ki doni iz strani tako lepega jezika, je dejansko strašna po svoji tragičnosti. Tragika poeta, ki se ne more iztrgati iz verig politike. (9)

Zorko Simčič, ki je bil občudovalec Kocbekove poezije in je zato leta 1959 pristal na objavo njegovih pesmi v *Meddobju*, pa je, kar ni nič presenetljivega, nekaj pozneje objavil v enem izmed svojih *Pripisov k dnevom* izrazil svoj dvom ob misli na Kocbeka, namreč, da si »ne bi upal podpisati trditve, da so krvavi dogodki naše revolucije bili duhovne vaje našega naroda, ki naj bi prinesle osveščanje ljudi in očiščenje, kajti kakor je res, da je Bog v zgodovini človeštva tudi zločine uporabil za svoje cilje, ne verjamem, da bi za svoje cilje kdaj uporabil tiho ali celo glasno opravičevanje zločinov«. (10)

V splošnem smemo reči, da emigracija do Kocbeka ni gojila kakšnega posebnega zanimanja, še največ so ga omenjali na literarni ravni, medtem ko kakšnih neposrednih spopadov glede Kocbekove odgovornosti zaradi dogodkov med vojno in po njej niso načenjali. Vse pa se je spremenilo leta 1975 po objavi tržaške brošure *Edvard Kocbek – pričevalec našega časa*, ko je Kocbek postal predmet široke obravnave, večinoma zelo umirjene, izjemoma pa tudi zelo ostre.

Ta nepričakovan obrat je bil po vsem videzu tudi posledica notranje diferenciacije v Slovenski kulturni akciji leta 1968, ko je zmerna smer uveljavila namen, da se reši neposrednega protikomunističnega spopadanja, kar naj bi omogočilo prijaznejše stike z domovino. Radikalna skupina z Jurčecem na čelu se je odcepila in začela izdajati svoje glasilo *Sij slovenske svo-*

bode. Jurčec je že pred tem zavrnil objavo Vodebovega pogovora z dr. Vladimirom Truhlarjem *Razgovor pod Kvirinalom*, ker se je spogledoval z matico. Vsaj v določeni meri je ostrino v obnovljenem obravnavanju Kocbekovega primera mogoče pripisati tej okoliščini, res pa je, da se je ostrina najbolj ostrila ob problemu povojnih pobojev tisočev domobrancev, kar je zadevalo večinski del slovenske emigracije.

Uredništvu mesečnika Glas SKA je treba priznati, da je reagiralo zelo korektno in v prvi vrsti želelo zdomce objektivno obvestiti o tržaški brošuri. Zato so v treh nadaljevanjih ponatisnili večino Pahorjevega pogovora s Kocbekom. Da je šlo res za dobronamernost, nam izpričuje spremno besedilo Nikolaja Jeločnika, med drugim:

Zdi se nam, da tržaška knjiga o Edvardu Kocbeku predstavlja vreden prinos k spoznanju in vrednotenju slovenske kulturne zgodovine med vojno in po njej. Da se je slovenskima tržaškima kulturnikoma rodila plemenita misel s pisano besedo počastiti jubilej slovenskega poeta, ki se ga je uradna domovina spomnila, kot je v uvodu zapisano, »v samo jutro sedemdesetletnice... z mementom svetoalijske zatoholosti«, je kremenit in možat akt. Kot smo na začetku zapisali in kot sta avtorja tudi priznala: o Kocbekovi medvojni in povojni dejavnosti gre končna sodba zgodovini; njegovi sodobniki smo le preblizu bolečim in tragičnim dogodkom, ki so slovenstvo tako kruto razklali, da bi mogli docela pravično, umirjeno in nepristransko presoјati; prav zato utegnejo vse naše sodbe imeti osebnosten poudarek, četudi zato seveda niso brez vrednosti; o objektivni oceni storjenega, zapisanega, povedanega pa morejo – meni pisec tega zapisa – soditi samo neprizadeti. (11)

Uredništvo Glasa SKA je večkrat povabilo bralce, naj se oglasijo s kritičnimi pripombami h Kocbeku, pri tem pa je posebej poudarilo: *Veseli bomo, če se bo kak prijatelj ali sodelavec Glasa lotil kritične obdelave te res vredne in pomembne knjige. Radi bomo njegova napisana zaznanja do črke objavili (tudi s psevdonimom, če bo uredniku znano pravo ime). Že naprej pa odklanjamo vsakršno polemiko bodisi z avtorjema knjige ali celo z jubilentom, pesnikom Kocbekom: v Glasu namreč ni prostora za polemike, ker te preseгаajo njegov namen, ki je seznanjati. (12)*

Na vabilo se je odzval samo dr. Ciril Žebot s prispevkom *Pogum in razum*. V njem je najprej povzel problematiko Pahor-Rebulove brošure, dodal pripombo, da se avtorja »s to Kocbekovo večkompleksno problematiko in tragiko nista dovolj spoprijela, da pomembnosti Kocbekovega pričevanje ne gre podcenjevati, prav tako ne precenjevati, članek pa je sklenil:

Pogumna je Kocbekova potrditev množičnega pokola maja 1945 perfidno vrnjenih domobrancev. Kocbek ni sprejel zanikanja tega bratomornega zločina, kot so mu ga zatrjevali »predstavniki CK« na posebnem sestanku 4. oktobra 1946. Ko si je sam nabral več neposrednih pričevanj o pokolu, je »sklenil naravnost odstopiti« (str. 148). Tega pa ni storil, ker je prav v času njegovega nameravanega odstopanja prišla »nenadna izjava kominterne, ki je postavila na kocko obstoj Jugoslavije« (ibid.). V luči te nedvomne nevarnosti z Vzhoda ni težko sprejeti Kocbekovega razloga, zakaj je svoj odstop zadržal. Vprašljiva pa ostaja Kocbekova celotna (od 1945 do poletja 1946) neobveščenost o tako množičnem pokolu, nato celi dve leti (od poletja 1946 do resolucije kominforma) do Kocbekove odločitve, da odstopi, in skoraj štiri nadaljnja leta, preden je dejansko (in prisiljen) odstopil. Prvega ne razumem; drugi dve leti je zbiral in tehtal pričevanja o pokolu; a kaj ga je moglo zadrževati skoraj štiri leta po resoluciji kominforma? Morda je spričo velike zunanje nevarnosti in v zvezi s takratnim partijskim ideološkim prelevljanjem k »delavskemu samoupravljanju« (1945-1951) upal, da bo prišlo do resnejšega poskusa obnoviti »koalicijo«? Tega nam Kocbek ne odkrije. Dokončna odločitev partijskega vodstva (v začetku 1952), da ga prisilijo k odstopu, pa razlaga kot potrdilo resnice o pokolu domobrancev. Tako je ta resnica povzročila Kocbekov politični zaton. Enako kot v primeru Djilasa niti poznejši Rankovičev padec (1956) ni mogel Kocbeka politično rehabilitirati. (13)

Vmes je torontski časopis Slovenska država v članku Odmevi Kocbekovega intervjuja povzel pisanje avstrijskega lista Die Furche, pravzaprav članek Objektivno nevaren s podnaslovom Edvard Kocbek ali: Polom krščanskega pesnika. Članek si je zastavil vprašanje, ali pomeni objava intervjuja v Naših razgledih komunistično priznanje pokola ali pa uvod v proces proti Kocbeku. Zapisal je tudi, da so mnenja deljena, da sta Kardelj in Dolanc za ostre ukrepe proti Kocbeku, Mitja Ribičič pa za bolj spravljivo politiko.

Pisec v Slovenski državi je omenil tudi članek v graškem časopisu Kleine Zeitung in navaja Kidričevo misel: Tudi naša revolucija bo nekoč degenerirala!, medtem ko ocenjuje Kocbekovo afero za tipičen komunistični maneuver, ki ožigosa vsako kritiko režima kot spletko zahodne buržoazije. Pisec je mnenja, da Kocbekovo vprašanje ni več zgolj interna slovenska zadeva, marveč je postala jugoslovanska – Kocbeka so označili za opozicionalca. Za razliko od Mihajlova zastopa Kocbek krščansko stališče.

Dodaja še, da so proti Kocbeku organizirali poplavo pisem v komunističnem tisku. (14)

Uredništvo Glasa SKA je v decembrski številki 1975 objavilo povzetek odgovora Borisa Pahorja in Alojza Rebula na napade, izpade in klevete v zvezi z brošuro (Zaliv, november 1975), posebej pa naslednje:

Avtorja opozarjata ob gonji proti Kocbekovim izjavam in ob izpadih proti brošuri in proti njima na 19. člen Deklaracije človekovih pravic. Odklanjata zato vsako zagovarjanje brošure, ki sta jo poslala v svet v svesti si svoje avtorske svobode. Odklanjata izpade proti osebam, ki so omogočile izid knjige. (Kot je znano, so bili premnogi darovalci, ki so knjigo denarno podprli, po dolge ure zasliševani v uradih Državne varnosti na meji, mnogim tudi niso dovolili prehoda čez mejo.) Slovenca s Primorskega, »ki sta rešila svojo narodno zavest in svoj jezik iz fašističnih potujčevalnic... na celi črti odklanjata lekcije o narodni in matični zavednosti in to še posebej s političnih lec, ki nas ves povojni čas zazibavajo v folkloro, kolikor nas objektivno ne pehajo v asimilacijo«. (15)

Oglasili so se tudi z domobranske strani in sicer januarja 1976 v reviji Tabor. Pisec, signiran s T. L., je pod naslovom *Po tridesetih letih – Kocbekov konfiteor*, najprej citiral Kocbekovo izjavo: *Gre torej za javno priznanje krivde, ki se tiče nas vseh. Tako dolgo se ne bomo znebili preganjavice in more, dokler javno ne priznamo svoje krivde, svoje velike krivde. Brez tega dejanja Slovenci ne bomo nikoli stopili v čisto in jasno ozračje prihodnosti.*

Nepoznani člankar je v nadaljevanju pojasnjeval odnos politične emigracije do Kocbeka, zlasti zadržanost do Kocbekovih odgovorov v tržaški brošuri:

Tako si je po 30 letih olajšal vest Edvard Kocbek, tragični junak slovenske krščansko-socialistične tragedije, ki je med revolucijo zmedla pogled cele vrste katoliških intelektualcev in jih nagnala med komunistične volkove, s katerimi nekateri še danes tulijo. Spomnimo se samo na pol blaznega Jožeta Javorška, ob katerega »Kako je mogoče?« izzveni Prešernov »Kam?« kot navaden petošolski izliv.

Za politično emigracijo, ki je vsa ta leta čakala in si prizadevala za dan, ko bo tudi v domovini resnica o skrivnosti, ki jo krijejo Kočevski Rog in druga množična grobišča, slednjič pridrla na dan, je Kocbekov »confiteor« skoraj antiklimatičen. Kot je bil slučaj s srbsko Komunistično partijo, ki jo je razkrinkal Milovan Djilas, je tudi slovenskim komunistom doslej najhujši udarec zadal eden, ki je med vojno sledil njihovim ukazom in s tem prevzel na svoja ramena tudi del krivde za zločin, zagrešen nad slovenskim človekom, ko se je šibil pod težo tujčevega jarma...

Emigracija mu bo morda odpisala neposredno krivdo za ta pokol, ker se je doslej smatralo, da je bil udeležen na seji, ki je določala o usodi domobrancev. Po zdaj objavljeni izjavi, ki je tudi njegovi kritiki niso zavrnilo, pa je bil Kocbek v maju in juniju 1945 v Srbiji ali Bosni in tako brez neposrednega vpliva na razvoj v Sloveniji. V ostalem pa Kocbekova krivda ni zmanjšana, tudi če odpišemo očitek, ki mu ga je vrgel v obraz dr. Šnuderl, rekoč, da je bil Kocbek s svojim »krščanskim« srcem v Kočevju leta 1943 brez usmiljenja za obsojence na kočevskem »procesu«, medtem ko je »humanist« Šnuderl vsaj pomislil na morebitno pomilostitev.

Iz tega razloga je večina emigracije tudi sprejela Pahor-Rebulovo brošuro o Kocbeku s precejšnjo rezervo in brez posebnega navdušenja, čeprav ni nobenega dvoma, da sta z njeno objavo v resnici odgrnila »poslednji pajčolan«, ki je še prikrival resnico o usodi domobranstva. Toda to bi lahko opravila z objavo samega intervjuja brez vsega dodatnega gradiva, ki povečuje Kocbeka in postavlja njegovo literarno in politično delovanje izven prave perspektive. (16)

Znova so se v emigraciji oglasili šele po Kocbekovi smrti. Na literarni ravni je leta 1982 o Kocbeku napisal obsežnejši esej pesnik France Papež. Pod naslovom *Edvard Kocbek, njegov čas in njegovo delo* je pregledal Kocbekovo celotno leposlovno in publicistično bero, hkrati z vsemi estetskimi in idejnimi premiki. Najprej se je spomnil svoje partizanske izkušnje:

Ta esej objavljam po želji odbora SKA, pa zato, da obnovim pri sebi trpek spomin na predvojna leta in na revolucijo, ki me je 1943 - bili so temni in deževni dnevi - zajela na Maverlenu in v Črmošnjicah, v bližini tiste partizanske tovarišije, katere član je bil tudi srednjevisok, dosti lepo opravljen, živo opazujoč in zgovoren inteligent s partizanskim imenom Pavle.

O Kocbekovi poeziji je med drugim zapisal.

Drama, ki jo je Kocbek doživeljal v času, ki pomeni njegov najvišji življenjski trenutek, je razodeta v pesniški zbirki *Groza* (izšla leta 1963, zajema pesmi, nastale približno v letih 1940 do 1943), ki je tudi njegov najvišji pesniški trenutek. Kot lirična izpoved je poezija *Groze* v tesnem dotiku z zgodovinsko situacijo in s človekom v njegovi nepremagljivi alienaciji v času vojne in revolucije; po eni strani pa išče ta poezija - še bolj kot ona iz Zemlje - nujen stik z nadrealnim in absolutnim. Sredi izkustvenega doživljanja in v racionalnih shemah revolucije je v pesniku nenehno prisotna zavest absolutnega - nekaj neznankega, starega in duhovnega, kar preveva stvari in trenutke. Eksistencialna prizadetost se javlja konkretno, tisto drugo

pa je pričarano v dozoreli zavesti nadresničnosti, mnogokrat v baladnem razpoloženju, kot na primer v pesmi Jesen 1940: »Že pokajo koruzni listi, /ko se odpirajo pečati /na starih listinah. /Jesenski veter poteguje, /šušitijo listi zgodbe tuje, /pri srcu me je strah.« Kocbek je pesnik finih metafor in zamotane duhovne simbolike, obenem pa z neko žlahtno preprostostjo razodeva trenutke globoke človečnosti. Sam pravi: »Ustvarjam zato, da se s preobiljem svoje biti umetniško zavežem v resničnosti in medčloveškem svetu.« Ustvarja, kadar mu je na ustih najvišja ljubezen do sveta, do stvari in do življenja, predvsem pa, da ga zajema poslednja groza. Ta ni samo naključni naslov njegove druge pesniške zbirke – groza je, kot pravi sam, temeljno vzdušje vsega njegovega življenjskega razpoloženja. Pri tem pa njegovo poetiko nenehno prešinja religiozni duh s svojo staro, v absolutnost prehajajočo motiviko. Revolucijsko stisko doživlja in izraža z mitološkimi in biblijskimi simboli. Svet se mu kaže v pričakovanju nečesa nepojmljivega, svetega; partizane doživlja kot »puntarje«, slovesno in zaneseno. V pesmi Povabilo na ples slavi obrede pravljicične pomladi, v svoji odločitvi za revolucijo se osvobaja iz oblasti hudiča – zarana se je ozrl v nebo in zdaj ga »neskončno sveto nasilje« buči iz sanj. Poetična beseda, nabrekla v zaneseni prividnosti, slavi partizansko uporništvu kot razodetje, kot čudežno spoznanje, razsvetljenje, blaženi ukaz. Blesteče in drzne poetične konstrukcije, za katere ni jamstva, da se v enem samem stvarnem premisleku ne podró.

V svojem mistificiranem izražanju zadeva Kocbek na protislovja, ki jih skuša premostiti z eksistencialno personalističnim prevrednotenjem in poetičnim sladostrastjem. Na primer v pesmi Zvezda na čepici: »Zdaj vem: /znamenja so mi namenjena, /prastare in slovesne /nebeške podobe.« Pesnik – podobno kot čilenski Neruda – mistificira revolucijsko dogajanje v krčevitih duhovnih vijugah. Dejstvo, da je umetnik besede, ne omili dejstva, da je kontradiktorna osebnost. Morda je bila stiska tistih let tolikšna, da se je celo močna krščanska zavest lahko ujela v nemoči, razklanosti in odtujenju; morda je bilo z nami vsemi tako kot s tistim razpelom v polju, iz ene najlepših Kocbekovih pesmi: postali smo prestreljena strašila.

Kocbekovo povezavo s komunisti označuje negativno in sicer v zvezi z ocenjevanjem Tovarišije:

Tragično pa zvene vedno iste vdanostne izjave komunizmu in revoluciji OF, pa napadi na slovensko cerkveno hierarhijo. Na strani 315 toži v svojski miselnosti: »Kako vse drugače bi potekala osvoboditev (=komunistična revolucija), ko bi bila v teh ljudeh še vedno

živa in rodovitna nekdanja narodna zavest, predvsem pa ko bi bili duhovno globlji in vernejši, bistrumnejši in polnejši ljubezni« (se pravi, da bi komunizem sprejeli in ga vzljubili). Stroga literarna, psihološka in politična analiza nekaj strani te knjige more pripeljati do odkritih spoznav Kocbekove zanesene, usodnim dogodkom in tuji ideologiji predane osebnosti, saj sam priznava v Odgovorih: »Zadnji dve leti vojne in prva leta po vojni so slovenski komunisti zvesto posnemali sovjetske metode in stalinistično prakso.«

Omenil je še Kocbekov tržaški nastop aprila 1965, ki ga poznamo pod naslovom *Kdo sem*, ob koncu razprave pa strnil pogled na Kocbeka z naslednjim:

Kocbek je usodno razklan med stvarnostjo in umišljenostjo (utopijo), ali – naravnost rečeno – med resnico in lažjo. Dvoje nezdružljivih osnov, ob katerih se naslaja in hoče z obema sodelovati. Iz obeh črpa z isto filistrsko vnemo. V bistvu je senzualist, nenehno usmerjen v hedonistično uživanje vsega duhovnega. (17)

Kocbeku so v okviru literarnih dejavnosti SKA pripravili poseben kulturni večer, na katerem je pesnika predstavil France Papež. Po njegovem predavanju se je razvila živahna debata, kakor beremo v poročilu o večeru, na kateri je predsednik SKA izzval Tineta Debeljaka k besedi. Debeljak naj bi po poročevalčevem povzemanju tega večera rekel:

... da je Kocbek bil predvsem cerkveni reformator, ki je imel za cilj očistiti slovenski »klerikalizem« vseh historičnih navlak in političnih privilegijev ter ga povrniti v evangelijsko pristnost. Zato se je zvezal tudi z Belcebubom, da bi mu pomagal doseči ta cilj. Zdi se mi, da je Kocbek spoznal svojo zmoto in se čutil z dosežki revolucije prevaranega. (18)

Obsežnejši kritični odmev po Kocbekovi smrti je prav tako leta 1982 prinesel tednik Svobodna Slovenija. Kar na uvodni strani je uredništvo pod naslovom *Edvard Kocbek* opravilo povzetek celotne problematike, ki bodisi zadeva njegovo književno delo, bodisi ideološka razhajanja oziroma nasprotja z emigracijo. Stališče ožje skupine politične emigracije, ki je bila zaradi komunističnega režima prisiljena živeti na tujem, je do Kocbeka ostajalo v bistvu nespremenjeno. Očitki glede njegove krivde o pobitih so tisti čas še vedno krojili nespravljivost med vrhovi politične emigracije in Kocbekom, kakor beremo:

Res nimamo v novejši slovenski zgodovini bolj spornega moža kot je Kocbek. Zato ne, ker se med nami ni pojavil človek s tako izrazito razcepljeno dvojnostjo, kot jo je imel ta izredni mož. Trdi se dosledno

in z veliko prepričevalnostjo, da je ostal vse svoje življenje veren katoličan in da je kot tak tudi umrl. Po poklicu je bil pravzaprav umetnik-literat nadpovprečne kvalitete. Začel se je že pred vojno upirati Cerkvi, njenemu učiteljstvu in avtoriteti ter oznanjati v spisih svoje poglede in ideje o njenem delovanju med Slovenci. Za to je imel kot svoboden človek in katoličan pravico.

Ni pa imel ne po pisanih ne po moralnih zakonih, svetnih in cerkvenih, pravice kljub jasnemu nauku papeža Pija XII. in svarilom škofa Rožmana povezati sebe in svojo skupino »krščanskih socialistov« s smrtnimi sovražniki Cerkve in vsake vere zato, da bo reformiral slovensko Cerkev, ker da se je izpridila. Politična naivnost prve vrste je bila to, na drugi strani pa povzdigovanje osebnega prestiža, kot je običajno pri vsakem reformatorju. Vse to bi ne imelo veliko pomena, če bi posledice Kocbekovega koraka v zavezništvo s stalinističnimi komunisti ne imelo tako strašnega razvoja in konca...

Zgodovina bo nekoč tudi zapisala resnico, da Kocbek svoje naloge ni izpolnil do logičnega konca. Bil je junak, ki se je ob strani komunistov boril za sintezo novega slovenstva in za tip novega kristjana zoper nauk in svarila učee Cerkve, bil pa slabič, ko je spoznal komunistično prevaro in je bil poklican boriti se zoper brezboštvo in marksistično sužnjenje naroda. Poskusil je z izjavo leta 1975 v Trstu o pokolu domobrancev, pa se po silovitem napadu režima spet umaknil in molčal. Potem ko je bil izrinjen iz vseh političnih funkcij in so mu njegovi bojni tovariši delali velike težave celo pri izdajanju literarnih del, je svojemu kasnemu spoznanju dal javnega duška v izjavi, da med komunizmom in krščanstvom sodelovanje ni mogoče (kar je 40 let prej zapisal papež Pij XII. v krožnici Divini Redemptoris). Toda tega priznanja ni potrdil z možato, junaško odločitvijo: priznati storjeno usodno napako povezave kristjanov s komunisti, jo obsoditi, obžalovati in prositi odpuščanja narod, ki je zaradi njegovega koraka moral iti skozi morje gorja.

Kocbek kaj takega ali vsaj podobnega ni bil zmožen storiti; zahtevala je od njega veliko osebno žrtev. Raje je molčal, se umaknil v svojo literarno provinco in užival komunistično miloščino do zadnjega dne. Zgodovina bo, če bo iskala in našla čisto resnico, postavila njegovo ime na zasluženo mesto, ki ne bo med častnimi voditelji slovenskega naroda. (19)

Dovolj kritičen do Kocbekove osebnosti je bil tudi filozof dr. Milan Komar, ki je v letu 1985 Kocbeku posvetil kar osem predavanj, ki jih je sklenil v šestih bistvenih razmislekih, in sicer:

Za zaključek letošnjega tečaja o Kocbeku, za zaključek, ki bo samo zaključek letošnjih razmišljanj, ne pa kaka naša dokončna sodba o Kocbekovem mišljenju in delovanju, kar bi zahtevalo širše in daljše obdelave, se nam je zdelo primerno ponatisniti njegov govor ob grobu pesnika in umetnostnega zgodovinarja Antona Vodnika, ustanovitelja Križa na gori.

Iz tega govora je razvidno, da je bil Kocbek predvsem križar in predvsem pesnik. Pri obeh komponentah se pa tudi jasno razvidi močno primes sentimentalnega in sanjaškega idealizma, nemškega romantičnega izvora.

Iz tega zajema se izoblikuje njegova zamisel Osvobodilne fronte slovenskega naroda, ki nikakor ne sovпада s komunistično. Iz tega zajema se pojasni njegovo stališče do komunizma: komunizem je nevaren samo »klerikalnemu oblastništvu«, ne pa »evangelijsko« in križarsko pojmovanemu krščanstvu.

Naše mladinsko gibanje (križarstvo) ni imelo Wilhelma Staehlina niti Romana Guardinija, ki bi znotraj tega gibanja ločila med zdravjem in boleznijo in usmerjala tokove v dobro smer. Idejna ali bolje strankarska ločitev je pri nas dokončno zmešala zdravje in bolezen pri križarjih in nasprotnikih. Ni bilo treznega teoretičnega pogleda na pričujočo problematiko. Nauk: prava kritika je izrazito nestrankarska.

Spopad med dvema rodovoma, med predvojnimi krekovci in povojnimi križarji, ne toliko med očeti in sinovi kot med starejšimi in mlajšimi brati, je bil v bistvu trk med aktivizmi. Kljub vsemu poudarjanju duhovnosti in notranjosti je bilo križarstvo v globokem protislovju s samim seboj aktivistično. Kocbek je bil pesnik-aktivist.

Dvoje manjka križarstvu in Kocbeku: smisel za neizprosne meje človekovih možnosti in zavest človekove grešnosti ter kopicenje greha v svetu in zgodovini. To manjka tudi Mounieru. Brez tega ni realizma. Hegel je zlo normaliziral in ga pretvoril v dialektične napetosti. To pa je ena bistvenih potez filozofskega idealizma. Kocbek in Mounier mu nebistveno sledita. (20)

Dr. Milan Komar je k navedenemu dodal v ilustracijo še troje citatov iz Kocbeka, in sicer: a) Kocbekovo izjavo o povezanosti nemške in slovenske usode, kjer vidimo podzavestno izpoved pretiranega nemškega vpliva pri njegovih križarskih začetkih; b) njegovo kritično izjavo o Cerkvi v Sloveniji in KP, kar pomeni uničenje križarskih upanj; in c) bistvene teze Guardinijeve, v smislu katerih je usmerjal nemško mladinsko gibanje, kar popolnoma manjka pri Kocbeku. (21)

Izmed treh naj tu navedemo Kocbekovo kritično izjavo o Cerkvi in KP:

Namesto odprtega dialoga med komunisti in kristjani, ki stojita na istih ontoloških temeljih, se je vsa problematika reducirala na brezplodno provincialno konkurenco. Nekateri predstavniki Cerkve hočejo banalizirati marksistični etos in podcenjevati marksistične napore pri oblikovanju človeka, komunisti pa na take napake reagirajo z lovom na čarovnice. Kdor pozorno opazuje današnjo napetost med tema dvema institucijama, takoj spozna, da tu ne gre za pristne, ampak za hierarhične interese. Ni mogoče reči, da se srečujeta komunizem in krščanstvo, v resnici se srečujeta dve konservativno elitarni strukturi. Mene in prijatelje najbolj prizadeva dejstvo, da se na nobeni strani ne razodeva avtentično zgodovinsko gibanje, ne predstavlja ga ne dosmrtni profesionalni aktivist ne profesionalni klerik. Oba sta nagnjena v dirigiranje in manipulacijo, oba vidita le sebe in nasprotnika, med njima pa živi ljudstvo svoje žalostno porabniško in sebi odtujeno življenje. Nevarnost nam preti od intitucionalizirane revolucije in prav tako institucionaliziranega verskega občestva. Zato Cerkev še vedno ne more odpreti svojih velikih vprašanj in se urediti v sodobnosti kot zemeljsko prepričljiva božja beseda. (22)

Svojo presojo nekaterih Kocbekovih pogledov na družbena dogajanja in idejna usmerjanja je v kritiki Kocbekovega zbornika (Obzorja, Maribor, 1987) je predstavil Tone Brulc in pri tem poudaril, da je emigracija Kocbeka politika drugače sodila, kot se je to dogajalo v domovini in kar je razvidno tudi iz Kocbekovega zbornika. Brulc je komentiral posamezna stališča, posebej problem Kocbekove krivde, na primer:

S filozofskega vidika Kocbekovo združevanje nasprotujočega si ni torej dopustno, s poetičnega prav tako peša prav to umivanje in prerojevanje besed (obenem prepogosta raba nejasnih pojmov, kot: prabit, praizvir, praizvor, prastanje, praprebivanje, kar mu je očital že Vidmar, ko je zamahnil z mogočno roko po »slovenskem svetniku«). Torej ne bi šlo za veliko uslugo slovenski poeziji, pač pa za pomanjkljivost. Ta pa bi bila opravičljiva po Jožetu Snoju, ker je bil Kocbek patološki tip. »Najhujši zločin ni v dejanju, temveč v opuščanju.« Stavek se nanaša na opuščanje dejanja, ki da je najhujši zločin. »Revolucionari i logiki, ki ne rabi omahljivcev – revolucija rabi podložnike, ki se slepo pokore v čistosti, v izvrševanju, v dejanju in graditvi novega reda. »Blažena krivda« se torej razlikuje od navadne – po prvi smo »blagoslovljeni«, če jo zakrivimo v službi naroda, po drugi ne. (23)

Tudi pisatelj Zorko Simčič, ki so mu v zdomstvu mnogi hudo zamerili objavo Kocbekovih pesmi v Meddobju leta 1959, je v Dragi 1998 opozoril na problematičnost nekaterih Kocbekovih temeljnih izhodišč:

Naš stari greh: dajati ideologiji prednost pred narodnostjo. (Kocbek, ki je večkrat o tem pisal, ni ravno človek, pred katerim bi kazalo prižigati svečko. Dober pesnik, globoko veren kristjan, toda šibek mislec in zato marsikdaj naiven politik. V raznih primerih – kakor je ta – pa je treba priznati, da je mož imel »klinično oko« in je samo hudo, v resnici tragično, da je za zdravljenje te naše bolezni predpisoval napačne antibiotike: »zdravila«, ki so se naposled izkazala za »anti-bios«). (24)

VIRI IN LITERATURA:

1. Kocbekovo pismo dr. Tinetu Debeljaku 20. 1. 1939.
2. Aleš Gabrič, Kulturni molk. Prispevki za novejšo zgodovino, XXIX, 1989, 2, 386.
3. Slovenec, 26. oktobra 1944, 43. četrtkova stran.
4. Edvard Kocbek, Listina, 1967, 372-373.
5. Svobodna Slovenija, 1948, 1, 1.
6. Svobodna Slovenija, 1950, 48, 3.
7. Rafko Vodeb: Kocbekove pesmi na tržaškem radiu. Meddobje, 1959, 1/2, 79-84.
8. Meddobje, 1963, 3/4, 190-199.
9. Obrazi in obzorja: Groza Edvarda Kocbeka. Glas SKA, 18, 2-3.
10. Zorko Simčič, Pripisi k dnevom. Meddobje, 1965, 1/2, 161.
11. Glas SKA, marec-april 1975, 3/4, 15-16.
12. Glas SKA, 1975, 10/11, 13-14.
13. Glas SKA, maj, 1975, 5, 5-6.
14. Slovenska država, september 1975, 9, 4.
15. Glas SKA, december 1975, 2, 6-7.
16. Tabor, 1976, 1/2, 17-20.
17. Meddobje, 1982, 3, 208-220.
18. Prvi letošnji kulturni večer: F. Papež o pesniku Kocbeku. Svobodna Slovenija, 17. 6. 1982, 23/24, 5.
19. Svobodna Slovenija, 15. 4. 1982, 14, 1.
20. Univ. prof. dr. Milan Komar: Edvard Kocbek – Emanuel Mousnier. Radiografija usodne zmede in zablode. 10. študijski tečaj, Buenos Aires, 1985. Slovensko katoliško starešinstvo (SKAS) in Visokošolski tečaj (VT). Gradivo iz arhiva Zorka Simčiča.
21. Isto.
22. Isto.
23. Meddobje, 1987, 3/4, 298-302.
24. Zorko Simčič: Biti (ali ne biti) to, kar si. Draga. XXXIII. študijski dnevi, Opčine, Trst, 5. septembra 1998. Nova revija, 207/208, julij-avgust 1999, 137.

VINKO RODE

OB BRANJU KOCBEKOVIH DNEVNIKOV 1947/48/49 IN 50

Ob tem se mi utrinjajo misli, pomisleki, premisleki: sprva bolj odklonilni pomisleki, saj vemo, da kot zaveznik komunistov, ne more in ne sme biti čisto objektiven v svojem gledanju. Potem tudi priznanje, da je sploh ubesedil svoj pogled na povojna leta, čeprav zanj osebno še niso bila svinčena. Leta, ko je KPJ navijala bolj in bolj vijak svoje diktature.

Kocbek omenja in tudi ocenjuje precej zadeto glavne akterje komunistične Jugoslavije in Slovenije, od Tita navzdol preko slovenskih K-ajev — do Marinka in Vidmarja ter Fajfarja. A še vedno cinca kar se tiče presoje sistema samega. V glavnem ohranja komunistične kategorije kot napredne sile, reakcija, izdajalci, klerikalizem, vendar se iz leta v leto bolj oddaljuje od dogmatične (partijske) linije, posebno pa od diktatorske prakse v izvajanju socializma. Vedno bolj mu je jasno, da so sovjetske, „azijatske“ metode zgrešene, da ne reče krute in nečloveške. Nevredne „vzvišenih socialističnih ciljev“. Vedno pogosteje beleži dobre kritične analize dejanskega stanja med ljudstvom: o nezadovoljstvu, strahu, zbežanosti, o obupnem stanju kmečkega stanu, o demoraliziranem ljudstvu. O vsem tem tudi razpravlja v manjših krogih svojih prijateljev (brata Vodnik, zakonca Mlakar, indr.) in kolegov v prezidiju (največ z J. Vidmarjem). A dosti več kot to si ne upa, tak je moj vtis. Opravičuje se, da bi itak nič ne zaleglo, ker je sam proti sistemu — in ker se čuti vedno bolj odrinjenega. Znanci in drugi se obračajo nanj v upanju, da bo vendar kaj dosegel pri oblasteh, saj je bil sam tudi pri oblasti. Zadolžen je bil za pomilostitve. Pa se ni odkrito in odločno potegnil za preganjane, kaznovane, zaprte. Iz tistih let so namreč sodni procesi — vsi montirani — proti duhovnikom, proti Nagodetovi skupini, proti kominformovcem, pa dachavski proces. Kocbek komaj obrobno omeni prošnje za pomilostitev in sploh ne daje vtisa, da kaj dvomi v verodostojnost sodne oblasti. Ob branju tozadevnih

pričevanj (Angele Vode, škofa A. Vovka in drugih) je to čisto nerazumljivo. Ali si je zatiskal oči, ali pa je soglašal s to sodno farso? Vsekakor se ni odločil za odprt boj proti krivici, nasilju in laži, čeprav se je zgražal nad surovostjo diktatorsko-policijskimi metodami. Skril se je za udobni stolček v prezidiju, tak vtis daje. Saj je res imel razne privilegije, lepe ugodnosti in visok status. Tega ni tvegala in se ni izpostavil; prav nič junaški ni bil.

Ne samo, da ni stopil proti grobi strahovladi, ki je očitno in cinično izdajala „vzvišene cilje NOB“, ampak je prav v omenjenih letih pripravil za tisk svoje partizanske *Dnevnik*, ki so en sam slavospev osvobodilnemu boju. Da, prav *Tovarišija* in malo pozneje *Listina* sta povzdignili NOB v mit, v epopejo o junaštvih in patriotizmu. Ko je bil že popolnoma razočaran nad revolucionarno povojno prakso, se je zatekel v idealiziranje OF in jo tako opral in utemeljil. Komunistom je s tem naredil največjo uslugo — na dolgi rok. Legaliziral jih je kot oblastnike, saj izhajajo iz svete osvobodilne vojne. Toda ob izidu *Tovarišije* so ga partiji na splošno odklanjali, ker ni pisal čisto črno-belo, v manihejski maniri.

V nekem trenutku se je zavedel te svoje neskladnosti. 18. jul. 49 zapiše: „*Prebiranje lastnega teksta mi zbuja vedno večjo nezadovoljnost. Preveč imam ideološko-moralnih pripomb, prebogate so in neke vrste stud do njih se mi pojavlja ...*“ Čez nekaj dni (21. jul.) dopolni prejšnjo misel: „*S tako naivno pobožnostjo se v svojem Dnevniku nagibam nad boje in vzore partizanstva, nad njegove vznike in padce, zdaj pa se mi iz dneva v dan podira moralna moč njegovega iniciatorja (beri: komunistov) ... Zrak je nečloveški, človek je živalski, nagonsko življenje pa je padlo daleč pod živalsko. Nesrečni smo ...*“

Dolgo se je ukvarjal z dnevnikiškimi teksti za objavo, to pogosto omenja v letih 47 in 48. Res jih je literarno dobro spilil, tako je bilo mnenje bralcev in tudi kritikov. A ni jih le pilil, popravljaj jih je tudi vsebinsko — in to po željah nastopajočih. Ni zadostovala avtocenzura, tudi partija je strogo ocenjevala vse kar je smelo iziti. *Dnevnik* je romal kar po vrsti od najvišjih funkcionarjev pa navzdol — in vsak od njih je mogel staviti svoje zahteve preden bi dal svoj imprimatur. Jasno, da so vsi hoteli nastopati kot vzor junaštva, poštenosti in požrtvovalnosti za sveto stvar.

Glede na to potem neki bralec, partizan, izjavi, da partizanščina pač niso bile duhovne vaje. Sklepam, da je avtor tako olepšal

NOB, da *Tovarišija* res ni več zgodovinska slika revolucije, ampak njena idealizirana podoba. V tem se je Kocbek izkazal kot mojster zavajanja, saj je prepričal tudi zelo razgledane in bistre ljudi. Toda Angela Vode, izkušena v vodah dialektike in leposlovja ugotovi, „da sta oba spisa (*Tovarišija* in *Listina*) v znatnejši meri literarni kot politični dokument.“ (*Skriti spomin*, str. 72) In tako je nastal mit o NOB.

Kocbek se je torej zavedal svoje nedoslednosti — in to ga je grizlo. 3. julija 49 zabeleži: „Premišljeval sem o svoji odgovornosti ... Predme se vedno groznejše postavlja odločitev, kajti resnično je, da moram nekaj storiti. Ne vem še kaj, vem le to, da dolgo ne morem ostati tiho.“ (str. 251) Morda je upal, da bo s svojo idealizirano podobo NOB-ja le prebudil vest vodilnih komunistov — ter jih vrnil k ciljem OF, k osvoboditvi. Naivnež, ali res ni vedel, kakšni so resnični cilji partije? Ali pa le še ni izgubil vere v utopijo: raj na zemlji, a da žrtve pač morajo biti. In da je diktatura proletariata nujna. No, komunisti so vodili svoj načrt naprej — strogo po zakonih zgodovinske nujnosti, kot to stoji zapisano v marksističnem razodetju. Vprašanje je, če so oni sami še verjeli svojim prerokom. Sodeč po tem, da so postajali vedno hujši ciniki, bi človek rekel, da ne. Toda absolutna oblast je nekaj božanskega, oblast jih je omamljala: jahali so na grebenu zgodovine, vse jim je bilo podvrženo, preteklost, sedanjost in tudi prihodnost.

Ponavljja se vtis, da Edi stalno niha med svojo socialistično vero in tem, kar vidi v praksi. Tu se razpiše o gnilem kapitalizmu, o klerikalizmu, o reakciji, a ko ga sreča trenutek iskrenosti, ne more mimo spoznanj. Tako, potem ko je prejšnji večer bral pisma Simone Weil, ki so ga „vznemirila“, zapiše 30/10/50: „Čez dan skušam pozabiti na njeno pričevanje, pod noč pa se opomin vrne in začne vrtati v meni. Zdaj šele vidim, kako pozabljam na svoje poslanstvo, kako ga moram vzeti krvavo resno in ga razbremeniti vsega nezrelega, patetičnega, retoričnega, neresnega in varljivega ... Notranje zakrležen* se skušam znajti v udobju svojega dela, svoje družine. Vzrok leži na moji površni in neresni življenjski etiki ...“ (str. 327). Dosti jasna izpoved — in tudi zavest, da zapravlja čas svojega poslanstva v diverzijah, tudi v literaturi. In da mu pač prija udobno življenje. Sklepam, da je smatral za svoje poslanstvo vcepiti krščansko blagovest v socia-

* **zakrležen**: zakrležiti se: zakrneti; zaostati v rasti, razvoju // izgubiti naravno obliko, velikost ali funkcijo. (Podatek Marte Jenko Škulj)

listično-marksistični mesijanizem. Casi nada! Novozavezni Jona, ki naj gre spreobračat Ninive! In kakšne sadove pobira pod drevesom, ki ga je tudi on sadil in zalival? Grozno, sadeži so strupeni. Ubogi Edi! In kaj ga še čaka!

V članku o Ljudski prosveti je zapisal reči, ki so bile zelo odmevne, od vseh strani je dobival pohvale, a partiji niso bile po godu. Naročili so kritiko (beri: raztrgaj ga), da bi zaustavili neljube posledice med ljudstvom. Kolegi so se z avtorjem solidarizirali, a na posebni seji *ad hoc* ga je Kidrič obsodil, ne z argumenti ampak avtoritarno. In glej, sodelavci so ga pustili na cedilu, vsi člani Izvršnega odbora OF. Nato so zahtevali, da prekliče svoje trditve, čemur se je dolgo upiral — a končno je spet klonil. Jasno postaja, da ga vedno bolj odrivajo — in njegovo poslanstvo postaja čista utopija.

V gotovem trenutku se Kocbek zave, da je IO OF le pro forma — za videz demokratičnosti frontne koalicije, v resnici pa prevara, ker nima moči odločanja. Vse se skuha znotraj partije. In tako je „zaveznik“ ostal čisto osamljen. Sprašuje se, kaj še dela v Prezidiju (celo kot podpredsednik).

Seveda mu je v uteho priznanje, kot na pr. 18/5/50, ko mu Izidor Cankar na samem zaupa: „Rad te imam, nekaj posebnega si, do kraja pošten. To je veliko, to je danes morda vse.“ In še isti dan: „Dolžna sva si dolg, izčrpen in jasen razgovor. Enkrat morava priti do temeljev ... Gre za hudo, težko, usodno stvar: jaz imam vedno bolj prav, ti imaš vedno manj prav.“ Očitno tu Cankar misli na Kocbekovo „zavezništvo“ s komunisti. Vedno bolj je jasno, da se je zmotil, ko je verjel sistemskim prevarantom, ko je klonil pred njimi in tako pomagal vzpostaviti diktaturo.

Kar se tiče poštenosti je res, da ni padel v cinizem, kot večina vodilnih — katere tudi imenuje. A izpostavil se ni za svoja stališča, tako kot se ni ob dolomitski izjavi. Pa še to: za ceno literarne slave je žrtvoval zgodovinsko resnico o NOB. Podobno sodi o njem tudi Angela Vode v knjigi *Skriti spomin*: „Človek, ki bere danes Kocbekovi *Tovarišijo* in *Listino*, se mora čuditi, kako spretno je odigral Kidrič svojo prevarantsko vlogo.“ (str. 74).

Leta 42 je Kocbek takole govoril o svojih nalogah: „Danes z vsemi silami rušimo klerikalizem, jutri pa bomo prav tako z vsemi silami gradili svobodni katolicizem.“ (*Tovarišija*, str. 42) Kidrič se je takrat v vsem strinjal z njim, v vseh načrtih mu je pritrjeval (tako A. Vode, str. 74). Devet let pozneje beremo v *Dnevniku* 51 (str. 70) sledečo ugotovitev o slovenskem javnem življenju:

„Vse ugotovitve se stekajo v eno samo, ki pravi: Vse je ena sama goljufija, ena sama strašna švindlerija.“

In vendar se je zgodilo na Kongresu OF maja 51, da je pod pritiskom tovarišev spet klonil. Že njegov zagovor je bil klavern: slepomišenje okrog pojma svoboda. Nato pa inscenirajo „dramaturgijo obračuna s Kocbekom. Angažirala se je vrhovna trojka, trije K: Kardelj, Kidrič, Kraigher: šlo je za šolski primer sovjetske komunistične metodike — za odstranjevanje motečih oseb ...“ (op. cit. str. 11).

Ko ga je končno Kavčič potisnil „z mečem ob steno“, če se namreč strinja z osnovno linijo režima, „da za sovražnike socializma in njegove izgradnje ni svobode in je ne bo“, Kocbek glasno izjavi: „Strinjam se, popolnoma se strinjam.“ (Dnevnik 51, str. 172). Torej odobrava diktaturo, ko je malo prej govoril o zahtevi po več svobode.

Kaj je ostalo od njegovega poslanstva?

Lahko rečemo, da čisto nič. Revolucija ni bila, zaradi njega, niti malo manj kruta in strahotna. Pripeljal je v OF največjo skupino simpatizerjev, v zameno pa ni dobil ničesar. Njega so izzigrali, večino krščanskih socialistov pa pridobili zase. Njegova zaveza s komunisti je koristila samo njim. Odigral je žalostno vlogo v viharnem času vojne in revolucije: po eni strani vloga zvodnika, po drugi pa koristnega idiota. Ko je svojo vlogo izpolnil, so ga režimski brezobzirno odstranili in tudi utišali. A to se je zgodilo leto pozneje, potem ko so izšle njegove novele *Strah in pogum*, kar je izzvalo pravo gonjo proti njemu. Seveda je bila orkestrirana — in „prijatelj“ Vidmar je vneto sodeloval v njej, kot tudi sopotnik Fajfar in drugi. Žrtev je bilo treba diskreditirati, umazati in onemogočiti.

A zgodovina pozna tudi svoje ironije. Ko so namreč komunisti s svojo utopijo „zgodovinsko“ pogoreli — in medtem že zanikali revolucijo in vsa njena grozodejstva, glej, so se spomnili — zdaj že nasledniki — zaveznika iz krščanskih vrst, in ga spet „postavili na oltar“; nastopajoči ob 100-letnici Kocbekovega rojstva so se prepuščali slavilnemu zanosu: da je nosilec in pričevalec osvobodilne ekstaze.“ (cfr. *Zaveza 55*, str. 14) Naenkrat je postal najboljša reklama NOB-ja. Celo spomenik je dobil v Tivoliju. No, verjetno le kot literat.

A zgodovina mu bo težko odpustila njegovo „pajdašenje s komunisti“, vse preveč je pomakal roko v skledo komunizma ... Enako

ne bo zlahka odpustila „blažene krivde“ sanjaškemu naivnežu, ki je kot vizionarski „špicenkristjan“ pomagal graditi mostove revolucije ... in nam uspešno kalil pogled ...” (Stanko Klinar, *Zaveza* 55, str. 20).

Navajam ocene ljudi, ki Kocbeka očitno bolje poznajo kot jaz, a podpišem jih prepričan, ker se ujemajo z mojim miselnim tokom ob branju dnevnikov. Zato tudi podpišem *Zavezin* zaključek (št. 55, str. 17), ki zveni lapidarno in res stoji kot skala: „Kocbek je napisal nekaj nesmrtnih pesmi. Zato so z njim naše simpatije. Ne more pa Kocbek kandidirati za mesto v galeriji narodnih ikon. () Kocbek ne more postati postavka nacionalne paideje ...”

Pripis k letu 51

Ko nadaljujem z branjem, ugotavljam, da mu je vedno bolj jasno, da se njegov politični čas izteka. Spoznava, da je njegovo sodelovanje v vladi nevzdržno. V prijateljskih krogih mnogo govorijo o strašnih razmerah med ljudstvom — in da to ne more dolgo trajati. Neka gospa, zgrožena takole: „Rečem ti, Edi, to ne more držati. Preveč je krvi, nasilja, zasramovanja in bolečin.” On pa nazaj: „Vem, da je tako, vem še hujše stvari ...” (31. avg., str. 255).

In vendar je to držalo pol stoletja. Kako neki? Čisto jasno! Diktatura sloni na tajni policiji, tako vlada in obvlada ljudstvo. Da, tudi te izraze najdemo v dnevniku.

Kocvek vedno pogosteje govori o demoniji vladnih ljudi. Tako o Kidriču „da je njegova dialektika že suženjski izraz posplošene demonske dialektike ...” s katero bo že jutri postavil na glavo, kar je še danes držalo. Ali ko govori o zunanjem svetu, „ki njegovega nereda ni mogoče zanikati in njegove demonije ni mogoče prezreti.” (str. 290/1).

Naj tu navedem še eno pričevanje. Ko je oznovski oficir zasliševal Angelo Vode v zaporu in ji začel groziti, ga je ona takole opisala: „In oči so se mu stemnile, dobile so okruten, jeklen izraz. Ta izraz mi je bil znan ... Tako je gledal Kidrič, kadar je grozil nenavzočim sovražnikom, tako je gledal Kardelj, potem ko so se bližali zmagi ...” (*Skriti spomin*, str. 152).

Ko je izšlo delo *Strah in pogum*, je spet povzročilo odobravanje enih (mnogih) — in silovite napade drugih (režimskih). Fajfar mu očita „nejasnost, neresničnost in nekoristnost. Da so novele potvorba partizanske stvarnosti.” Ve se že, da sta Kardelj in

Kidrič besna na avtorja. Vidmar pripravlja svoj komentar o knjigi; pisal ga bo v tem ključu.

Dnevnik leta 51 se konča v napovedih hude ure. Kocbek sluti, da bo leto 52 zanj prelomno. Veseli se prostosti, ki jo nudi zasebnost, „*ko bo mogel prekiniti s svojim suženjskim položajem*“ (str. 275); veseli se konca soodgovornosti v strahovladi. Čuti, da je marsikaka pikra opomba zoper režim namenjena njemu — in ne more mimo priznanja: proti ... „*meni nedoslednežu, meni režimskemu ujetniku, meni, ki se najbrž zaradi materialnih dobrin, ki mi jih položaj nudi, ne odtrgam od apokaliptične zveri, ki na njej jašem.*“ (str. 292). Drugje spet potoži, „*kako smo se že navadili na vseprisotnost zla.*“ (str. 185). 16. dec. je „*ugotovil kakor še nikoli, da me komunisti smrtno sovražijo.*“ (str. 343).

Naj dodam tudi, da sem Kocbeka bral z zanimanjem, dostikrat tudi z užitkom, posebno ko podaja opazovanja o svojih otrocih, o družini, o sorodnikih, o prijateljskih razgovorih. Zelo je občutljiv za lepoto narave — pa tudi za žensko lepoto, za romantičnost deklet. Zavidam mu bogate sanje, mnogo teh je erotičnih. A sem pa tja ga obišče tudi mora, prav v zvezi z njegovim političnim položajem.

Zelo me moti prepogosta uporaba tujk. Očitno so mu všeč, ker naj bi dajale videz „učenosti“ zapisom. Tako *konceptije, formulacije, afinitete, kvalitete-kvantitete in preciznosti ter eksaktnosti* — ne morejo *animirati* ampak le *eliminirati* potentni čar njegove *bravurozne diamat* literature. Osebo sem *saturiran* s tem. V zvezi s tem soglašam z mnenjem, da je pisal tudi dnevnike za objavo, kar pomeni, da je vedno malo v pozi.

Ob stoletnici rojstva Edvarda Kocbeka so ga slavili en cel teden. Žal čisto nič ne vem, kaj je bilo o njem povedanega. Po Justinu Stanovniku sklepam, da so ga proslavili tudi kot disidenta. A prav v tem je silno žalostna ironija zgodovinpisja. (Upamo, da ne dokončnega.) Tisti, ki so pravočasno spoznali pravi obraz NOB-ja in so se mu uprli, so še danes „ferdamani“. Kocbek se je prepozno zavedel svoje zmote, a glej čudo, prav v tem je njegova velika zgodovinska zasluga. Da je skušal gasiti, ko je bilo že prepozno!

Nerazumljiva logika „zgodovine“.

Pripis k letu 52

Tega si izposodim iz Rebulovega *Dnevnika '82 - '85*, ali *Ko proti jutru gre*. Kocbekovega dnevnika 52 še nisem prebral.

20. dec. 84 berem tole: „V *Novi reviji* Kocbekov dnevnik 52. Večna Kocbekova ambivalentnost: na eni strani veličina duhovne avtonomije, na drugi strani pa očaranost od prestižnosti. Kakšno bolešno visenje na tistem usranem podpredsednikovanju v Prezidiju! In tisto neponosno zagotavljanje bikovskemu Marinku, da bo zmeraj njihov!”

Ambivalentnost, res, ta beseda opredeljuje Kocbeka. Torej mož nihanja, omahovanja, brez premočrnosti, brez temeljne zvestobe samemu sebi. Nedoslednež, kot tudi sam prizna! Zato je pravilna zgornja ocena, da Kocbek ne more biti vzor poštenosti.

In vendar so ga režimski pokopali kot heroja. Bili so tudi daljnovidni — vsaj v nekaterih pogledih.

JOŽE RANT

SPLOŠNO O NAŠEM SPOZNAVANJU

Govorim o »splošnem«, ker se tokrat ne nameravam dotikati bolj kočljivih zadev. Npr., nekaterih sodobnih mnenje, ali je spoznanje res odnos med osebkom in predmetom, oz., ali sploh obstoji razlika med osebkom in predmetom ipd.¹

1. Kaj je spoznanje

V določenih okoliščinah vsaka reč na nek način povzroči odgovor, odmev, reakcijo naših čutov. Po tim. čutni zaznavi (dojemanju ali percepciji) osebek izdelava tim. čutno podobo ali predstavo (imago).

To se pravi, da je prvo, nekako vzročno razmerje naslednje:

stvari —————> čuti ———> predstava

Čuti in prestave pa so svojske OSEBKU; so dejansko njegov del, so v njem. S tem pa nastane vprašanje, ali predstava res odgovarja stvarem, to se pravi, takim, kot dejansko so. Stvari so na nek način v osebkem, a ne stvarno, fizično. Kar se umesti v subjektu niso torej stvarne, dejanske stvari.

Namesto da bi govorili o predstavah (ali podobah ali čutnih vtisih), ki jih je po nekoliko zastarelem gledanju pet vrst (vid, sluh, tip, vonj in okus), govorimo s skupnim izrazom o PREDMETU. Jasno je torej na prvi videz, da predmet ni popolnoma isto kot stvari, ki so ga povzročile.

1. Ta spis je v glavnem povzet iz mojih priročnikov na argentinski Državni tehnološki univerzi, Pokrajinski fakulteti Avellaneda in Buenos Aires, v letih 1980 do 1992. - Prav tako iz razprave (v šp.) Después del Positivismo Lógico - Nuevos Enfoques en la Filosofía de la Ciencia, Bs.As., 1981, 88 str., razmn. - S tem v zvezi sta dva dopisa v Meddobju: z naslovom Razmišljanje ob Kosovi opredelitvi filozofije (XXIII, 1987 1-2, str. 139-153; XXIV, 1989, 1-2, str. 114-132).

To je še bolj jasno, kadar se predmet ne nanaša na posamezne stvari (psa Krma ali vrh Triglava), temveč na vse poedince, naj obstojajo ali ne - naj so bili (preteklost), bodo (prihodnost) ali nikoli ne bodo, kljub temu, da bi mogli biti (tim. futuribilia). V tem primeru ne govorimo več o predstavah, ampak o pojmi:

poedina stvar₁ >>>>>> predstava₁ ↘
 poedina stvar₂ >>>>>> predstava₂ → Pojem (predmet)
 poedina stvar₃ >>>>>> predstava₃ →
 poedina stvar_n >>>>>> predstava_n ↗

Res je pa, da naših pojmov ne ustvarjamo vedno na podlagi čutnega izkustva. Moremo si jih sami umisliti. To velja v našem vsakdanjem življenju kot tudi za znanstveno raziskovanje.

Po vsem povedanem je jasno, da dejanje spoznanja vključuje troje:

osebek (subjekt) >>>>>>>>>> predmet (objekt)
 ↓
 vez (med osebkom in predmetom)

2. Ravní spoznanja

Predstavimo si Ameriko pred "odkritjem". Nekomu se je pobližkala zamisel, da je morda nekaj onstran oceanov. Končno pride do stika s temi dotlej nepoznanimi pokrajinami. Misel o možnosti obstoja celine onkraj oceana se izrazi na več načinov: Zahodna Indija, Nova celina, Amerika itn.

V tem primeru opazimo vse štiri ravní:

- 1. bitno** (ontično): sestavlja jo vse, kar je ali se dogaja v vesoljstvu, neodvisno od tega, ali kdo katero stvar ali dogajanje zazna; to so STVARI ali DEJSTVA; primer: Amerika pred odkritjem;
- 2. spoznavno** (gnozeološko): sestavlja jo vse, kar se dogaja v spoznavanju in njegovim še ne izrečenim dosežkom; npr. misel o obstoju nečesa onstran oceana;
- 3. bitoslovno** (ontološko): sestavlja jo vse, kar je nekdanje kakršenkoli način prišlo v odnos spoznavanja kakega osebká; npr., v našem primeru odkritje Amerike;
- 4. izrazno ali opisno** (ekspresivno): sestavlja jo vse tisto, kar osebek spoznanja uporablja za to, da izrazi (opiše) tisto, kar

je spoznal. Čeprav je prvotno nekaj svojkega osebkku, ki je spoznal, s časom navadno postane tudi predmet spoznanja drugih osebkov. Tako se bogati bitoslovna ravén z novimi predmeti ali znaki oz. značenji (simboli).

Ob vsem tem je silno važno razlikovati med **predmetom** in **podatki**. Ni primerno trditi, da bi bilo mogoče spoznanje brez kakršnihkoli podatkov. Za to, da si ustvarim predstavo psa ali mačka ali česarkoli, čutno zaznavanje potrebuje vsaj nekaj podatkov, ki so neke vrste posredniki (npr., svetlobne valove), brez katerih spoznanje ne bi bilo mogoče

Toda če za to, da spoznamo predmet A, potrebujemo podatke, ki se nanašajo nanj (B), ne moremo z istim dejem hkrati spoznati A in B. Ali pa je potem spoznanje A (npr., psa Krima) še neposredno? Pomislimo samo na to, kakšne posledice ima to za trditve v primeru znanstvenih opazovanj, pa seveda tudi v vsakdanjem življenju!

3. Razne vrste spoznanja

Od metafizičnega gledanja spoznavoslovcev je odvisno, kako imenujejo izdelke spoznanja: ideja, koncept, podoba, pojem, vtis, doživetje, noema itn. Toda tudi vsak izmed teh izrazov je navadno dvoumen ali ima celo več pomenov. Npr., izraz "eidos", ki v grščini pomeni kar vidim, obris, oblika, podoba. Za nekatere je pojem dosežek spoznanja (potem ko smo odmislili posamično stvarnost), za druge pa je neke vrste višja oblika stvarnosti, če ne celo stvarnost sama.

Spoznanje je lahko:

1. **neposredno** ali **direktno**; včasih ga imenujejo ali zaznavno (perceptivno) ali notranje neposredno zaznavno (intuitivno), ker ga subjekt dobi brez posredovanja drugega predhodnega spoznanja;
2. **posredno** ali **indirektno**, včasih imenovano tudi diskurzivno ali sklepno, ker se ga dobi začéni z dosežki nekega prejšnjega spoznanja, ki nam rabi kot neke vrste načelo, podatek, predhodna povéd (antecedens ali premisa).

Spoznanje, kot zaključek neke vrste sklepanja, more biti "a priori", to se pravi pred izkustvom, ali "a posteriori", po izkustvu ali odvisno od izkustva.

4. Obseg in meje spoznanja²

S tem se nanašamo na to-le dvoje: 1. možnost, da stopimo v stik s stvarmi; 2. zmožnost osebk, da spozna vse (ali kar je mogoče) o predmetu.

V zvezi s tem različni avtorji navajajo različna stališča oz. imena zanje. Znana argentinska logika, zakonca Colacilli de Muro navajata troje stališč³:

1. **gnozeološki totalizem** (spoznavoslovni totalizem): vse je mogoče spoznati tako, kot je;
2. **gnozeološki nihilizem**: ničesar se ne spozna tako, kot je;
3. **gnozeološki partikularizem**: nekatere predmete je mogoče spoznati take, kakor so, druge pa samo pod določenim vidikom ali sploh ne.

Vsako od teh treh stališč je lahko kritično ali nekritično (dogmatično). Kritično je, kadar je tisto, kar spoznamo, nasledek predhodne razčlenbe (dejanja) spoznanja in težav, ki jih vključuje.

5. Izvor spoznanja

Ko so hoteli upravičiti dosežek spoznavnega dejanja stvarnosti, je nastal problem o izvoru spoznanja. Ali drugače povedano: nastalo je vprašanje, odkod je (dobivamo) naše spoznanje. V zvezi s tem se je kot nujno porodilo vprašanje o sodilu (kriteriju), s katerim bi mogli določiti, kdaj je (glede na stvarnost) neko spoznanje resnično ali zmotno.

Nekateri mislijo, da ni nobene težave v izvajalnem sklepanju, s katerim hočemo nekaj dokazati, če je seveda resnično spoznanje, ki nam rabi kot predhodno temu sklepanju (antecedens). Toda težava je v tem, kako priti do neposrednega spoznanja, ki bi ga brez nadaljnega raziskovanja mogli priznati za resničnega. Ali obstajajo resnice, ki bi bile pred spoznanjem? Če bi bile, kje imajo svoj izvor, v razumu ali v izkustvu? če v razumu, kako morejo resnično povedovati o izkustvu? če v izkustvu, kako bi mogle biti resnične, če niti nedokazljivega sklepanja ne priznamo brezpogojno? Zato tudi v tem vprašanju imamo več stališč:

2. Nekateri rajši govorijo o možnosti spoznanja.

3. Colacilli de Muro M.A.-J.C., *Elementos de Lógica Moderna y Filosofía*, A. Estrada, Bs.As., 1985, s.319

1. racionalizem trdi, da je vir vsega spoznanja v razumu. Racionalisti (Descartes, Spinoza, Leibniz) so si postavili – navadno vsak svoja – zanje neizpodbitna načela, kot npr.: 1. obstoje vrojene ideje (Descartes); 2. um ima prednost pred čuti; 3. razumska razvidnost je sodilo za resnico.

2. empirizem trdi, da je vir vsega spoznanja v izkustvu, to se pravi po čutih.

Tudi empiristi (od skrajnih ali radikalnih, kot Condillac, do bolj racionalnih v sodobnosti) zagovarjajo nekatera temeljna načela:

1. čutno izkustvo je edini vir vsega spoznanja; 2. neizpodbitna razvidnost, ki jo dajejo čuti, je edini vir vsega spoznanja; 3. umsko sklepanje vodi ali do novih izkustev, ki jih je treba izkustveno potrditi; ali pa določajo vzroke nečesa in v takih primerih jih je treba potrditi z logičnim načelom ne-protislovja.

3. kriticizem (Kantov apriorizem) trdi, da se vse spoznanje pričena z izkustvom, a vse spoznanje ne izhaja iz njega.

Namesto vrojenih idej je Kant govoril o **kategorijah a priori**, ki bi naj bili čisti liki (oblike, vzorci, kalupi) čutenja in umevanja. Po Kantu potrebujemo izkustvo, čeprav ne spoznamo stvari samih v sebi (noumena). Spoznavamo samo pojave (fainómena), ki so nedoločeni predmeti neposrednega notranjega dojetanja (v tem primeru od zunaj pogojene intuicije). Ti čisti liki čutenja sprejemajo neoblikovano (amorfno) izkustvo in ji dajejo obliko v času in prostoru, obenem s čistimi liki umevanja. Ker ne poznamo stvari-same-v-sebi, ne moremo razumsko dokazati obstoja Boga, duše, svobode, sveta. O njih vemo samo zato, ker so zahteve (postulati) praktičnega razuma (pameti).

4. kritični (ali intelektualistični) **empirizem**, ki trdi, da "Nič ni v umu, kar prej ni bilo v čutih"; a z Leibnizem dodaja "razen uma samega"; z drugimi pa še: "v kolikor se je ta razvil". Trdi pa tudi, da je mogoče priti do sklepov, ki niso več izkustveni, in to na podlagi izkustva in razuma, a pod pogojem, da razum ne pretrga stika z izkustvom.

6. Spoznanje in stvarnost

Navadno govorijo o bistvu spoznanja oz. o tem, kaj dejansko spoznamo in kar zaradi tega imenujemo stvarnost; pa tudi, v kolikšni meri je ta stvarnost neodvisna od spoznanja.

Najpogosteje se uporabljata za nasprotni stališči izraza **realizem** in **idealizem**. Colacilli de Muro nočeta govoriti o idealizmu, ampak za različna stališča rajši uporabljata sledeče izraze⁴:

1. ontični (bitni) realizem: neodvisno od našega spoznanja obstoji neka bitna stvarnost.

Ontični realizem more biti **naiven** (oz. dogmatičen, nepresoden) ali **kritičen** (oz. presoden). Naiven odgovarja nekako našemu "vsakdanjemu realizmu": obstojijo hiše, vozila, ljudje, knjige, sonce itn.) Kritični realizem obsega veliko različic: od Aristotelovega "naravnega realizma" do strogo kritičnega realizma. Za kritični realizem je podoba sveta predvsem fizična ("Valjanje snovi brez cilja in brez smisla", kot je zapisal Whitehead). Dejansko tisto, kar spoznamo, niso stvari same v sebi, vendar-le obstajajo, četudi jih mi ne bi spoznali.

2. ontološki (bitoslovni) realizem: obstoji neka bitoslovna stvarnost, ki je različna od osebka spoznanja, a ne obstoji neodvisno od njega; obstoji samo to, kar spoznamo.

Ontološki realizem trdi, da vsa stvarnost obstoji v tem, da jo zaznamo in zaznavamo; tako, npr., znana Berkeleyeva trditev iz 18. stol.: esse est percipi (biti je čutno zaznavati). Berkeleyeva trditev se delno omeji s postavko: če kaj obstoji zunaj človeškega uma, je zato, ker jo zaznava božji um, kljub temu, da je dejansko treba po našem pojmovanju - morda zelo antropomorfološkem ali človeškemu podobnem pojmovanju - dej(an)ja volje.

3. gnozeološki (spoznavoslovni) realizem: edina stvarnost je misel, (raz)um, ki se razvija v tem, ko spoznava sam sebe.

Gnozeološki realizem, ki ga nekateri imenujejo "**objektivni idealizem**", trdi, da stvarnost ni nekaj, kar osebek spoznanja zajame (aprehendere), ampak nekaj, kar izhaja iz misli same: stvarnost je spoznanje (Fichte, Schelling, Hegel). Čeprav ta stvarnost zunaj nas obstoji zaradi razvoja Absolutne Ideje ("Vse stvarno je razumsko in vse razumsko je stvarno", piše Hegel), smo stvari in ljudje samo trenutki ene in iste stvarnosti, to je, "Absolutnega", ki razvija "Razum v zgodovini".

Bolj nazorno bi si mogli predstavljati ta stališča s temi-le obrzci:

4. Dejansko Colalaccija uporabljata bolj skrajne izraze: onticistični, ontologicistični in gnozeologicistični realizem. Mislim, da v tem primeru ni potrebno tako razlikovanje.

Zmerni kritični realizem:

$P(\text{redmet}) = S(\text{tvar}) \text{ in } P \approx S^5$

ali: $P = S(\text{tvarnost})$

ali: $S \leftrightarrow O$	=	Stvar(nost)
in quo		quod
(v katerem spoznamo)		(kar spoznamo)

Strogi kritični realizem:

$P \neq S$ in $P = S(\text{tvarnost})$, če je in samo če je razumsko in izkustveno znanstveno spoznanje

Kantov kriticizem

<p style="text-align: center;">Nóúmen</p> <p style="text-align: center;">(stvar sama-v-sebi)</p> <p style="text-align: center;">česar ne poznamo</p>		<p style="text-align: center;">Fenomen</p> <p style="text-align: center;">(stvar taka, kot se nam pojavi, potem ko jo sestavimo s čuti in razumom)</p> <p style="text-align: center;">kar spoznamo</p>
---	--	--

7. Spoznanje in resnica

a) Primerno je **razlikovati** med naslednjimi izrazi:

1. **pravilno** – **nepravilno**; izraza se nanašata na izpolnjenje ali prekršenje kakšnih pravil, bodisi slovničnih, tehničnih itn.
2. **veljavno** – **neveljavno**; čeprav ju uporabljamo na različnih področjih človeške dejavnosti, z ozirom na resnico se nanašata na veljavna ali neveljavna izvajalna (deduktivna) sklepanja; to se pravi, veljavno je, kadar pravilno pridemo od premis do zaključka.
3. **pristno** – **nepristno** (avtentično-neavtentično, od autós: isto, kar je); se nanašata na prektvarnoslovno (metafizično) ali bitoslovno (ontološko) resnico.
4. **resnično** – **zmotno**; navadno v sodobnosti pridevamo resnico ali zmoto našim sodbam ali povédim; npr., povéd "Pavel je pristno pošten" je lahko resnična ali zmotna.

5. Znak = pomeni: približno isto kot.

b) Resnica glede na ravní predmeta more biti

1. **bitna (ontična ali onticistična):** resnica obstoji neodvisno od spoznanja;
2. **bitoslovna (ontološka ali ontologicistična):** pojmuje, da je resnica utemeljena v "biti" stvari, a nastane in se pojavlja samo v človeškem (ali božjem) umu. Resnica je odnos med stvarnostjo in spoznanjem ("pristno" spoznanje);
3. **spoznavoslovna (gnozeološka):** resnica je svojstvo sodb (povédi); to se pravi, da bi bila v umu, izdelana po umu, ali pa bi bila naravnost um sam;
4. **izrazna (ekspresionalna, ekspresionalistična):** resnica je svojstvo jezikovnih izrazov, predvsem povédi. Gre za zapleteno svojstvo odnosov (relacionalnost). To svojstvo se ji prideva, ker gre za označbene izraze, to se pravi, znaki nečesa za nekoga, ki jim daje neko razlago ali pa jo sprejema.

c) Sodila (kriteriji) za resnico

Sodilo za resnico more biti kaka metoda, kak ukaz ali zapoved, ali pa kako po (določeni) družbi sprejeto (konvencionalno) merilo, ki nam pove, kdaj je kaka povéd resnična ali zmotna.

Razlikujemo znanstvene in filozofske kriterije resnice.

Znanstveni skušajo določiti pogoje, ki dopuščajo, da sprejmemo ali zavrnemo kak znanstveni izrek kot resničnega ali kot zmotnega. Filozofski težijo za tem, da vzpostavijo naravo resnice same in kako bi se jo bilo mogoče osvojiti.

Za mnoge je edino in zadnje sodilo za resnico **razvidnost**. Toda nekateri imajo za razvidnost tudi neposredno notranjo zaznavo (intuicijo). Razlika med obema sodiloma je v tem, da razvidnost ne izključuje posrednega ali sklepnega spoznanja.

Vendar pa razvidnost ni zadostna, čeravno je nujen pogoj za katerokoli sodilo resnice. Razvidnost je na splošno posamezen in osebkoventen (subjektiven) pojav, ki jamči samo gotovost vsakega poedinca. Zato se že od nekdaj išče dopolnilo z drugimi razvidnostmi, predvsem v primeru znanstvenih sodil za resnico.

č) Stanja uma pred resnico

1. **nevednost (ignorantia):** ki je lahko premagljiva ali ne;
2. **zmota:** nezavestno sprejetje zmotnega kot resnično ali resničnega kot zmotno;

3. **mnenje**: začasno sprejetje nedokazanega kot pravilno, veljavno, pristno, resnično oz. njim nasprotna začasna zavrnitev;
4. **dvom**: vzdržati se sodbe (povédi, izreka), dvom ni negotovost, kar je izredno važno v verskih dvomih, saj je znan izrek, da tisoče dvomov ne pomeni niti ene same tajitve;
5. **sodba** (povéd, izrek): trditev ali zanikanje nečesa z razlogi, ki v določenem primeru kažejo, kot da so zadostni;
6. **gotovost**: brezpogojno sprejetje določenega znanstvenega dosežka; daje nam učinkovito varnost o tistem, kar s tem sprejemamo, ne more pa dati jamstva, da je tisto, kar smo sprejeli, res dokončen dosežek spoznanja (to je, pravilno ali ne, veljavno ali ne, pristno ali ne).

8. Spoznanje in mišljenje

Večkrat istijo spoznanje z mišljenjem. Če se spomnimo na obris spoznanja (t. 1), moremo takoj opaziti, da odgovarja spoznanju, ki nam je skupno z živalmi (predstave).

Misliti pomeni več kot samo tvoriti predstave. Pomeni zamišljati si pojme, vzpostavljati odnose, urejati, sestavljati, posploševati, odmišljati, izražati sodbe, iznajdevati, imeti neposredne notranje uvide, ustvarjati itn.

Z mišljenjem (kot dejanjem: misliti; ali kot dosežku; misel) se bavi več znanosti:

- **dušeslovje** (psihologija) preučuje mišljenje z vidika osebk;
- **razne znanosti** se ukvarjajo z vsebino mišljenja;
- **modroslovje** (spoznavoslovje in bitoslovje) preučuje odnos mišljenja s stvarnostjo (mišljenega);

Toda mišljenje nima samo vsebine, ampak tudi lik, formo. V kateremkoli mišljenju ni ne lika brez vsebine, ne vsebine brez lika.

Vsebino sestavlja značenje podatkov, ki jih je osebek dobil po odnosu do predmeta (s spoznanjem). Lik vsake misli (mišljenja) pa je logičen sestav, v katerem se povezujejo označevalne prvine: **izraz** (pojme), **povéd** (sodba), **sklepanje**. O mišljenju v njegovem zgolj formalnem (likovnem) sestavu se ukvarja **logika**.

9. Spoznanje in metoda

Ni mogoče nobeno teoretsko znanje brez kake metode. Če sprejemem najnost metode, to vključuje, da gre presojeno (kritično) spoznanje

(za razliko od vsakodnevnega, nekritičnega) za dosežek postopka, ki vsebuje več dejavnikov:

1. čutni podatki (podatki, pridobljeni s čuti);
2. razumske sestave (razum, ki ureja podatke v sestave);
3. umska dejavnost, ki izhaja iz urejenih sestavov (najsaj bodo stvarni, realni, ali umišljeni, idealni), jih ureja, razčlenjuje, povezuje in razumsko sklepa.

Metoda je torej skupek vnaprej določenih tehnik in postopkov, ki imajo za nalogo priti do vnaprej postavljenega cilja.

Misel kot presojeno spoznanje je nujno urejena in utemeljena. Zato predpostavlja metodo, rigurozno usmerjeno k cilju, ki je znanje. V sodobnem spoznavoslovju imamo štiri najbolj uporabljane metode:

1. **fenomenološka** (pojavnoslovna): izčrpen opis predmeta;
2. **semiotična** (označevalna): razčlemba jezikovnih znakov;
3. **aksiomatična**: izpeljavanje (dedukcija), formaliziranje (simboliziranje) izrekov, uporaba logičnih pravil, teorem (logični ali matematični);
4. **reduktivna** (skrčevalna, omejevalna): napeljavna (induktivna) zgradba podmenskega sestava (svojska tim. dejstvenim ali faktičnim znanostim).

10. Poznanje, znanje in védenje; učenost in modrost

Govorimo o **poznanju**, kadar nam je nekaj znano od blizu, npr., poznavam se; poznam Bled (po slikah, pripovedih ali ker sem bil tam).

O **znanju** že vemo, da je lahko kritično ali nekritično. Kadar določeno znanje izpolnjuje določene zahteve, more biti **znanost**. Nekateri znanost imenujejo tudi **veda**, čeprav je to zdaj že nekoliko zastaran izraz. Vendar je veda širši pojem: obsega lahko ljudsko modrost določene kulture, pa tudi znanosti, vključno filozofijo. Zanimivo pa je, da ima izraz veda (in njegove izpeljanke) bolj umski in manj dejaven pomen: morda vem, kako se vozi avto, a ni zadosti, da vem; za to, da lahko vozim avto (ali se vozim s kolesom ali žagam, rišem, pišem), se moram vse to naučiti pravilno ravnati, delati.

Védenje moramo torej razlikovati od znanja, ker ne vključuje tim. praktičnega znanja. V tem opažamo zanimivo razliko z romanskimi jeziki.⁶

Jasno je, da rastline ali živali tudi (do določene mere in na svoj način) spoznavajo. Ne moremo pa reči, da imajo znanje o čem, ali da kaj vedo. Ker človek spoznava umsko, gre za višjo duševno dejavnost. Ker pa gre za duševno dejavnost poedinca, ima umsko spoznanje določene značilnosti, ki ga ločujejo od fizičnih pojavov; je neprostorsko, časovno, namerno (naperjeno na), ker zmeraj mislim na nekaj ali nekaj čutim.

Treba je tudi razlikovati med učenostjo in modrostjo. Nekdo je morda zelo učen znanstvenik, drugi morda slaven filozof, tretji velik teolog (bogoznanec) – a morda nihče izmed njih ni moder. Je pa veliko zelo preprostih, skoraj neukih, morda celo nepisnih oseb, ki pa imajo tim. življenjsko modrost, oz. kar bolje: **modrost**.

Po drugi strani pa imamo cele kupe "učenjakov", ki veliko vedo o svoji stroki, a njihovo znanje je **odlomkovno** (fragmentarno), mogoče sestavljeno v razumsko celoto iz neštevilnih majhnih znanj, toda omejeno na eno samo področje. Tudi kadar bi obsegalo cel kup takih področij, to se pravi, da bi bili specialisti v številnih strokah – kar je dandanes nekaj nemogočega – bi bilo njihovo znanje še vedno fragmentarno in morda daleč od prave modrosti.

Osredotočenje na del vsega tistega, kar sestavlja človekovo življenje in njegovo okolje, je sicer obogatjenje na tistem področju, a obubožanje celostnega pogleda na človeka in njegov svet.

Nekaj podobnega se lahko dogodi tudi filozofu, če bi svoje delovanje omejil na znanje ali veliko učenost, čeprav v nečem, kar bi po svoji naravi ne smelo biti odlomkovno.

6. Npr., v španščini se razlikuje med »conocer« in »saber«. Za to, da vozim avto, ni zadosti, da poznam, vem (conozco, conocer), kako ga je treba voziti; avto moram znati voziti (sé, saber). »Saber« izhaja iz latinskega »sapere« in pomeni biti okusen, imeti okus, odtod pa tudi biti »sapiens« (šp. sabio, moder) in imeti »sapientia« (šp. sabiduría, modrost). Nekateri v tej »modrosti« vidijo samo sposobnost za opravljanje določenih dejanj, drugi pa jo imajo za višje znanje, modrost »per excellentiam«. Kot taka je bila za Aristotela predvsem teoretska, za Platona pa nad vse praktična, zato »višja krepost«. Tako moremo nekako trditi, da je bil ideal modrosti že od Grkov spoj teoretskega s praktičnim in to na predpostavki, da sta modrost in krepost eno in isto. Mar nismo na to preveč pozabili v sodobnosti?

In vendar si tako neuk kot izreden učenjak lahko pridobita modrost. Modrost je nekako celostno gledanje na človeka in njegov svet. Ni le znanje, ampak tudi védenje; ni le spoznavanje, ampak tudi doživljanje; ni le védenje, ampak tudi vedênje; ni le pogovorno občevanje, ampak čustveno in voljno zadolženo soživljenje.

11. Stopnje znanja

Nekateri govorijo o zgodovinskih oz. časovno zaporednih dobah v razvoju spoznanja in s tem tudi njegovega dosežka, znanja. Ta razvoj bi naj bil od izkustva do kritičnega spoznanja in znanja.

1. **izkustvo:** je vedno posameznika; izkustva kot osebnega izkustva (kot takega) ne moremo prenesti drugim, oz. ga jim ne morem vsega sporočiti ali ga z njimi (po)doživljati;
2. **praktično znanje:** gre za najrazličnejše tehnike, potrebne sprva za preživetje, potem pa največkrat za učinke človeške radovednosti, to se pravi, želje, da bi vedeli in znali delati vedno več; pogosto slišimo trditev, da je tudi izvor teoretskega znanja v radovednosti, ta pa da ima svoj vzrok v "začudenju" človeka nad danostjo;
3. **začetni svetovni nazor (kozmovizija):** gre za prvi resni človekov poskus, da bi si ustvaril celotno podobo o svetu in človeku v njem, to se pravi, neke vrste začetna splošna podmena. V tem primeru gre seveda za nekaj naravnega, preprostega (naivnega), samoniklega (spontanega), nepresojenega (nekritičnega). Iz teh prvih poskusov so kasneje nastali pomembni, sicer nepopolni sestavi svetovnega nazora kakega naroda ali določenega družbeno-kulturnega območja. To delo so izvedli pesniki v Grčiji, nravni preroditelji na Kitajskem in v Indiji, ustanovitelji verstev v Izraelu in prvi filozofi v klasični Grčiji.
4. **kritično (presojeno) znanje:** gre za znanje, ki je (po nekaterih samo do neke mere) utemeljeno. Preden se kaj zatrdi, se namreč izvede sodba (kritéin, krisis).

Morda bi morali tem stopnjam "objektivnega" spoznanja dodati še **nravno (etično) znanje**, ki tudi mora biti čim bolj presojeno in utemeljeno ter z edino namero: biti čim bolj dosegljivo vsem in na razpolago vsakemu poedinemu človeku in vsem ljudem,

to pa zato, da bi bil človek vedno bolj človeški (antropološki razvoj) in človečanski (nravni napredek).

12. Oblike znanja

Navadno razlikujejo samo med nekritičnim in kritičnim znanjem, ne da bi natančneje določili stopnje in sestave. Vendar je treba dodati vsaj še dvoje drugih znanj, umetelno (tehnično) in umetnostno.

- 1. nekritično znanje** je samoniklo (spontano), prigodno, osebno in osebkovno (subjektivno), pomešano s čutenjem in čustvi, nesistematično, nekako nesmotrno nakopičeno in celo samemu sebi protislovno. Najboljši primer za to znanje so ljudski reki, primerni za vsakršne okoliščine, vendar pa pogosto eden izpodriva drugega.
- 2. tehnično znanje** izvira iz delovanja človeka s stvarmi z namenom, da bi jih uporabljal. Išče korist(nost) in uspešnost. Podaljšuje, izpopolnjuje ali preoblikuje zaznavne in gibalne zmožnosti človeka, kateremu stavi na razpolago vedno več različnih orodij, ki razširjajo, izboljšujejo ali preoblikujejo učinke človekove dejavnosti. Zato se orodje, naprava, stroj idr. prilagajajo človeškemu organizmu, ki jih uporablja, obenem pa pogojujejo človeško dejavnost in njegove značilnosti. Tehnično znanje začenjamo dobivati s podatki, ki nam jih daje izkustvo; s človekovimi kretnjami, ki se izpopolnjujejo, pa postajajo nekako del njegove narave in se spremene v neke vrste avtomatizme. (Nekateri včasih zamenjavajo le-te z nagoni).
Znanstvena tehnika ali tehnologija, ki ni učinek samo izkustva ampak znanstvenega napredka in njegove uporabe, je še druga pomembna stopnja, ki pravzaprav spada h kritičnemu znanju.
- 3. umetnostno (umetniško oz. umetnosti svojsko znanje):** izvira iz čutnega odgovora, ki nastane v odnosu človeka do narave, do človeka, do po človeku ustvarjenih reči ali do "prekonaravnih" ali "nadnaravnih" bitij. Umetnik skuša odkriti občutje tega, kar doživlja, in želi to čutnočustveno odkritje priobčiti drugim. Umetniško delo je izdelano na podlagi lepote, zato nima nobene značilnosti, ki so lastne orodju, napravam, strojem; gre za simbol, za območje označevanja. Umetniško znanje se dobi z razlago znakov oz. znamenj (simbolov). Zato umetnost predpostavlja določeno "govorico" (jezik), ki potrebuje razlage. Simbol zahteva:

- a) tvorno »podlago« (platno in barve; marmor ali les idr.);
- b) nekaj, kar sestavlja v celoto in preoblikuje stvarne prvine (podoba);
- c) značenje teh prvin in sicer na dva načina: 1. z umetniško zmožnostjo izražanja in z njegovo sposobnostjo v tehnikah umetnosti; 2. z občutljivostjo opazovalca, v kolikor ima sposobnost dojeti in si razložiti omenjene prvine.

Umetniško znanje je celostno (integralno), premišljeno, medosebno, usposodno ali simbolično, ustvarjalno, metodično, urejeno itn.

4. **kritično (ali presojeno) znanje:** je posledica preučevanja in raziskovanja. Je stopnjevano, urejeno, pridobljeno metodično, rigorozno (trdno utemeljeno, z neprestano razčlenbo in z vedno novimi preizkusi dobljenih dosežkov); nudi soskladno (koherentno) razlago sveta, človeka, njegovih stvari in odnosov med ljudmi. Vse to zahteva razumnost in razmišljanje. Zahteve za kritično znanje so: svoboda mišljenja, razumska in duhovna poštenost, globoko spoštovanje resnice, tvorno-denarna nezainteresiranost; ponižnost za priznanje tega, česar se ne ve; zmožnost začudenja, sposobnost za priznanje zmot in njih popravilo ter voljo za priznanje te poprave; imeti poklic služiti družbi in okolju itd.

Haedo, 18. februarja 2005

JOŽE RANT

ANKETA O "SLOVENSKEM DOMOBRANSTVU" BORISA MLAKARJA

Bibliografija in viri. Ni takega dodatka v knjigi, čeprav je res, da **Imensko kazalo** prinaša tudi priimke iz opomb, kjer so vstavljene vse navedbe. Vendar se sprašujem, zakaj ta opustitev.

V prvih poglavjih se pisec v glavnem omejuje na to, kar imenuje ARS I, II in III, čemur dostavlja precej knjig (celo stare partizanske, ki jih ne ocenjuje: Saje ipd.) in tudi kar nekaj spisov in revij, domovinskih kot zdonskih. Od zadnjih se mi zdi, da daje prednost skupini pri Taboru. Prav tako izredno veliko navaja Kocipra, kar je verjetno nasledek tega, da je Kociprova knjiga izšla v domovini, in dejstva, da je imel na razpolago Kociprovo zapuščino. Toda kako jo je dobil? In kako je dobil Šmajdov dnevnik – razen če so ga zaplenili, ko so ga ugrabili. Čeprav pisec nekajkrat podvomi o kakih Kociprovih trditvah – kar se opaža pri vseh navedenih avtorjih – in je načelno prav – se mi zdi, da daje preveliko pomembnost Kociprovim spisom in zapuščini in da včasih popisuje kakšne dogodke samo po Kocipru – ki pa zame, žal, ni nepristranski, posebno v tistem, kar je pisal po vojni in po spominu. (Morda bi bilo dobro primerjati vse objavljeno z njegovo dediščino, zlasti z dnevnimi zapiski iz tiste dobe.

Ko Mlakar navaja, ima človek vtis, da hoče biti nepristranski, objektivni, kar se mu pa ne posreči zmerom, največkrat prav zaradi virov, ki jih je imel na razpolago. Zato je razumljivo, da v prvih poglavjih prevladuje partizanska literatura, v zadnjih pa "protirevolucionarna" ali zdonska. Važna je Mlakarjeva trditev (Uvodna beseda), da SD pušča občutek dvomnosti in nedorečenosti in da je domobranska tragedija v evropskih okvirih neprimerljiva povojna usoda.

Napačna se mi zdi uporaba izraza pozitivizem (za konkretne dogodke), ki bi naj bil nasproten sintetičnim sodbam. J. Stanovnik v pismu trdi, da Mlakar ni partizanski pisec. A tudi ni

protirevolucionaren! V angl. povzetku na koncu, npr., trdi, da je "buržujsko" območje ustanovilo Slovensko in Sokolsko legijo, a ne pove, kdaj, medtem ko so komunisti in njihovi levostranski zavezniki OF - "following the attack on the Soviet Union" (brez datuma!) - takoj začeli z oboroženim uporom, kar seveda tako, kot je zapisano, ni res. Tako pisanje ni natančno! Poleg tega: če bi bil upor in protirevolucija samo buržujska zadeva, zakaj potem M. toliko poudarja pretežno kmečko sestavo SNV? (O meščanskem taboru govori tudi v slov. besedilu: s. 101)

J. Stanovnik hvali lepo slovenščino in jasnost v pisanju. To ne bo čisto res. Mlakar se rad ponavlja, ko navaja pozitivna (ne pozitivistična!) dejstva, morda zato, ker se mu zdi potrebno. Toda njegovi stavki so predolgi, s polno vnešenih podrejenih stavkov. Dejansko mu včasih tudi beseda uide v nepotrebne tujke (sondaža, str 90; odisejada, 115. morbidne izraze, 132, familiarni nazivi, 183; podoba z dodajnim "image", 266).

Popis dogodkov in sinteza. Treba je priznati Mlakarju, da je skušal nepristransko predstaviti dogodke - seveda na podlagi virov, ki jih je imel na razpolago. Sam sicer pravi, da sedaj ni več težav z viri, a moral bi priznati, da je za marsikaj uporabljal samo partizanske vire, - ker drugih pač (še?) ni, čeprav je med njimi raztresenih dosti drugih virov. Tako, npr., za začetna poglavja, prav tako, kot se je v zadnjih poglavjih precej zatekal k protirevolucionarnim virom - čeprav so eni in drugi večkrat vzeti iz komunističnih sodnih procesov in zaradi tega osumljeni pristranosti. Toda, da o pregledu vojaških spopadov med partizani in SD hvali I. Križnarjev pregled, je res precej pretirano - razen če gre za knjigo, ki povzema vse boje s partizanske strani!

Treba pa mu je priznati, da ni ostajal pri splošnem popisu dogodkov, oseb, njihovih spisov, dejanj in ravnanja, ampak da je po eni strani skušal o njih izraziti čim bolj nepristranske sodbe, po drugi pa je vidno, da si je prizadeval, kolikor je le mogel, priti do tistih sintetičnih sodb, o katerih govori.

Vendar včasih manjka dokazov. Nekaj primerov: na str 37 pravi, da se je partija prek stikov s KPI vsestransko pripravila na ital. kapitulacijo. Italijanski vojski, ki je predvsem leta 1942 zagrešila veliko zločinov nad slovenskim narodom, je NOV zagotovila prost odhod v Italijo...(40) Označi Rupnikovo upravo oz. Lj. pokrajino kot izrazito nacionalno zadevo (100) itd.

Vendar bi podčrtal nekaj zadev. Npr., KP je slovenski narod ogoljufala s spremenjenjem besednjaka po ustanovitvi OF (oz. preimenovanju AF) – str. 18-9. Partija je belo gardo rabila in do neke mere ustvarjala (24). Vsi so se zatekali k Italijanom in Nemcem, partizani celo z namenom, da bi jim Nemci izročili domobrance (s. 345, 433)!

Pomembne so ugotovitve in dokazi, kako je partija iskala samo revolucijo in kako so v tem pogledu prebrisano nalagali zahodne zaveznike. Pomembna je ponovna trditev, da si je partija prisvajala popolno oblast in nastopala v imenu vsega slov. naroda, toda ne omeni, kdo bi ji dal to pravico. Opozarja na to, kako so nekateri v protirev. taboru kmalu uvideli, da bodo posledice njihove odločitve hude (Staretovo pismo, s. 127)

Važen je popis needinega vodstva med protirevolucionarji in posledice, ki jih je to imelo na vseh področjih. Toda skupnega vodstva sploh ni moglo biti – razen če bi bili Slovenci že zreli za življenje v demokraciji in pluralnosti! Po eni strani četniki in ljotičevci, ti celo v Rupnikovem štabu, po drugi kraljeva vlada in njeno nihanje, nesoglasje med SLS in JNS, v klerikalnem taboru pa med SLS in Stražo itd. Kjer je kolikor toliko demokratičnega duha, ne more vladati diktatura ene skupine, čeprav so to dejansko nekateri hoteli! (npr., s. 376)

Po drugi strani je pomemben dokaz, kako je SL pošiljala častnike v VS (žal jih Mlakar prevečkrat imenuje MVAC) ter gorenjskemu in primorskemu domobranstvu... Kako se je SD pripravljalo na pretrganje z Nemci in vztrajalo na SNV (200)

Ne razume se podpora Rupniku s strani slov. KA, o čemer osebno dvomim (259), saj se niso marali opredeliti za nikak boj in vodstvo, posebno na njegovo in njegovega kroga kult osebnosti in neke vrste maniheizma a la G.W. Bush. (s 413) Kje so dokazi za podporo KA?

Morda se bodo komu zdeli nepotrebni tako dolgi opisi (npr. notranje organizacije SD), toda tudi to spada v temo.

Zdi se mi važna trditev, da v Sloveniji nikoli ni prišlo do kakih SS oddelkov – in ne po zaslugi OF, ki je kvečjemu v tem pogledu škodila.

NOB vojne ni skrajšal, kot je zatrjeval zaveznikom, ampak podaljšal za nekaj tednov, da je tako lahko pobil svoje razorožene in razočarane nasprotnike.

Popis, kako so se zadnje mesece Nemci zmeraj bolj hoteli poraziti SD, in kako dolga je bila tajna borba z njimi v tem

pogledu, je važen (statut itd.). Tudi to, da so proti koncu vojne morali popuščati in priznavati slov. narod, slov. ozemlje itd. Zadeva s prisego je dobro opisana, predvsem nasprotovanje s strani političnih voditeljev. Ni pa dobro opisano morebitno mednarodnopravno upravičenje in osebne odgovornosti. Prav tako ni zadosti jasna razlaga morebitne pravne podlage za način sodelovanja z Nemci, do katerega je končno prišlo (s. 414 sl.) Vsekakor pa Mlakar – kot zgodovinar in ne kot pravnik – razpravlja o tem in prinaša nove poglede. Poudarek, da so SD do tega komunisti naravnost prisilili, je primeren (s. 370 sl) Še bolj važna pa je trditev, da pravni filozofi ne bodo mogli mimo dejstva, da se po končani vojni uporabljajo dvojna merila in da o tem odločajo zmagovalci (s. 424-5) - Za to je dober primer Italije, ki je zaradi kapitulacije leta 1943 postala zavezna država in nikdar več se ni govorilo o ital. taboriščih.... Prav tako Avstrija s svojim plebiscitom za Anschluss: Avstrijci so bili v primeru z Nemci med vojno najhujši preganjalci vsega slovenskega, kar vem iz lastne izkušnje.

Iz besedila je razvidno, da Krener ni bil nikoli poveljnik SNV, ampak gen. Prezelj, in da se niti Krener sam ni imenoval general (v Vetrinju), kar se mi zdi silno važno (pa tudi, da je ostal v Vetrinju vsaj do 31. maja). Da je bilo med domobranci precej nezaupanja do Prezlja, je razumljivo (s. 453)

Kar pa ni razumljivo, je slepo zaupanje v angleško besedo s strani tedanjih političnih in vojaških voditeljev: ali ti ljudje niso nikoli brali zgodovine? Sicer pa: kako da tudi M. Breclj in I. Cankar nista uvidela, kam bo vse to peljalo, če ne bodo osvobodili Slovenije zahodni zavezniki?

Kako da se ni vodstvo SD ali politično vodstvo v domovini (ki je sicer tedaj imelo malo oblasti – s. 479 - in prestiža) odločilo za pretrganje z Nemci in prebitje na zahod, ali za začasen umik v gozdove, kaže, da ne bo nikoli jasno... Seveda, partizani so skrbeli za to, da so bili domobranci do zadnjega vrženi v boj proti njim – skupaj z Nemci.

Vsekakor pa končni vtis ni slab – kljub žalosti, ki človeka preveva, ko knjigo bere.

Haedo, 24, februarja 2004

Dr. Jože Rant

Joserant@ciudad.com.ar

JOŽE RANT

Dr. Tamara Griesser Pečar

**RAZDVOJENI NAROD – SLOVENIJA 1941-1945
OKUPACIJA – KOLABORACIJA – DRŽAVLJANSKA
VOJNA – REVOLUCIJA**

Založba Mladinska knjiga
Zbirka Premiki (Ljubljana 2004)

556. strani; iz nemščine prevedli Tamara Griesser –
Pečar, Marko Urbanija, Nataša Petrnell

Avtorica se je rodila 18. marca 1947 v Ljubljani. Do odhoda s starši iz Slovenije, je obiskovala šole v Ljubljani, Portorožu in Kopru, potem pa v New Yorku in na Dunaju. Po končani srednji šoli na Dunaju je študirala na American College v Parizu, potem pa zgodovino in anglistiko na Dunaju. Leta 1943 je promovirala z dizertacijo o stališču slovenske deželne (sic!) vlade do Koroške 1918-1920. Kot svobodna zgodovinarka se je ukvarjala s koncem avstro-ogrske monarhije in s slovensko zgodovino med vojno in po njej. Poznana je njena »ekspertiza« o škofu Rožmanu, napisana za generalnega javnega tožilca dr. Antona Drobniča. Je članica avstrijsko-slovenske zgodovinske komisije. Nekatera njena dela: Zita. Resnica o zadnji evropski cesarici (11 izdaj); Misija Sixtus. Avstrijski mirovni poskus med 2. svetovno vojno; Proces proti ljubljanskemu škofu dr. Gregoriju Rožmanu. (Za vse to gl. hrbtno stran naslovnice)

O delu samem piše prav tam, da »zgodovinska raziskava skuša podati kolikor je mogoče prepričljivo podobo bistva, ciljev in prakse različnih družbenih in političnih sil tistega časa«. Na podlagi dognanj se razprava posveča vprašanju, kako je moglo priti do tedanjih notranjih slovenskih sporov. Sklicuje se na mednarodno presojo kolaboracije. Uporablja številne dokumente in vire. »Zgodovino druge svetovne vojne v Sloveniji« skuša razumeti tako, da upošteva več ravni dogajanja.

Knjiga ima posvetilo, uvod, 7 zaglavij ter povzetek in dodatek. **Posvetilo** (str.9) sta napisala Marija in Jožef Bernik.

V pomembnem **uvodu** (str. 11-14) avtorica vzpostavlja, da v Sloveniji »ni nobenega večjega razhajanja mnenj o nadvse

nizkotnih ter moralno neopravičljivih dejanjih okupacijskih sil« (str.11). In nadaljuje: »Fašizem in nacionalsocializem kot totalitarni ideologiji sta naletela po vsem svetu na globok odpor, dejanja komunistov proti človekovim pravicam v zatiranih deželah pa še vedno veljajo za manj obsodbe vredne, če ne celo za povsem neprimerljive z dejavnostmi fašistov in nacionalsocialistov, čeprav *Črna knjiga komunizma* prepričljivo priča, da je delovanje komunistov zahtevalo najmanj 95 milijonov žrtev.« (11-12; masten tisk pisca) Glavna pozornost avtorice je posvečena letoma 1941 in 1942, ker da je bil tedaj položen temelj nespravljivega spora. Poseben poudarek pa je namenjen koncu vojne, ko so komunisti prevzeli oblast.

Potem avtorica na kratko povzema dokončne ugotovitve njene razprave: v Sloveniji so si komunisti zagotovili oblast po drugi svetovni vojni tako, da so večplastni medvojni osvobodilni boj proti okupatorju izkoristili za svoje načrte o prevzemu oblasti, ga izkrivili in izrabili zase; uspelo jim ga je izenačiti s komunističnim odporom in predstavnike nekomunističnih tokov izločiti kot »kolaboracioniste«.

Zgodovino druge svetovne vojne v Sloveniji pa je mogoče razumeti le, če se upošteva več ravni dogajanja. Najprej zunanje vojno dogajanje in okupacija, potem pa odgovori na vprašanje, kako izpeljati odpor proti okupatorju, kako in v kolikšni meri je strateško razumen ter pravno in nravno opravičljiv. Avtorica imenuje »konservativno usmerjene sile« tiste, ki so se v bistvu oklepale (po njih) še vedno obstoječe kraljevske Jugoslavije, in ki so želele čim manj žrtev. Zato so sicer hotele pripraviti vojaško organizacijo, ki bi se zahodnim zaveznikom pridružile še le tedaj, ko bi se približali slovenski meji. Dejansko je njihova obveščevalna služba delovala do jeseni 1944, ko je bila odkrita; vse dotlej je sporočala begunski vladi in Britancem veliko podatkov o zasedbenih silah. (Ne bi bilo logično, če bi sklepali, da se hoče s poimenovanjem »konservativne sile« označiti komunistične za napredne! op. pisca)

Drugače so ravnali komunisti: ni jim bilo samo do tega, da bi se otrsli tuje nasilne oblasti, ampak so vojno hoteli izrabiti kot edinstveno priložnost, da izpeljejo »socialistično« revolucijo. »Odpor so uporabili kot sredstvo za prisvojitve totalne oblasti (morda bi bilo bolje: totalitarne; op. pisca). Velik del prebivalstva se je takega ravnanja bal in ga zaničeval (...) Prebivalstvo je bilo izpostavljeno nasilju z dveh strani (...) Odkrita naklonjenost

večine državljanov do komunistično vodene Osvobodilne fronte se je kmalu sprevrgla v svoje nasprotje. Da bi nekako ohranili notranji red ter preprečili trpljenje, smrt in boj vseh proti vsem, je bilo omejeno sodelovanje z okupatorjem pogosto videti kot manjše zlo«. (13). Ker si je tim. OF prilastila odpor proti okupatorju ter vsakogar, ki je deloval zunaj fronte, razglasila za izdajalca, je izbruhnila državljanska vojna. »Konservativna stran« se je znašla v nekem obsednem stanju, v katerem so bili mnogi prisiljeni sprejeti orožje od okupatorja, če so si hoteli rešiti življenje. Na tej strani so nastajale legalne, pollegalne in ilegalne organizacije.

Raziskava je avtorico privedla do zaključka, »da so komunisti osvobodilni boj izkrivili, ga izrabili za svoje cilje in na njem po koncu vojne zgradili diktatorski in protidemokratski sistem, ki naj bi kot 'osvoboditelj izpod fašizma' ostal nedotakljiv za vse večne čase« (13-14)

Avtorica se zahvaljuje dr. Mariji in Jožetu Berniku, ki sta ji dala pobudo za raziskavo, dr. Janezu Zdešarju za dragocene nasvete in prof. Janezu Grumu z go. Marijo Arnež Grum za redakcijsko pomoč in za številne napotke, informacije ter mnenja.

Vsebina knjige je **razdeljena** tako-le: Jugoslavija in Slovenija na predvečer vojne (15-30); Zasedena Slovenija (31-50); Osvobodilni boj in polarizacija (53-200); Vojaške enote, policija in obveščevalne službe (201-406); Revolucionarno sodstvo (407-446); Smernice za povojno ureditev: nove sile – preverjanja in dogovori (447-494); Poti v slovensko prihodnost (495-522). Temu sledi **Povzetek** s podnaslovi Slovenija med okupacijo 1941-1945; Slovenska gibanja: upor in državljanska vojna; Dilema Cerkev; Povojne sodbe in pokoli (523-530). V **Dodatku** so podnaslovi: Kratice, Viri, Časopisi in periodični tisk, Disertacije, Literatura in tiskani viri, Seznam oseb (531-555).

Razdelitev vsebine, v kateri niso oštevilčena niti zaporedna poglavja, jasno **odgovarja temu, kar avtorica imenuje večplastno obravnavo**. To je ena prvih, hvalevrednih značilnosti, ki jih je treba omeniti. Res je namreč, da nekateri od zgodovinarjev pričakujejo čim bolj razumske razlage obdelovane dobe. Res je, da tudi zgodovinarji prepogosto skušajo predložiti take razlage, in da so zato njihovi dosežki kar preveč sistematični. Marsikdo namreč hote ali nehote vstavlja v razlago svoj pogled, svoj »logos«, in tako se zelo hitro zaide v namerno ali nenamerno ideologizacijo zgodovine. Resnično zgodovinopisje pa je ravno nasprotno kakršnikoli ideologizaciji.

Prvo poglavje kratko popiše nastanek in glavne trenutke kraljevine Jugoslavije; govori o določanju državnih mej in o politiki italijanizacije na Primorskem; predstavi tudi politične stranke v Sloveniji med obema vojnama: Slovenska ljudska stranka (SLS), Jugoslovanska nacionalna stranka (JNS), Socialistična stranka Jugoslavije (SSJ) in KPJ.

V **drugem poglavju** so opisane nemška, italijanska in madžarska okupacija.

Tretje poglavje najprej govori o različnih poteh v prihodnost (I). Avtorica razlikuje med stališčema »meščanskih« strank in Osvobodilne Fronte, popolnoma obvladane po komunistih.¹ Prve so se odločile za podobno stališče kot drugje (Nizozemska, Belgija), a komunisti so to kasneje označili kot izdajo. Pomemben je poudarek na dejstvu, da je nemški napad povzročil veliko zmedo, ker Jugoslavija ni imela nobenega obrambnega načrta II).

Potem sledi daljši popis slovenskih organizacij in združenj: boj za preživetje in prihodnost. Najprej prikaže tim. tradicionalni tabor med prilagajanjem in odporom, potem pa revolucionarne struje leve s tim. narodnoosvobodilnim bojem. V prvem primeru avtorica uspešno prikaže različna stanja in dobe pod sledečimi naslovi: a) Narodni svet: poskusi prehodne ureditve; b) Consulta (Sosvet): sodelovanje v visokim komisarjem; c) Slovenska zaveza (SZ): poskusi povezave odpora; č) Slovenska uprava v Ljubljanski pokrajini in general Rupnik: lovljenje ravnotežja med protikomunizmom in kolaboracijo; d) Narodni odbor: zaupanje v zahodne zaveznike. V drugem primeru se pripoved razvija pod naslednjimi naslovi: a) Protiimperialistična fronta (PIF): komunisti si lastijo vodilno vlogo; b) Osvobodilna fronta: 1) komunisti popravijo smer: od antiimperializma k antifašizmu; 2) ustanovitev in cilji OF: pogled na revolucijo; 3) začetek državljanske vojne: Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO) in monopolizacija upora; 4) Kazenske akcije OF; 5) Program OF: smernice za ljudsko demokracijo in preoblikovanje slovenskega narodnega značaja; 6) Dolomitska izjava: izločitev nekomunističnih organizacij; c) »Zbor odposlancev slovenskega naroda« v Kočevju: ovacije Titu in pozdravi Stalinu; č) Antifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije (Avnoj) in Titov Nacio-

1. Zdi se mi, da izraz "meščanski" ni pravilen, četudi bi se s tem hotelo označiti tim. "buržujske" stranke za nasprotje s tim. "napredno" (revolucionarno) stranjo.

nalni komite osvoboditve Jugoslavije (NKOJ) proti izdajalskemu kralju.(III)

Temu je dodano še eno zaglavje (IV): Cerkev: moralna dilema katolicizma. Avtorica najprej vzpostavi, kako je v tem pogledu KPS popačila zgodovinsko sliko. Nato sledi daljša obravnava o škofu Rožmanu, v čemer je avtorica priznana avtoriteta. Dodaja pa še podpoglavji o Ehrlichovi spomenici Italijanom in o vlogi dušnih pastirjev, vojaških duhovnikov.

Sledi daljše, četrto poglavje, v katerem so dokaj natančno popisane vojaške enote, policija in obveščevalne službe na obeh straneh.

V tradicionalnem taboru so imenovane najprej legije z njihovim bojem na dveh frontah (proti komunizmu in proti -okupatorju). Kratko opiše Slovensko legijo (SL), Sokolsko legijo, Pobratima in Narodno legijo ter druge skupine, in govori o zbliževanju različnih skupin. Sledi popis Jugoslovanske vojske v domovini (JVvD), kjer omenja Draža Mihailovića in četnike, ustanovitev četniških enot v Sloveniji, padec Grčaric, boj med četniki in partizani, Janeza Marna in Dolenjski odred, ameriške padalce, Jožeta Melaherja – Zmagoslava. Tretja skupina so bile Vaške straže, kot zaščita pred uboji in požigi. Ob tem omenja samoobrambo in načine kolaboracije, konča pa s popisom turjaške tragedije. Četrta skupina je bila slovenska policija, kar je prikazano v dveh dobah: ljubljanska varnostna straža in slovenska policija por dr. L. Hacinom med nemško okupacijo. Sledi popis Slovenskega domobranstva (SD) z dodatkom v naslovu: »z nemško pomočjo proti komunistom«. V tem delu govori o ustanovitvi in ciljih domobranstva, o prisegi kot tragiki domobranstva, o ilegali in domobranci, o »črni roki« in »drugem terorju proti rdečim«. Potem avtorica na kratko govori o Slovenskem narodnem varnostnem zboru (SNVZ) in o Slovenski narodni vojski (SNV), precej širše pa o obveščevalnih službah (Urad M-7, Slovenska informativna služba – SIS, Centralni presbiero, Obveščevalna služba SD, Informacijski urad, Tajna obveščevalna služba – TOS, OBV in ODO, Berliner Börsen-Zeitung – BBZ, Politična obveščevalna služba Mačkovškove skupine, Državna obveščevalna služba – DOS).

Na strani narodne osvoboditve je najprej govor o partizanski vojski: 1) ustanovitev in cilji; 2) vojaške enote pod geslom: »Vsa Slovenija naj postane bojišče!«; 3) Narodna zaščita; 4) akcije partizanov, med katerimi se navaja Rašico, Preserje, Dražgoše

in Dobrepolje); 4) pogajanja med partizani in okupatorji, kjer se zatrjuje: četniki in Anglo-Američani kot glavni sovražniki partije. Zatem je popisano delovanje **Varnostne službe** (VOS-a): 1) naloge in organizacija; 2) komunistična režija; 3) akcije: vohunjenje, sabotaže, likvidacije, kjer se govori o tajnih sodbah, in prikazuje primere dr. Lamberta Ehrlicha, dr. Marka Natlačena ter tragedijo v Cerknem. Končno je govor o **OZNI**.

Novo, peto poglavje je o **revolucionarnem sodstvu**, kjer se omenja: a) kazenska sodišča proti ljudskim sovražnikom (mislim, da je to zgodovinsko pravilneje kakor »sovražniki ljudstva«; op. pisca); b) redno (nevojaško) sodstvo; vojaško sodstvo; smrtne obsodbe in množični grobovi: kočevski proces.

Šesto poglavje o **Smernicah za povojno ureditev** govori o sporazumu Tito-Šubašič, s čimer se zavezniki odvrnejo od kraljeve Jugoslavije; o koncu monarhije in prosti poti za komuniste; o vetrinjski drami (Britanci izročijo slovenske domobrance); o (povojnih) pobojih v Sloveniji.

Poti v slovensko prihodnost je sedmo poglavje s tremi podnaslovi, ki že s samo omembo veliko povedo: Združena Slovenija; Trst in Koroška – 1945 in pozneje; Komunisti prevzamejo oblast.

Že sem zapisal, da se delo konča s Povzetkom in Dodatkom. V delu je veliko prvič omenjenih podatkov, drugi pa so v odnosu do drugih prikazani jasneje, predvsem pa so bolje dokazani. Knjiga ima številno zanimivih, čeprav včasih kratkih mest, s katerimi še bolj pridobiva na verjetnosti, pa tudi privlačnosti. Ni mogoče tukaj omeniti niti najvažnejših. Vendar omenjam nekatere:

- 1) sklep vodstva SLS 30. marca 1941 in njegov ~~last~~ odgovor na radijski nagovor dr. Alojzija Kuharja 10. septembra 1944, str. 54;
- 2) zavrnitev želje KPS da bi bila sprejeta v NS, s čimer so dali partiji povod za poznejše očitke NS, str. 59;
- 3) ban dr. Natlačen ni hotel izreči vsega, kar je bilo v po Italijanih pripravljenem govoru, ki ga je bral pred Mussolinijem, a krogi v eksilu so o sprejemu pri duceju izvedeli samo po italijanskih listih in si seveda ustvarili napačno sodbo, str. 75-76;
- 4) kako je NS označeval OF (zapuščina v Dachau-u umrlega dr. Maškoška, str. 87;

- 5) absurdnost očitkov tožilstva proti škofu Rožmanu leta 1946, str. 88;
- 6) Narodna izjava NO, 29. oktobra 1929, str.106-107 sl.;
- 7) PIF kot začetnik državljanske vojne, str. 119-129, zl. 127;
- 8) odnos partije do Anglije, str. 126-127;
- 9) Tito se odpove eni stopnji revolucije, na kar je Moskva odvrnila zavračevalno, str. 128-130;
- 10) sprememba partijske smeri, str. 130-131;
- 11) jasen nastop OF septembra 1941, str. 139;
- 12) »Odgovor na vprašanje, ali je revolucija legalna ali ne, je lahko samo negativen«, str. 141;
- 13) zaščitni zakon (pravilno: odlok) je pooblaščal OF za prihodnje usmrtnitve Slovencev, ki niso sledili ukazom OF, str. 145; Makso Šnuderl sam je zapisal o odloku: »Izenačuje se dolus (namen, naklep) s culpa (krivda)«, str. 146; Lovro Šturm (do 1998 predsednik ustavnega sodišča RS) je prišel s pravno analizo do zaključka, da sta tako sklep SNOO in zaščitni odlok če v svojem nastanku in bistvenih sestavinah »v očitnem nasprotju s splošnimi, od civiliziranih narodov priznanimi pravnimi načeli...«, str. 147;
- 14) ugotovitev Spomenke Hribar: »Za tistega, ki bi hotel biti v OF zgolj iz želje po bojevanju za narodno osvoboditev, bil bi pa zoper vodilno vlogo partije – v OF načelno ni bilo prostora«, str. 159;
- 15) »Zbor odposlancev slovenskega naroda« v Kočevju: ljudska oblast naj »odločno in brez usmiljenja iztrebi« belo in plavogardo, odrekli so pravice begunski vladi, izrazili so sovražnost proti zahodnim zaveznikom itd.; volitve in vsi postopki so bili nedemokratični in brez vsake pravne veljave, str. 160-166;
- 16) če sporazum Tito-Šubašič ni legitimiral SNOS in so torej pred vojno izvoljeni predstavniki ljudstva ostali zakoniti predstavniki do novih demokratičnih volitev, potem prva slovenska vlada ni bila komunistična v Ajdovščini, ampak tista, ki so jo 3. maja 1945 na Taboru izvolili prejšnji legitimni zastopniki ljudstva, str. 173;
- 17) škof Rožman ni bil navzoč pri zloglasni prisegi, imel je samo tiho mašo pred prisego in to v odsotnosti Nemcev, str. 192;
- 18) škof Rožman je imenoval kurate, a je bil proti temu, da bi nosili orožje, kar je imenoval »hudičevo delo«; kurati so vedno cerkveno pokopavali tudi partizane, str. 196-199;

- 19) komunisti niso bili prvi, ki so mislili na vojaški odpor proti okupatorju, str. 201 sl.;
 - 20) pred italijansko kapitulacijo se je vsakdo pogovarjal z vsakomer; tudi SZ je izjavila pripravljenost za pogovor s partizani, če ti prenehajo ovajati in pobijati, str. 233-234;
 - 21) partizanska prisega izrecno navaja Rdečo armado (partizani naj bi se borili ob njeni strani), kar nehote spominja na domobransko prisego, str. 336-337;
 - 22) silno važno je poglavje o dokaj dokumentiranih pogojanjih partizanov z okupatorji, str. 359-367;
 - 23) dogovor Šubašič-Tito, 16. junija 1944, in 1. novembra 1944, k čemur so dodali 7. decembra še dve dopolnitvi; vendar pa kralj Peter dogovora ni hotel sprejeti, ker da regentstvo ni ustavno, in ker bi AVNOJ postal zakonodajna oblast; končno je na britanski pritisk popustil 29. januarja 1945, odlok o regentstvu pa je podpisal šele 2. marca 1945; vse to je izrednega pomena za legalnost (ne legitimnost, o kateri se ne dvomi!) ravnanja protikomunističnega tabora, str. 447-454; itd., itd.
- Poglavje zase je (zame) najprej izročitev domobrancev (str. 456-484), ki ima še poseben pomen zaradi novih odkritij in pričevanj, čeprav je treba priznati, da je popis Borisa Mlakarja (Slovensko domobranstvo) o tem zelo izčrpen. Tudi popis povojnih vele-pobojev je stvaren, toda pravilno je ocenjen tudi nravni pomen tega zločina nad narodom in človekovimi pravicami (str. 485-494).

Kot je razvidno iz naslova, so podnaslovi Griesser-Pečarjeve knjige: okupacija, kolaboracija, državljanska vojna, revolucija. Vse to je v delu obravnavano utemeljeno in dokaj obširno. Morda bi v ta podnaslov avtorica mogla vključiti še: diktatura ali partijski (to je, državni) teror ali kaj podobnega. Saj delno piše o tem. Dejansko vse prejšnje pod strogo zgodovinskim vidikom ne bi imelo tolikšnega pomena, če bi komunistična revolucija ne bila zmagala. Čeprav, hvala Bogu, zdaj že smemo reči: za nekaj časa. Toda slovenski narod bo čutil posledice še dolga desetletja – in trpel zaradi njih. Ali jih bo kdaj prebolel tako, da bo znova zaživel in ne bo odmiral v tavnem blagostanju, kot sedaj?